

BIBLIOTEKA SEJMOWA

KONSTYTUCJA REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI

Tłumaczenie z języka angielskiego
Agnieszka Wojtyczek-Bonnand
Krzysztof Wojtyczek

Wstęp
Krzysztof Wojtyczek

Wydawnictwo Sejmowe
Warszawa 2006

KANCELARIA SEJMU
Biblioteka Sejmowa

REDAKTOR NAUKOWY SERII
Leszek Garlicki

Opracowanie redakcyjne
Anna Babula

© Copyright by Kancelaria Sejmu
Warszawa 2006

ISBN 83-7059-783-1
ISBN 978-83-7059-783-2

Opracowanie techniczne, druk i oprawa: Wydawnictwo Sejmowe
Arkuszy wydawniczych 6,5. Arkuszy drukarskich 12,875
Wydanie pierwsze
Warszawa, maj 2006

WSTĘP

1. Uwagi wstępne

Republika Południowej Afryki (RPA) jest najdalej na południe wysuniętym państwem Afryki, położonym nad Oceanem Atlantyckim i Oceanem Indyjskim. Graniczy z 6 państwami: Namibią, Botswaną, Zimbabwe, Mozambikiem, Suazi oraz z Lesotho, które stanowi enklawę na terytorium RPA. Konstytucja nie określa stolicy państwa, a najwyższe organy państwowe mają swoje siedziby w kilku miastach: Prezydent i rząd — w Pretorii, parlament — w Kapsztadzie, Trybunał Konstytucyjny — w Johannesburgu, a Wyższy Sąd Apelacyjny — w Bloemfontein.

Powierzchnia państwa wynosi 1 219 090 km², a liczba mieszkańców — 46 429 823¹. Wielkim bogactwem Republiki Południowej Afryki jest jej wielokulturowe, wielorasowe i wielojęzyczne społeczeństwo. Zgodnie z oficjalnymi statystykami, ludność „czarna” stanowiła w 2001 r. 79 %, „kolorowa” — 8,9 %, „hinduska” — 2,5 %, „biała” — 9,6 % ogółu mieszkańców. Większość mieszkańców stanowią ludy Bantu, m.in. Zulusi, Kosa, Soto, Tswana. Ludność pochodzenia europejskiego dzieli się na dwie społeczności — afrykanerską oraz anglojęzyczną. W RPA jest 11 języków urzędowych: zulu (23,8%)², kosa (17,6%) afrikaans (13,3%), angielski (8,2%), tswana (8,2%), pedi (9,4%), soto (7,9%), tsonga (4,4%), swazi (2,7%), venda (2,3%) oraz ndebele (1,6%). Władze ogólnokrajowe oraz władze każdej prowincji muszą wybrać co najmniej 2 języki urzędowe, którymi będą się posługiwać. Państwo składa się z 9 prowincji: Prowincji Przylądkowej Wschodniej, Wolnego Państwa, Gautengu, KwaZulu-Natalu, Mpumalangi, Prowincji Przylądkowej Północnej, Limpopo (do 2003 r. pod nazwą Prowincji Północnej), Prowincji Północno-Zachodniej oraz Prowincji Przylądkowej Zachodniej. Republika Południowej Afryki posiada olbrzy-

¹ Źródło: *South African Statistics 2003*,
<http://www.statssa.gov.za/publications/SASStatistics/SASStatistics2003.pdf>

² W nawiasie podany został odsetek mieszkańców posługujących się danym językiem w swoim domu; źródło: *South Africa. Stats in Brief 2004*,
<http://www.statssa.gov.za/publications/StatsInBrief/StatsInBrief2004.pdf>

mie złoża rozmaitych surowców i bogactw naturalnych i jest jednym z najzamożniejszych krajów swojego kontynentu. RPA zajmuje 29. miejsce na świecie pod względem wielkości produktu narodowego brutto (dla porównania Polska — 24.)³, który w 2003 r. wynosił USD 2780 na jednego mieszkańca⁴. Poważny problem w RPA stanowią wielkie różnice majątkowe oraz ogromna liczba osób chorych na AIDS.

2. Zarys historii konstytucyjnej

2.1. Okres do 1910 r.

Pierwsi mieszkańcy osiedlili się na obecnym terytorium RPA około 100 000 lat p.n.e. Początkowo obszar ten zamieszkiwali Buszmeni i Hotentoci, a w IX w. n.e. rozpoczął się napływ plemion Bantu z północy. W połowie XVII w. do najliczniejszych na tym obszarze należały plemiona: Khoi, San Khosa i Zulusi. Kolonizacja omawianego obszaru przez Europejczyków zaczęła się w 1652 r., kiedy to Holender Jan Van Riebeeck utworzył osadę Holenderskiej Kompanii Wschodnich Indii na Przylądku Dobrej Nadziei. Od tego czasu w tym regionie zaczęły powstawać osiedla przybyszów z Europy, głównie z Holandii. Stopniowo ziemie położone wokół Przylądka Dobrej Nadziei stawały się kolonią holenderską, a z języka przybyszów z Holandii, zwanych Burami, zaczął powstawać odrębny język — afrikaans.

W 1795 r. kolonia znalazła się pod okupacją brytyjską, a w roku 1803 powróciła na krótko pod panowanie holenderskie. W 1806 r. wojska brytyjskie ponownie zajęły to terytorium i utworzyły Kolonię Przylądka Dobrej Nadziei, nazywaną również Kolonią Przylądkową. Panowanie brytyjskie potwierdził traktat paryski zawarty z Holandią w 1814 r. Z Wielkiej Brytanii zaczęła napływać kolejna fala osadników. Stosunki między osadnikami z Wielkiej Brytanii i Holandii układały się konfliktowo. Na różnice kulturowe i językowe nakładały się podziały religijne, ponieważ przybysze z Wielkiej Brytanii wyznawali w większości anglikanizm, a osadnicy z Holandii byli wyznawcami kalwinizmu. Ponadto w 1834 r., ku niezadowoleniu osadników burskich, władze brytyjskie zniosły niewolnictwo.

³ Dane Banku Światowego, <http://www.worldbank.org/data/databytopic/GDP.pdf>

⁴ Dane Banku Światowego, *South Africa at a Glance*, http://www.worldbank.org/data/countrydata/aag/zaf_aag.pdf.

W 1834 r. w Kolonii Przylądka Dobrej Nadziei zostało utworzone zgromadzenie ustawodawcze złożone z 5 członków Rady Wykonawczej oraz 5 członków powoływanych przez gubernatora⁵. Rozporządzenie z 1853 r. wydane przez „króla w radzie” zreformowało ustrój kolonii, wprowadzając dwuizbowy organ ustawodawczy złożony z Rady Ustawodawczej oraz Izby Zgromadzenia, przy czym oba te ciała wybierane były w wyborach cenzusowych⁶. W 1873 r. ustawa parlamentu brytyjskiego wprowadziła zasadę odpowiedzialności Rady Wykonawczej przed organem ustawodawczym⁷.

W latach trzydziestych XIX w. niezadowoleni z polityki brytyjskiej Burowie rozpoczęli tzw. wielką wędrówkę. W jej rezultacie w głębi ładu, na północ od rzeki Oranje (Orange) powstały niezależne kolonie — Republika Natalii (nazwana później Natalem), Wolne Państwo Orania oraz Transwal. W 1843 r. wojska brytyjskie zajęły Natal, który w 1844 r. stał się okręgiem Kolonii Przylądkowej, a w 1856 r. uzyskał status odrębnej kolonii. Brytyjska ustawa o Konstytucji (*Constitution Act*) z 1893 r. wprowadziła tu Zgromadzenie Ustawodawcze wyposażone w kompetencje prawodawcze i wybierane w wyborach cenzusowych⁸.

Wielka Brytania uznała niepodległość Transwalu w 1852 r., a w 1854 r. — Wolnego Państwa Oranii. W 1858 r. w Transwalu utworzono niezależną Republikę Południowoafrykańską. Oba państwa burskie miały własne konstytucje (*grondwet*), które ustanawiały ustrój republikański. Ustrój Wolnego Państwa Oranii regulowała konstytucja z 10 kwietnia 1854 r., a Transwalu — konstytucja z 26 lutego 1858 r., kilkakrotnie zmieniana. Prawodawstwo obu republik burskich dyskryminowało rdzenną ludność i pozbawiało ją praw politycznych. Prawa wyborcze przysługiwały wyłącznie białym mężczyznom. Władza wykonawcza należała do prezydenta wybieranego w wyborach bezpośrednich, a władza ustawodawcza — do jednoizbowej legislatury (*Volksraad*), przy czym w 1890 r. w Transwalu utworzono drugą izbę parlamentu. Sądy badały zgodność ustaw z konstytucją.

W drugiej połowie XIX w. Brytyjczycy kontynuowali swoją ekspansję na północ i na wschód, opanowując coraz to nowe obszary. W 1879 r. za-

⁵ G. Carpenter: *Introduction to South African Constitutional Law*, Durban 1987, s. 59.

⁶ G.W.F. Dold, C.P. Joubert: *The Union of South Africa. The Development of its Laws and Constitution*, London 1955, s. 8–9.

⁷ Tamże, s. 10.

⁸ Tamże, s. 14.

atakowali Zulusów, a latach 1887 i 1897 przyłączyli terytorium zamieszkałe przez ten naród do Natalu. W latach sześćdziesiątych XIX w. na obszarze republik burskich odkryto złoża diamentów, a w latach siedemdziesiątych — złoto. Skłoniło to Zjednoczone Królestwo do podjęcia kolejnych prób poszerzenia swojego panowania na północ. W latach 1877–1881 Wielka Brytania prowadziła tzw. pierwszą wojnę burską w celu opanowania republik burskich. Wojska brytyjskie zajęły Transwał, ale Burowie zmusili je do wycofania się. Rząd Gladstone'a powtórnie uznał niepodległość Transwalu, choć Brytyjczycy nie zrezygnowali z zamiaru opanowania obu państw burskich. W 1899 r. Transwał i Orania wypowiedziały wojnę Zjednoczonemu Królestwu, rozpoczynając tzw. drugą wojnę burską. Tym razem Burowie (Afrykanerzy) ponieśli klęskę. W 1900 r. Transwał i Orania zostały zajęte przez armię brytyjską. Traktat podpisany 31 maja 1902 r. w Pretorii między Zjednoczonym Królestwem a przedstawicielami obu republik zakończył ostatecznie wojny burskie, postanawiając o włączeniu Transwalu i Oranii do imperium brytyjskiego oraz określając prawa ludności afrykanerskiej. W wyniku wojen burskich terytorium obecnej Republiki Południowej Afryki zostało podzielone na cztery kolonie brytyjskie — Kolonię Przylądkową, Natal, Transwał oraz Wolne Państwo Oranii.

2.2. Związek Południowej Afryki

W 1909 r. w czterech koloniach południowoafrykańskich mieszkały 4 mln rdzennych mieszkańców, ponad 1 mln białych, 150 tys. Hindusów oraz 500 tys. kolorowych⁹. Władze brytyjskie, poszukując kompromisu z ludnością niderlandzkojęzyczną (Afrykanerami), liczniejszą od anglojęzycznej, podjęły rozmowy z politykami afrykanerskimi w sprawie ustroju Południowej Afryki. W październiku 1908 r. w Durban zebrała się Konwencja Południowoafrykańska, która przyjęła projekt ustawy określającej ustrój kraju. Projekt ten został zatwierdzony w drodze referendum w Natalu i zaakceptowany przez parlamenty pozostałych trzech kolonii. W rezultacie w 1909 r. brytyjski parlament uchwalił ustawę o Południowej Afryce (*South Africa Act*) w brzmieniu zgodnym z projektem Konwencji. Ustawa ta regulowała ustrój kraju aż do 1961 r. W myśl przepisów ustawy z czterech kolonii brytyjskich w Afryce Południowej (Kolonii Przylądka Dobrej Nadziei, Natal, Transwał oraz Kolonia Rzeki Orange) miała zostać utwo-

⁹ L. Thompson: *A History of South Africa*, New Haven–London 1995, s. 153.

rzona Unia Południowoafrykańska, nazywana w Polsce również Związkiem Południowej Afryki. Na podstawie ustawy wydana została proklamacja królewska, która stanowiła, że Unia Południowoafrykańska powstanie w dniu 31 maja 1910 r. Unia uzyskała status dominium, a parlament Zjednoczonego Królestwa mógł nadal uchylać ustawy obowiązujące na jej terytorium.

Unia była państwem unitarnym, w którym 4 dotychczasowe kolonie stały się prowincjami. Gubernator powoływał i odwoływał administratorów, tj. szefów władzy wykonawczej prowincji, ale jednostki te miały szeroki zakres kompetencji. Językami urzędowymi były angielski i niderlandzki. Kompromis polityczny między władzami brytyjskimi a Afrykanerami wyraził się m.in. w fakcie, że siedzibą rządu została Pretoria, a więc stolica Transwalu, a siedzibą parlamentu — Kapsztad, stolica Kolonii Przylądkowej.

Ustawa z 1909 r. nie zawierała żadnego katalogu praw jednostki. Istotnym problemem politycznym był zakres praw wyborczych. W Kolonii Przylądkowej i Natalu obowiązywał cenzus majątkowy, przy czym w Kolonii Przylądkowej cenzus ten spełniali też niektórzy nie-biali mieszkańcy. W 1909 r. 85 % wyborców stanowili „biali” 10,5%, „kolorowi” a 5% — rdzenni mieszkańcy kraju¹⁰. W Natalu tylko bardzo nieliczni nie-biali mieszkańcy, którzy spełniali rozmaite warunki określone przez prawo, mogli zostać wpisani na listy wyborców w drodze dyskrecjonalnej decyzji gubernatora. Natomiast w dawnym Wolnym Państwie Oranii i Transwalu prawa wyborcze mieli wyłącznie biali. Ostatecznie w ustawie o Południowej Afryce przyjęto rozwiązanie kompromisowe. Warunki czynnego prawa wyborczego miała określić ustawa parlamentu Unii. Osoby mające czynne prawo wyborcze w Prowincji Przylądka Dobrej Nadziei w myśl dotychczasowych przepisów nie mogły zostać pozbawione tego prawa przez wprowadzenie przesłanki rasy lub koloru skóry, chyba że w drodze ustawy uchwalonej w specjalnej procedurze, większością 2/3 głosów w każdej z izb. Omawiana ustawa z 1909 r. zakazywała ponadto uchwalania ustaw pozbawiających praw wyborczych w oparciu o kryterium rasy lub koloru skóry osób ujętych w spisie wyborców w chwili uchwalenia danej ustawy. W myśl przepisów ustawy z 1909 r., bierne prawo wyborcze przysługiwało wyłącznie „poddanym brytyjskim pochodzenia europejskiego”.

¹⁰ Tamże, s. 157.

Władza wykonawcza należała do monarchy brytyjskiego i była sprawowana przez generalnego gubernatora, powoływanego i odwoływanego przez monarchę, czyli w praktyce przez rząd brytyjski. Z kolei generalny gubernator powoływał i odwoływał ministrów — członków Rady Wykonawczej. Ministrowie nie mogli sprawować urzędu dłużej niż 3 miesiące, jeżeli nie byli członkami jednej z izb parlamentu.

Władza ustawodawcza należała do parlamentu złożonego z monarchy, Senatu oraz Izby Zgromadzenia. Senat (do czasu reformy konstytucyjnej z 1936 r.) składał się z 8 senatorów mianowanych przez gubernatora oraz z senatorów wybranych przez radę każdej prowincji — po 8 z każdej z nich. Izba Zgromadzenia była wybierana w wyborach bezpośrednich. Jej kadencja trwała 5 lat, ale gubernator miał prawo ją rozwiązać wcześniej. W razie, gdy Senat sprzeciwił się ustawie uchwalonej przez Izbę Zgromadzenia, gubernator miał prawo zwołać wspólne posiedzenie izby, przy czym dla ostatecznego uchwalenia ustawy wymagana była większość głosów członków każdej izby. Gubernator miał prawo nadawania sankcji ustawom i mógł też odmówić jej nadania. Ustawa mogła zostać uchylona przez monarchę w ciągu roku od nadania jej sankcji przez gubernatora. Należy podkreślić fakt, że ustawa z 1909 r. o Południowej Afryce przyznawała parlamentowi Unii kompetencję do zmiany przepisów tej ustawy, Unia mogła zatem samodzielnie podejmować decyzje dotyczące swojego ustroju. Z drugiej strony, także parlament Zjednoczonego Królestwa zachował kompetencję do zmiany ustawy z 1909 r.

W opisanych ramach ustrojowych wykształcił się system parlamentarno-gabinetowy, bardzo podobny do systemu brytyjskiego. Na określenie ustroju Unii w literaturze południowoafrykańskiej używany jest w związku z tym termin „model westminsterski”. W rzeczywistości, władzę wykonawczą sprawował gabinet (rada wykonawcza) kierowany przez premiera, przy czym urząd ten obejmował przywódca większości parlamentarnej, a rząd cieszył się poparciem tej większości.

Ustawa z 1909 r. zreorganizowała sądownictwo i utworzyła Sąd Najwyższy Południowej Afryki jako najwyższy organ władzy sądowniczej. Ustawa ta opierała się na zasadzie suwerenności parlamentu Unii i w związku z tym nie przewidywała kontroli konstytucyjności ustaw, a sądownictwo nie zapewniało skutecznej ochrony praw człowieka. Ważnym i bardzo interesującym epizodem w historii konstytucyjnej Południowej Afryki jest kryzys konstytucyjny, do którego doszło w latach pięćdziesiątych XX w.

Wywołany został podjęta przez sądownictwo próba podważenia zasady suwerenności parlamentu i przyznania sobie uprawnień do kontroli konstytucyjności ustaw uchwalanych przez parlament Unii¹¹. W 1951 r. Sąd Najwyższy wydał pierwsze orzeczenie stwierdzające nieważność ustawy z 1951 r. pozbawiającej ludność „kolorową” praw wyborczych. W odpowiedzi, rząd doprowadził do uchwalenia ustawy o utworzeniu Wysokiego Sądu Parlamentarnego, złożonego z wszystkich członków parlamentu i wyposażonego w kompetencję do rozpoznawania środków odwoławczych od orzeczeń Sądu Najwyższego dotyczących ważności i obowiązywania ustaw. Sąd Najwyższy stwierdził nieważność nowej ustawy. Rząd doprowadził do uchwalenia ustawy zmieniającej skład Senatu, tak aby uzyskać większość 2/3 niezbędną dla uchwalenia ustawy ograniczającej prawa wyborcze. Następnie uchwalona została ustawa uznająca wymienioną wyżej ustawę z 1951 r. za ważną, a Sąd Najwyższy zmuszony był uznać jej konstytucyjność.

Zaraz po utworzeniu Unii uchwalone zostały ustawy dyskryminujące rdzennych mieszkańców i ograniczające ich prawa, m.in. w stosunkach pracy. Ustawa o ziemiach rdzennej ludności z 1913 r.¹² podzieliła terytorium państwa na obszary przeznaczone dla białych oraz obszary przeznaczone dla rdzennej ludności. Wobec polityki dyskryminacyjnej rdzenni mieszkańcy utworzyli w 1912 r. Południowoafrykański Kongres Narodowy Rdzennych Mieszkańców w celu obrony swoich praw. Organizacja ta zmieniła w 1923 r. nazwę na Afrykański Kongres Narodowy.

Lata trzydzieste przyniosły pewne reformy ustrojowe. W 1930 r. przyznano prawa wyborcze kobietom pochodzenia europejskiego. Rok później prawa wyborcze uzyskali wszyscy biali mężczyźni, którzy ukończyli 21 lat. W 1931 r. Parlament brytyjski ustanowił tzw. Statut Westminsterski, który określił status dominiów i wzmocnił ich pozycję. Ustawy parlamentu brytyjskiego uchwalone po wejściu w życie Statutu nie mogły być stosowane do dominiów, chyba że stwierdzały, że parlament danego dominium wystąpił o to i wyraził na to zgodę. Trzy lata później, w 1934 r. parlament Unii uchwalił ustawę o statusie Unii, która stanowiła, że Unia Południowoafrykańska jest państwem suwerennym i niepodległym. Ustawa z 1936 r. o reprezentacji rdzennej ludności utworzyła radę przedstawicielską rdzennej

¹¹ Szerzej na ten temat: G. Carpenter, op.cit., s. 260 i nast.

¹² *Natives Land Act, No. 27.*

ludności, wyposażoną w kompetencje doradcze i rozszerzyła skład Senatu o 4 białych senatorów, wybieranych w wyborach pośrednich przez rdzennych mieszkańców z całego kraju. Omawiana ustawa usuwała ponadto rdzennych mieszkańców z powszechnego spisu wyborczego w Prowincji Przylądkowej, umożliwiając rdzennej ludności dokonanie wyboru 3 „białych” członków Izby Zgromadzenia oraz 2 „białych” członków Rady Prowincji.

W 1948 r. wybory do parlamentu wygrała Partia Narodowa, która głosiła hasła segregacji rasowej. Partia ta samodzielnie sprawowała władzę aż do początku lat dziewięćdziesiątych. Wkrótce po wyborach zostały uchwalone ustawy, które usankcjonowały prawnie system segregacji rasowej — apartheid. Ustawa z 1949 r. o obowiązku meldunkowym¹³ wprowadziła podział ludności na białą, kolorową oraz rdzenną i określiła kryteria przynależności do poszczególnych grup. Ustawa z 1949 r. o zakazie małżeństw mieszanych¹⁴ zabroniła zawierania małżeństw między białymi a przedstawicielami innych grup ludności. Ustawa z 1950 r. o zmianie ustawy o moralności¹⁵ rozciągnęła dotychczasowy zakaz stosunków seksualnych między białymi a czarnymi na wszelkie stosunki seksualne między białymi a przedstawicielami innych grup społeczeństwa. Ustawa z 1950 r. o władzach Bantu¹⁶ ustanawiała organy władzy dla obszarów przeznaczonych dla rdzennej ludności. Ustawa z 1953 r.¹⁷ stanowiła, że każda grupa ludności ma korzystać z odrębnych urzędzeń publicznych. Zostało również ustanowionych szereg ustaw, które poważnie naruszały prawa podstawowe i przyznawały organom władzy publicznej kompetencje umożliwiające daleko idącą ingerencję w te prawa. Została wprowadzona m.in. cenzura publikacji i filmów. Przeciwnicy reżimu trafiali do więzień.

Jednocześnie wzrastał opór rdzennej ludności. W 1960 r. demonstracja w Sharpeville zakończyła się zastrzeleniem kilkudziesięciu demonstrantów przez policję. Wobec fali protestów w tym samym roku został wprowadzony stan wyjątkowy, a wielu przywódców opozycji zostało pozbawionych wolności. Afrykański Kongres Narodowy oraz Kongres Panafrykański zostały zakazane i kontynuowały działalność w podziemiu, narażając się na

¹³ *Population Registration Act, No. 30.*

¹⁴ *Prohibition of Mixed Marriages Act, No. 55.*

¹⁵ *Immorality Amendment Act, No. 21.*

¹⁶ *Bantu Authorities Act No. 68.*

¹⁷ *Reservation of Separate Amenities Act No. 49.*

represje. Nielegalne organizacje zaczęły uciekać się do przemocy, organizując m.in. zamachy bombowe.

2.3. Republika Południowej Afryki do 1990 r.

Polityka apartheidu doprowadziła do izolacji Południowej Afryki w stosunkach międzynarodowych, wyrażającej się m.in. w uchwałach Zgromadzenia Ogólnego ONZ potępiających władze tego państwa. Wśród Afrykanerów silne były nastroje antybrytyjskie. W referendum konsultacyjnym w dniu 6 października 1960 r. biała ludność opowiedziała się za wprowadzeniem republiki, za którą oddano 52,14% głosów¹⁸. 24 kwietnia 1961 r. została ustanowiona Konstytucja Republiki Południowej Afryki. 31 maja 1961 r. Południowa Afryka stała się republiką i przestała być członkiem brytyjskiej Wspólnoty Narodów (*Commonwealth*). Ponownie została przyjęta do tej organizacji w 1994 r.

Konstytucja z 1961 r. nie zawierała katalogu praw jednostki i nie określała komu przysługuje czynne prawo wyborcze. Bierne prawo wyborcze mieli wyłącznie „biali”. Ustawa zasadnicza nie określała też podmiotu władzy państwowej, a uznawała suwerenność Boga. Władza wykonawcza należała do Prezydenta Państwa, działającego „za radą” Rady Wykonawczej. Głowa państwa była wybierana na siedmioletnią kadencję przez kolegium elektorskie złożone z członków obu izb parlamentu. Prezydent miał m.in. kompetencję do rozwiązania każdej z izb parlamentu, odraczania jego sesji, a także do akceptowania ustaw i mógł odmówić akceptacji ustawy. Powoływał i odwoływał ministrów, którzy musieli być członkami parlamentu, a ponadto powoływał organy władzy wykonawczej w prowincjach. Ustawa zasadnicza utworzyła urząd wiceprezydenta.

Władzę ustawodawczą sprawował parlament złożony z Prezydenta Państwa, Senatu oraz Izby Zgromadzenia. Izba Zgromadzenia była wybierana w wyborach bezpośrednich na pięcioletnią kadencję. Senat składał się z senatorów powoływanych przez Prezydenta na pięcioletnią kadencję oraz z senatorów wybieranych w prowincjach, przy czym prawo głosowania w wyborach do tej izby przysługiwało członkom Izby Zgromadzenia wybranym w danej prowincji oraz członkom rady prowincji. Ustawa uchwalona przez Izbę Zgromadzenia na dwóch kolejnych sesjach była przedstawiana Prezydentowi do podpisu, nawet jeżeli nie została przyjęta przez

¹⁸ T.R.M. Davenport: *South Africa. A Modern History*, Houndmills 1987, s. 398.

Senat. Konstytucja stanowiła jednoznacznie, że sądy nie mają prawa badania zgodności ustaw z konstytucją, z wyjątkiem badania ich zgodności z dwoma przepisami tego aktu, dotyczącymi języków urzędowych oraz trybu zmiany konstytucji. W praktyce, choć konstytucja nie mówiła *expressis verbis* o prawie parlamentu do uchwalenia wotum nieufności dla Gabinetu, funkcjonowały nadal mechanizmy systemu parlamentarno-gabinetowego. Władzę wykonawczą sprawował gabinet z premierem na czele, którym zostawał przywódca większości parlamentarnej.

W latach sześćdziesiątych władze rozpoczęły tworzenie tzw. bantustanów (*homelands*), tj. jednostek terytorialnych przeznaczonych dla rdzennej ludności i wyposażonych w autonomię, a następnie przesiedliły tam miliony rdzennych mieszkańców. W latach siedemdziesiątych rząd Republiki Południowej Afryki postanowił umożliwić bantustanom uzyskanie niepodległości. W 1976 r. uznał niepodległość Transkei, jako pierwszego „państwa” czarnego na terytorium południowoafrykańskim, a później trzech innych jednostek terytorialnych, jednak społeczność międzynarodowa nie uznała ich państwowości. Autonomię uzyskało się też sześć innych bantustanów.

Kiedy w 1976 r. policja zastrzeliła w Soweto kilku uczestników manifestacji przeciw obowiązkowej nauce języka afrikaans, przez kraj przetoczyła się fala zamieszek. Przemoc i strajki organizowane przez czarnych robotników przynosiły olbrzymie straty gospodarcze. Władze postanowiły stopniowo łagodzić najbardziej szokujące formy dyskryminacji rasowej.

Lata osiemdziesiąte cechowały pogłębiające się trudności gospodarcze (związane m.in. z sankcjami międzynarodowymi i strajkami), przemoc polityczna oraz szybki wzrost przestępczości. Obok konfliktów międzyrasowych zaczęły nasilać się także konflikty i starcia w obrębie rdzennej ludności Republiki Południowej Afryki. W tej sytuacji rząd postanowił przeprowadzić pewne reformy ustrojowe, będące próbą nowego ułożenia stosunków ze społecznością indyjską oraz mieszaną. W 1983 r. została uchwalona nowa konstytucja, zaakceptowana przez Prezydenta 22 września 1983 r. i potwierdzona w referendum konstytucyjnym z 22 listopada 1983 r., w którym około 66% uprawnionych do udziału w głosowaniu opowiedziało się za nową konstytucją¹⁹.

Konstytucja z 1983 r. wprowadziła oryginalne rozwiązania ustrojowe, niespotykane w innych krajach, i zerwała z „modelem westminsterskim”.

¹⁹ J. Buber: *South Africa in the Twentieth Century*, Oxford 1909, s. 235.

Ustrojodawca rozróżniał obywateli „białych”, „kolorowych”, Hindusów oraz „czarnych” i dzielił sprawy na ogólnopństwowe oraz sprawy poszczególnych grup ludności. Podział ten miał znaczenie dla określenia kompetencji organów państwowych. Omawiany akt prawny nie zawierał katalogu praw jednostki, a prawa wyborcze do parlamentu przysługiwały wyłącznie trzem pierwszym kategoriom obywateli.

Władza wykonawcza w zakresie spraw ogólnopństwowych należała do Prezydenta Państwa oraz Gabinetu. Prezydent Państwa był wybierany na okres kadencji parlamentu, tj. na 5 lat, przez kolegium elektorskie, złożone z 50 członków Izby Zgromadzenia, 25 członków Izby Reprezentantów, oraz 13 członków Izby Delegatów, a więc z udziałem trzech wymienionych wyżej grup ludności, ale przy dominacji białej mniejszości. Prezydent powoływał i odwoływał ministrów oraz przewodniczył na posiedzeniach Gabinetu, a ponadto zatwierdzał ustawy uchwalone przez parlament. Przy Prezydencie działała m.in. Rada Prezydencka złożona z członków wybranych przez wszystkie 3 izby parlamentu oraz członków powołanych przez głowę państwa.

Konstytucja przewidywała utworzenie trzech Rad Ministrów, powoływanych przez Prezydenta i właściwych w sprawach poszczególnych grup ludności. Każdej Radzie Ministrów przewodniczył Prezes Rady Ministrów wyznaczony przez Prezydenta i posiadający w jego ocenie poparcie większości w danej izbie. Władza wykonawcza w zakresie spraw danej grupy ludności należała do Prezydenta działającego za radą właściwej Rady Ministrów. Organem właściwym w sprawach czarnych mieszkańców był Prezydent.

Władza ustawodawcza należała do Prezydenta Państwa oraz do Parlamentu Republiki. Parlament składał się z 3 izb wybieranych w wyborach bezpośrednich na pięcioletnią kadencję:

- 1) Izby Zgromadzenia złożonej ze 178 członków i wybieranej przez białych,
- 2) Izby Reprezentantów złożonej z 85 członków i wybieranej przez kolorowych oraz
- 3) Izby Delegatów złożonej z 45 członków i wybieranej przez Hindusów.

W skład każdej z izb wchodziło kilku członków powoływanych przez Prezydenta oraz kilku członków dokooptowanych. Ludność czarna nie brała udziału w wyborach do Parlamentu. Prezydent miał prawo rozwiązania Parlamentu, w przypadkach określonych szczegółowo w konstytucji, jak również poszczególnych jego izb.

Ustawy dotyczące spraw jednej z trzech wymienionych wyżej grup ludności uchwalane były przez izbę parlamentu reprezentującą daną grupę. W innych przypadkach projekt ustawy był rozpatrywany przez wszystkie trzy izby. W razie rozbieżności między nimi Prezydent miał prawo przedłożyć Radzie Prezydenckiej projekt uchwalony przez jedną lub dwie izby, a w razie przyjęcia go przez tę radę — projekt był przedstawiany Prezydentowi do podpisu. Izby parlamentu miały prawo wyrazić wotum nieufności Gabinetowi oraz Radzie Ministrów właściwej w sprawach danej grupy ludności, co pociągało za sobą prawo Prezydenta do rozwiązania danej izby. W razie uchwalenia wotum nieufności dla Gabinetu przez wszystkie 3 izby w ciągu tej samej sesji parlamentu Prezydent miał obowiązek rozwiązać parlament, chyba że złożył urząd.

Ważną nowością ustrojową była rezygnacja z zasady suwerenności parlamentu i wyraźne przyznanie Sądowi Najwyższemu prawa do badania zgodności ustaw z jej przepisami.

2.4. Wprowadzenie demokracji „wielorasowej”

W latach 1985–1986 doszło do bardzo gwałtownych manifestacji i protestów przeciw apartheidowi. Prezydent wprowadził stan wyjątkowy, ale władze rozpoczęły również pierwsze poufne rozmowy z opozycyjnym Afrykańskim Kongresem Narodowym i uwolniły niektórych więźniów politycznych. W lutym 1990 r. został zwolniony z więzienia Nelson Mandela, przywódca Afrykańskiego Kongresu Narodowego. Władze zalegalizowały tę partię, a także Kongres Panafrykański oraz inne nielegalne organizacje i uchylily stan wyjątkowy. W Kapsztadzie w maju 1990 r. rozpoczęły się oficjalne negocjacje między rządem a Afrykańskim Kongresem Narodowym w sprawie reform ustrojowych²⁰. Afrykański Kongres Narodowy zobowiązał się zaprzestać stosowania przemocy, z kolei rząd obiecał zwolnić więźniów politycznych. W latach 1990–1991 parlament uchwalił ustawy, które zniosły całkowicie system apartheidu. Prowadzone rozmowy między przedstawicielami najważniejszych ugrupowań politycznych a rządem i władzami bantustanów doprowadziły do podpisania 14 września 1991 r. Krajowego Układu Pokojowego, na podstawie którego został utworzony pierwszy w historii kraju rząd „wielorasowy”. W grudniu 1991 r. rozpoczęła obrady Konwencja na Rzecz Demokratycznej Południowej Afryki (*Convention for a Democratic*

²⁰ Na temat negocjacji w sprawie konstytucji zob. M. Lobban: *Un accord négocié: le processus constitutionnel en Afrique du Sud depuis 1991*, *Revue du droit public*, 1997, nr 1.

South Africa — CODESA) z udziałem najważniejszych partii politycznych, a 17 maja 1992 r. odbyło się referendum w sprawie kontynuowania reform konstytucyjnych, w którym około 68,7% białych wyborców odpowiedziało „tak”²¹. Negocjacje w ramach CODESA zakończyły się w czerwcu 1992 r. bez rezultatu, ale we wrześniu 1992 r. zostało zawarte porozumienie (tzw. *Record of Understanding*) między Partią Narodową a Afrykańskim Kongresem Narodowym w sprawie procedury przygotowania konstytucji oraz utworzenia Rządu Jedności Narodowej. Postanowiono wówczas, że w pierwszej kolejności zostanie uchwalona konstytucja tymczasowa.

W marcu 1993 r. rozpoczęła się nowa runda rozmów w sprawie uregulowania ustroju państwa, pod nazwą Wielopartyjny Proces Negocjacji (*Multi-Party Negotiating Process*). W dniu 18 listopada 1993 r., pomimo protestów radykalnych ugrupowań białych i czarnych, została uzgodniona tymczasowa konstytucja, uchwalona następnie przez trzyizbowy parlament i zaakceptowana przez Prezydenta w dniu 25 stycznia 1994 r.²² Konstytucja zagwarantowała, po raz pierwszy w historii Południowej Afryki, podstawowe prawa człowieka i przyznawała prawa wyborcze wszystkim obywatelom bez względu na kolor skóry. Władza ustawodawcza należała do dwuizbowego parlamentu złożonego ze Zgromadzenia Narodowego i Senatu i wybieranego na pięcioletnią kadencję. Władzę wykonawczą sprawował Prezydent wybierany przez Zgromadzenie Narodowe również na pięcioletnią kadencję. Prezydent był szefem Gabinetu i powoływał oraz odwoływał ministrów. Konstytucja tymczasowa określała zasady rozdziału tek ministerialnych między najważniejsze partie polityczne, biorące udział w rządzie jedności narodowej. W myśl jej przepisów, każda partia, która uzyskała co najmniej 20 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym, miała prawo do stanowiska ministra. Zgromadzenie Narodowe mogło wyrazić wotum nieufności całemu Gabinetowi z prezydentem, prezydentowi albo Gabinetowi z pominięciem Prezydenta. W miejsce 4 prowincji i 10 bantustanów ustanowiono 9 prowincji. Utworzony został Trybunał Konstytucyjny, mający kompetencje do kontroli konstytucyjności ustaw.

Konstytucja tymczasowa uregulowała szczegółowo zasady uchwalania ostatecznej konstytucji państwa. Nowa Konstytucja miała zostać uchwalona

²¹ L. Thompson, op.cit., s. 247.

²² Szerzej na ten temat: H. Corder: *South Africa's Transitional Constitution: Its Design and Implementation*, *Public Law*, 1996, s. 291 i nast.

większością 2/3 głosów przez Zgromadzenie Konstytucyjne, składające się z obradujących wspólnie Zgromadzenia Narodowego i Senatu. Jednocześnie ustrojodawca sformułował zasady, ujęte w 34 punktach, jakim musiała odpowiadać treść ostatecznej konstytucji RPA. Zasady te nie mogły zostać zmienione w żadnej procedurze do czasu ustanowienia nowej ustawy zasadniczej, a Trybunał Konstytucyjny miał zbadać zgodność nowej konstytucji z tymi przepisami. Zasady dotyczące treści przyszłej konstytucji były wyrazem kompromisu politycznego zawartego przez różne ugrupowania polityczne i miały na celu zagwarantowanie interesów ugrupowań mniejszościowych. Wyznaczyły zakres swobody regulacyjnej przyszłego prawodawcy konstytucyjnego, a w praktyce — Afrykańskiego Kongresu Narodowego wobec jego spodziewanego zwycięstwa w wyborach parlamentarnych.

26 kwietnia 1994 r. rozpoczęły się pierwsze powszechne i wolne wybory do Zgromadzenia Narodowego, zakończone sukcesem Afrykańskiego Kongresu Narodowego, który otrzymał 62,6% głosów. Do stanowisk ministerialnych, zgodnie z przepisami Konstytucji, uprawnione były ponadto dwa inne ugrupowania: Partia Narodowa (20,4% głosów) oraz Partia Wolności Inkatha (10,5% głosów). Nowo wybrane Zgromadzenie Narodowe wybrało na Prezydenta przywódcę Afrykańskiego Kongresu Narodowego — Nelsona Mendelę. W parlamencie rozpoczęły się prace nad ostateczną ustawą zasadniczą. 8 maja 1996 r. Zgromadzenie Konstytucyjne uchwaliło nową konstytucję. Sąd Konstytucyjny w orzeczeniu z 6 września 1996 r. odmówił jednak uwierzytelnienia konstytucji wobec naruszenia niektórych zasad określonych w konstytucji tymczasowej. W konsekwencji Zgromadzenie Konstytucyjne uchwaliło poprawki do tekstu konstytucji. Orzeczeniem z 4 grudnia 1996 r. Trybunał Konstytucyjny uwierzytelniał konstytucję, która została zaakceptowana przez Prezydenta 10 grudnia 1996 r. i weszła w życie 4 lutego 1997 r. Wcześniej, w czerwcu 1996 r., afrykanerska Partia Narodowa wycofała się z rządu jedności narodowej.

Oryginalną instytucją początkowego okresu demokracji była Komisja do Spraw Prawdy i Pojednania, utworzona na mocy ustawy z 1995 r. i działająca w latach 1996–2001. Do kompetencji komisji należało w szczególności badanie przypadków naruszenia praw człowieka w okresie od 1960 r. do 10 maja 1994 r. oraz przedstawianie wniosków w sprawie zastosowania amnestii dla osób, które popełniły w tym czasie przestępstwa z przyczyn politycznych i ujawniły ten fakt Komisji. Jej przewodniczącym został anglikański arcybiskup Desmond Tutu, laureat Pokojowej Nagrody Nobla.

3. Podstawowe zasady ustrojowe

Konstytucja Republiki Południowej Afryki z 1996 r. opiera się na następujących podstawowych zasadach:

- 1) demokracji,
- 2) pluralizmu politycznego,
- 3) nadrzędności konstytucji,
- 4) rządów prawa (*rule of law*),
- 5) federalizmu,

6) współdziałania władz ogólnokrajowych, władz prowincji i władz lokalnych oraz współdziałania władz na każdym z tych szczebli,

7) odpowiedzialności władzy wykonawczej przed parlamentem.

W myśl przepisów Konstytucji, Republika Południowej Afryki jest państwem demokratycznym, przy czym lud — jako podmiot władzy — został wskazany nie w zasadniczym tekście, ale w preambule. Jednym z celów ustawy zasadniczej jest zapewnienie odpowiedzialności władzy, zdolności reagowania na potrzeby obywateli i otwartości (art. 1)²³. Ustrojodawca przyjmuje zasadę powszechności praw wyborczych, gwarantuje wolność tworzenia i działania partii politycznych i uznaje *expressis verbis* wartość wielopartyjnego systemu rządowego, opartego na wolnych i okresowo przeprowadzanych wyborach (art. 1).

Ustawa zasadnicza odrzuca zasadę suwerenności parlamentu na rzecz zasady nadrzędności konstytucji (art. 2) i ustanawia gwarancje tej nadrzędności w postaci kontroli konstytucyjności ustaw i innych aktów prawodawczych. Jednocześnie podkreśla zwiążanie organów państwowych przez prawo i ustanawia złożony system gwarancji mających na celu urzeczywistnienie zasady rządów prawa.

Republika Południowej Afryki jest państwem federalnym²⁴. Części składowe federacji, nazywane prowincjami, mają szeroki zakres własnych kompetencji w dziedzinie prawodawstwa i wykonywania prawa, oraz — prawo do współdziałania w sprawowaniu władzy na szczeblu centralnym za

²³ Numery przepisów powoływane bez podania nazwy aktu prawnego odnoszą się do Konstytucji z 1996 r.

²⁴ Niektórzy autorzy piszą jednak o systemie quasi-federalnym — np. F. Venter: *Aspects of the South African Constitution of 1996: An African Democratic and Social Federal Rechtsstaat? Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1997, s. 51 i nast.

pośrednictwem Krajowej Rady Prowincji. Prowincje mają własne konstytucje i własny aparat państwowy, obejmujący parlamenty sprawujące władzę ustawodawczą. Federalny ustrój państwa jest wyrazem kompromisu pomiędzy Afrykańskim Kongresem Narodowym, preferującym państwo unitarne, a niektórymi innymi ugrupowaniami politycznymi (m.in. Partią Narodową oraz Partią Wolności Inkatha), liczącymi na sukces wyborczy w niektórych prowincjach. W ich zamyśle federalizm miał umożliwiać polityczny podział władzy i umożliwić określonym grupom etnicznym decydowanie o swoich sprawach w ramach poszczególnych prowincji.

Prawodawca konstytucyjny rozróżnia trzy zasadnicze „sfery władzy” (*spheres of government*): ogólnokrajową, prowincjonalną i lokalną. Konstytucja kładzie szczególny nacisk na współdziałanie władz, zarówno na każdym ze szczebli, jak i władz na różnych szczeblach (*cooperative government*). Specyficznym rozwiązaniem południowoafrykańskim są bardzo obszerne unormowania konstytucyjne dotyczące stosunków między organami państwowymi, mające na celu zapewnienie harmonijnej współpracy między organami władzy publicznej oraz zapobieganie konfliktom między nimi (art. 41). Poszczególne władze mają konstytucyjny obowiązek współpracować ze sobą we wzajemnym zaufaniu i w dobrej wierze, utrzymywać przyjazne stosunki, udzielać sobie pomocy i wsparcia, a w szczególności informować się i konsultować w sprawach leżących we wspólnym zakresie działania, koordynować działania i prawodawstwo, stosować się do uzgodnionych procedur oraz unikać postępowań prawnych przeciwko sobie. Organ państwowy uwikłany w spór między władzami ma obowiązek podjąć wszelkie rozsądne wysiłki w celu rozwiązania sporu za pomocą mechanizmów i procedur przewidzianych w tym celu i wyczerpać wszystkie inne możliwości, zanim skieruje sprawę do sądu. Jeżeli sąd stwierdzi, że warunek ten nie został spełniony, zwraca sprawę zainteresowanym organom państwowym. Konstytucja przewiduje ponadto określenie w drodze ustawy szczegółowych zasad współdziałania władz.

Republika Południowej Afryki ma oryginalny system rządowy, różny zarówno od ustroju parlamentarnego, jak i prezydenckiego. Prawodawca konstytucyjny wprowadził wprawdzie zasadę odpowiedzialności egzekutywy przed Zgromadzeniem Narodowym, ale system rządowy nie odpowiada do końca założeniom systemu parlamentarno-gabinetowego. Po pierwsze, konstytucja nie wprowadza tzw. dualizmu egzekutywy — na czele władzy wykonawczej stoi Prezydent, który jest zarazem szefem Gabinetu i kieruje

jego pracami. Po drugie, Prezydent ponosi odpowiedzialność polityczną przed Zgromadzeniem Narodowym. Po trzecie, Prezydent nie może swobodnie zdecydować o rozwiązaniu Zgromadzenia Narodowego. Izba ta może zostać rozwiązana jedynie na podstawie własnej uchwały lub jeżeli nie wybierze Prezydenta w określonym terminie.

4. Prawa człowieka

Konstytucja z 1996 r. zawiera bardzo obszerne regulacje dotyczące praw człowieka, zamieszczone w rozdziale drugim, zatytułowanym Deklaracja Praw (*Bill of Rights*)²⁵. Katalog praw podstawowych odznacza się kompletnością — prawodawca zagwarantował zarówno prawa polityczne i osobiste, jak i prawa społeczne, gospodarcze i kulturalne. Twórcy konstytucji unikali odwoływania się do norm i wartości pozakonstytucyjnych, ograniczając się do uznania przyrodzonej godności ludzkiej. Prawnikom z Europy kontynentalnej rzuca się w oczy duża szczegółowość regulacji. Typowe dla tradycji prawnej krajów *common law* są zwłaszcza szczegółowe regulacje dotyczące wolności osobistej i jej gwarancji proceduralnych. Cechą charakterystyczną konstytucji południowoafrykańskiej jest uznanie podmiotowości nie tylko jednostki i osób prawnych, lecz także społeczności kulturowych, religijnych i językowych. Takie podejście stanowi próbę pogodzenia indywidualistycznej i liberalnej koncepcji praw człowieka typowej dla tradycji europejskiej z tradycją afrykańską, która postrzega jednostkę zawsze jako część określonej społeczności. Należy jednak podkreślić, że tekst konstytucji RPA nie odbiega od standardów przyjętych w konstytucjonalizmie europejskim i zapewnia podobny poziom ochrony praw człowieka. Wszystkie przepisy konstytucyjne dotyczące tych praw mają charakter wiążący. Ustawa zasadnicza stwierdza jednoznacznie, że Deklaracja Praw wiąże władzę ustawodawczą, władzę wykonawczą i władzę sądowniczą oraz wszystkie organy państwowe (art. 8 ust. 1). Wśród cech charakterystycznych dla regulacji południowoafrykańskiej należy ponadto wymienić wyraźne uznanie horyzontalnego działania praw człowie-

²⁵ Zagadnienia te omawia m.in. J. Sarkin (*The Drafting of South Africa's Final Constitution From a Human Rights Perspective, American Journal of Comparative Law*, 1999, s. 67 i nast.).

ka, tj. obowiązywania tych praw w stosunkach między podmiotami prywatnymi (art. 8 ust. 2). Takie jednoznaczne sformułowanie nie jest częste w konstytucjach innych państw.

Konstytucja określa zasady interpretacji praw człowieka, upoważniając organy władzy publicznej do szerokiego stosowania zasad wykładni funkcjonalnej (art. 39). Zgodnie z przepisami Deklaracji Praw sądy, interpretując ten akt, mają umacniać wartości, które stanowią podstawę społeczeństwa otwartego i demokratycznego, opartego na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności. Sądy powinny ponadto uwzględniać prawo międzynarodowe i mogą też brać pod uwagę prawo obce. Ten ostatni przepis staje się zrozumiały, jeżeli weźmie się pod uwagę brak w dotychczasowym orzecznictwie południowoafrykańskim odpowiednich precedensów, zapewniających ochronę praw jednostki²⁶.

Wobec doświadczeń z przeszłości prawodawca konstytucyjny w kilku przepisach kładzie szczególny nacisk na zasadę równości wszystkich ludzi oraz zakaz dyskryminacji ze względu na rasę lub płeć. Konstytucja dopuszcza tzw. dyskryminację pozytywną, tj. różnicowanie mające na celu usuwanie skutków niesprawiedliwości (art. 9 ust. 2). Zasada równości jest wiążąca także w stosunkach między podmiotami prywatnymi i zakazuje dyskryminacji ze strony podmiotów prywatnych. Konstytucja nakazuje jednocześnie ustanowienie ogólnokrajowego prawodawstwa zapewniającego ochronę przed taką formą dyskryminacji (art. 9 ust. 4).

Do praw zagwarantowanych *expressis verbis* w konstytucji RPA należy prawo do sprawiedliwej działalności administracyjnej (art. 33). Każdy ma prawo do działań administracji zgodnych z prawem, rozsądnych i zgodnych z zasadami sprawiedliwej procedury. Prawo to obejmuje w szczególności prawo osób, których działania dotyczą, do uzyskania pisemnego uzasadnienia działań podejmowanych przez organy administracji. W art. 12 ust. 2 pkt (a) zostało zagwarantowane prawo do podejmowania decyzji dotyczących rozrodczości, co może być wykorzystywane jako argument za dopuszczalnością aborcji²⁷.

Istotną kwestią w debacie publicznej w RPA jest reforma rolna i redystrybucja ziemi na rzecz ubogiej ludności afrykańskiej. Afrykański Kongres

²⁶ G.E. Devendish: *A Commentary on the South African Constitution*, Durban 1998, s. 97.

²⁷ J. Sarkin, op.cit., s. 81.

Narodowy dążył do umożliwienia szerokiej interwencji w sferę gospodarki oraz redystrybucji bogactw na rzecz warstw najuboższych, z kolei Partia Narodowa zabiegała o szerokie gwarancje dla prawa własności²⁸. Konstytucja przyjmuje w tym zakresie rozwiązania kompromisowe, ograniczając swobodę działania ustawodawcy. Na państwie ciąży obowiązek zastosowania odpowiednich środków prawodawczych w celu stworzenia warunków umożliwiających obywatelom dostęp do gruntów na równych zasadach (art. 25 ust. 5). Jednocześnie ustawa zasadnicza gwarantuje prawo własności (art. 25 ust. 1). Wywłaszczenie jest możliwe tylko w celu lub w interesie publicznym. Za utraconą własność przysługuje sprawiedliwe odszkodowanie. Należy przy tym pokreślić, że, w świetle sformułowań ustawy zasadniczej, sprawiedliwe odszkodowanie nie musi odpowiadać wartości rynkowej wywłaszczanej rzeczy, ale jego wysokość musi zostać zaakceptowana przez osobę zainteresowaną lub zatwierdzona przez sąd.

Konstytucja zawiera postanowienia dotyczące praw socjalnych (w szczególności art. 26 i art. 27). Gwarantuje m.in. prawo do uzyskania odpowiedniego mieszkania, do nauki, opieki zdrowotnej, wystarczającej ilości żywności i wody oraz prawo do zabezpieczenia społecznego. Zapewnia też odpowiednią pomoc społeczną osobom, które nie są zdolne do zapewnienia sobie utrzymania. Konstytucyjna regulacja praw socjalnych charakteryzuje się dużą ostrożnością, bierze bowiem pod uwagę ograniczone możliwości finansowe państwa. Konstytucja stwierdza bowiem, że państwo podejmuje niezbędne środki w granicach dostępnych zasobów, w celu stopniowej realizacji tych praw. Z drugiej strony prawa te — w zakresie zagwarantowanym w ustawie zasadniczej — wiążą wszystkie władze publiczne, w tym ustawodawcę, a zapewnienie ich przestrzegania jest zadaniem sądów.

Prawodawca południowoafrykański zamieścił w konstytucji przepisy określające zakres dopuszczalnych ograniczeń praw człowieka. Do warunków dopuszczalności ograniczeń praw człowieka należy ich ustanowienie w akcie prawodawczym o zastosowaniu powszechnym oraz poszanowanie zasady proporcjonalności, nakazującej ograniczenie zakresu ingerencji w sferę praw człowieka do niezbędnego minimum. Wyznaczenie zakresu dopuszczalnych ograniczeń wymaga starannego wyrażenia kolidujących ze sobą dóbr, przy czym prawodawca konstytucyjny stara się określić bliżej system wartości stanowiący punkt odniesienia przy wyznaczeniu tego za-

²⁸ M. Lobban, op.cit., s. 100.

kresu. W myśl art. 36 ust. 1 prawa zawarte w Deklaracji Praw mogą zostać ograniczone jedynie w stopniu rozsądnym i usprawiedliwionym w społeczeństwie otwartym i demokratycznym, opartym na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności, po uwzględnieniu wszystkich istotnych czynników, do których należą: natura danego prawa, waga celu ograniczenia danego prawa, charakter i zakres ograniczenia danego prawa, stosunek między ograniczeniem a jego celem oraz dostępność mniej uciążliwych środków służących osiągnięciu tego celu. Tekst konstytucji z 1996 r., inaczej niż konstytucja tymczasowa z 1993 r., nie zawiera zakazu naruszania istotnej treści praw człowieka²⁹.

Doświadczenia z przeszłości tłumaczą obszerną regulację stanu wyjątkowego, mającą na celu zabezpieczenie przed nadużyciami (art. 37). Zniesiono instytucję *martial law* i różne formy nadzwyczajnych uprawnień prezydenta wywodzące się z prerogatywy królewskiej i wyłączone spod kontroli sądowej³⁰. Stan wyjątkowy może zostać wprowadzony jedynie na podstawie ustawy parlamentu i jedynie wtedy, gdy życie narodu jest zagrożone przez wojnę, inwazję, powszechne powstanie, zakłócenie porządku publicznego, klęskę żywiołową lub inny przypadek konieczności publicznej, a jego wprowadzenie jest konieczne do przywrócenia pokoju i porządku. Stan wyjątkowy nie może obowiązywać dłużej niż przez 21 dni, chyba że Zgromadzenie Narodowe postanowi o jego przedłużeniu. Akt prawny o wprowadzeniu i przedłużeniu stanu wyjątkowego podlega kontroli sądowej i każdy sąd może rozstrzygać o jego ważności. Stan wyjątkowy nie może prowadzić do zawieszenia praw wymienionych w Konstytucji. Konstytucja przewiduje ponadto instytucję stanu obrony, która wiąże się z użyciem sił zbrojnych dla obrony państwa.

Tekst ustawy zasadniczej zawiera rozbudowane regulacje dotyczące instytucjonalnych gwarancji praw człowieka. Podstawową gwarancją jest prawo do sądu, przy czym prawo dla dochodzenia praw konstytucyjnych konstytucja przewiduje także *actio popularis*. Prawo wystąpienia do sądu w razie naruszenia lub zagrożenia praw przysługuje bowiem każdemu, kto działa w interesie publicznym, w interesie innej osoby niezdolnej do działania we własnym imieniu oraz w interesie grupy lub klasy ludzi. Do sądu wystąpić może także stowarzyszenie działające w interesie swoich członków (art. 38). Do sądu należy wówczas zastosowanie odpowiednich środ-

²⁹ Zwraca na to uwagę G.E. Devendish, op.cit., s. 90.

³⁰ Tamże, s. 93.

ków, w tym wydanie tzw. deklaracji w sprawie praw. Do ważnych gwarancji praw człowieka należy ponadto sądowa kontrola konstytucyjności prawa.

Sądowe gwarancje praw jednostki zostały jednak uznane za niewystarczające w warunkach południowoafrykańskich, gdzie ubóstwo i brak wykształcenia stanowią poważną przeszkodę w skutecznym dochodzeniu swoich praw przez zainteresowanych. Ustawa zasadnicza wprowadza w związku z tym instytucję Rzecznika Obywateli oraz Południowoafrykańską Komisję Praw Człowieka, Komisję do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych, Komisję do Spraw Równości Płci. Do instytucjonalnych gwarancji praw człowieka należą także Komisja Wyborcza oraz Niezależna Władza do Spraw Regulacji Radiofonii i Telewizji.

5. Źródła prawa

Osadnictwo holenderskie miało ogromne znaczenie dla rozwoju systemu prawnego Południowej Afryki, który łączy rozwiązania prawa holenderskiego, opartego na prawie rzymskim, oraz angielskiego systemu prawa precedensowego — *common law*. Znaczna część kwestii regulowana jest też przez prawo zwyczajowe rdzennej ludności.

Inaczej niż w Polsce, prawodawca konstytucyjny w RPA reguluje system źródeł prawa fragmentarycznie, koncentrując się przede wszystkim na rozdziale kompetencji prawodawczych pomiędzy poszczególne szczeble władzy. Konstytucja zawiera bardzo skomplikowane regulacje dotyczące sprzeczności między prawem ogólnokrajowym a prawem prowincji, omówione szerzej w punkcie poświęconym podziałowi kompetencji między władze centralne a prowincje. W akcie tym użyty został termin *legislation* (prawodawstwo), który obejmuje akty prawodawcze stanowione przez władze centralne (*national legislation* — prawodawstwo ogólnokrajowe), przez władze prowincji (*provincial legislation* — prawodawstwo prowincji), a także przez gminy (*by-laws*). Podstawowym źródłem prawodawstwa ogólnokrajowego jest ustawa parlamentu ogólnokrajowego (*act of Parliament*), a podstawowym źródłem prawodawstwa prowincji — ustawa parlamentu prowincji (*provincial act*). Termin *legislation* obejmuje m.in. akty podustawowe (*subordinate legislation*), stanowione przez centralne i pro-

wincjonalne organy władzy wykonawczej, np. proklamacje i rozporządzenia (art. 239). W niektórych przepisach konstytucyjnych używany jest termin *law* (prawo), który z reguły odnosi się nie tylko do prawa stanowionego, ale obejmuje również m.in. *common law* i prawo zwyczajowe.

Wiele spraw dotyczących rdzennych mieszkańców, zwłaszcza zagadnień z zakresu prawa rodzinnego i cywilnego, reguluje prawo zwyczajowe. Realizacja tego prawa jest poważnym problemem konstytucyjnym z uwagi na dyskryminację kobiet. Ustawa zasadnicza uznaje prawo zwyczajowe, ale stanowi jednocześnie, że sądy stosują je przy poszanowaniu przepisów konstytucji i prawodawstwa, które dotyczą tego prawa (art. 211).

Konstytucja reguluje miejsce prawa międzynarodowego w systemie źródeł prawa. Umowa międzynarodowa staje się częścią porządku prawnego RPA po jej włączeniu do tego porządku przez prawodawstwo ogólnokrajowe, jednakże samowykonywalne postanowienia umowy zatwierdzonej przez parlament stanowią źródło prawa w RPA, chyba że są niezgodne z konstytucją lub ustawą ogólnokrajową (art. 232). Podobnie, międzynarodowe prawo zwyczajowe jest źródłem prawa w RPA, chyba że jest niezgodne z konstytucją lub ustawą ogólnokrajową. Interpretując akt prawodawczy, każdy sąd musi przyznać pierwszeństwo interpretacji tego aktu, zgodnej z prawem międzynarodowym, przed inną interpretacją, niezgodną z prawem międzynarodowym (art. 233). Jak wspomniano, organy władzy publicznej mają ponadto konstytucyjny obowiązek uwzględniania prawa międzynarodowego przy interpretacji Deklaracji Praw.

6. Parlament

6.1. Struktura i zasady funkcjonowania parlamentu

Parlament RPA jest dwuizbowy i składa się ze Zgromadzenia Narodowego oraz Krajowej Rady Prowincji. Zgromadzenie Narodowe reprezentuje cały naród południowoafrykański i jest wybierane na pięcioletnią kadencję. W myśl Konstytucji Zgromadzenie Narodowe liczy nie mniej niż 350 i nie więcej niż 400 członków (art. 46 ust. 1). Aktualnie liczba ta wynosi 400. Izba ta jest wybierana w wyborach powszechnych i proporcjonalnych, przy czym czynne i bierne prawo wyborcze przysługuje obywatelom, którzy ukończyli 18 lat (art. 46 ust. 1). Wobec doświadczeń z przeszłości, kiedy wyborcy należący do różnych grup ludności figurowali w odrębnych

spisach wyborców i głosowali odrębnie, konstytucja przewiduje utworzenie jednego powszechnego spisu wyborców w całym kraju (art. 46 ust. 1 pkt (b)). Zgodnie z obowiązującą ustawą, połowa deputowanych jest wybierana w prowincjach, a druga połowa — z list ogólnokrajowych, przy czym listy kandydatów mają charakter sztywny, wyborca ma jeden głos, który oddaje na całą listę. Mandaty przypadające prowincjom rozdzielane są między listy zgodnie z systemem największej reszty, następnie w identyczny sposób rozdzielane są mandaty przypadające listom ogólnokrajowym³¹. W praktyce wybory do Zgromadzenia Narodowego odbywają się równocześnie z wyborami do legislatyw prowincji.

Zgromadzenie Narodowe może zostać rozwiązane w dwóch przypadkach (art. 50) — po przyjęciu uchwały o rozwiązaniu głosami większości swoich członków, a od ostatnich wyborów do Zgromadzenia Narodowego upłynęły trzy lata, lub jeżeli urząd Prezydenta jest opróżniony, a Zgromadzenie nie zdołało wybrać nowej głowy państwa w ciągu 30 dni od dnia opróżnienia urzędu.

Krajowa Rada Prowincji reprezentuje prowincje i zapewnia ich udział w sprawowaniu władzy na szczeblu ogólnokrajowym. Republika Południowej Afryki przyjęła model bikameralizmu nierównoprawnego, zgodnie z którym Zgromadzenie Narodowe ma silniejszą pozycję w postępowaniu ustawodawczym. W literaturze zwraca się uwagę, że przyjęte rozwiązania zostały zainspirowane przez niemiecki model drugiej izby parlamentu³². W skład Krajowej Rady Prowincji wchodzi po jednej delegacji z każdej z 9 prowincji, a każda delegacja składa się z 10 delegatów:

- 1) premiera lub innego członka legislatywy prowincji wyznaczonego przez premiera,
- 2) 3 innych delegatów specjalnych, wybranych przez legislatywę prowincji spośród jej członków,
- 3) 6 delegatów stałych wybranych na początku swojej kadencji przez legislatywę prowincji spośród osób spełniających warunki członkostwa

³¹ W RPA dzielnik wyborczy ustalany jest oddzielnie dla każdej prowincji przez dodanie liczby jeden do ilorazu uzyskanego w wyniku podzielenia liczby głosów ważnych w danych prowincji przez liczbę mandatów obsadzanych w prowincji. Analogicznie ustala się dzielnik wyborczy w skali kraju — liczbę jeden dodaje się do ilorazu uzyskanego w wyniku podzielenia liczby głosów ważnych w danych prowincji przez liczbę mandatów obsadzanych w całym kraju (400). Przy rozdziale mandatów między listy ogólnokrajowe uwzględnia się mandaty uzyskane w prowincjach.

³² F. Venter, op.cit., s. 65; M. Lobban, op.cit., s. 97.

w tej legislatywie zgodnie z wnioskiem danej partii. Jeżeli osoba, będąca członkiem legislatury prowincji, zostanie powołana na delegata stałego, przestaje być członkiem legislatury (art. 60).

Krajowa Rada Prowincji liczy zatem 90 członków. W obradach Rady biorą ponadto udział przedstawiciele gmin, którzy jednak nie mają prawa głosu (art. 67). Delegacji przewodniczy Premier prowincji lub, jeżeli Premier nie może objąć tej funkcji, członek delegacji prowincji wyznaczony przez Premiera (art. 60 ust. 3). Konstytucja gwarantuje udział partii mniejszościowych w składzie delegacji prowincji (art. 61 ust. 3).

W przypadku Krajowej Rady Prowincji trudno mówić o jej kadencji. Delegaci specjalni mogą zmienić się w trakcie kadencji legislatury prowincji. Z kolei delegaci stali są powoływani na kadencję, która kończy się bezpośrednio przed pierwszym posiedzeniem nowo wybranej legislatury prowincji. Tracą jednak swój mandat, jeżeli utracili zaufanie legislatury prowincji i zostali odwołani przez partię, która ich powołała (art. 62).

Konstytucja zawiera bardzo szczegółowe regulacje dotyczące zmiany przynależności partyjnej przez deputowanych oraz podziałów i połączeń partii politycznych. Deputowany, który zmienia przynależność partyjną z naruszeniem zasad konstytucyjnych, traci mandat. Również delegaci stali do Krajowej Rady Prowincji tracą mandat, jeżeli przestali być członkami partii, która ich wyznaczyła, i zostali przez nią odwołani. Wprowadzone rozwiązania mają na celu wymuszenie większej dyscypliny partyjnej w parlamencie.

Zakres nietykalności i immunitetu parlamentarnego w RPA jest znacznie węższy niż w Polsce. Konstytucja gwarantuje członkom obu izb parlamentu wolność wypowiedzi w izbach i zakazuje prowadzenia postępowania cywilnego lub karnego oraz zatrzymania i aresztowania w związku z wypowiedziami na forum parlamentu oraz z materiałami przedstawionymi w parlamencie (art. 58). Z identycznych przywilejów korzystają członkowie Gabinetu w zakresie wypowiedzi na forum obu izb i materiałów przedstawionych w parlamencie. Ograniczenia wolności wypowiedzi w parlamencie mogą zostać ustanowione wyłącznie w regulaminach parlamentarnych.

Akty prawne Zgromadzenia Narodowego przyjmowane są większością głosów w obecności 1/3 członków izby. W przypadku głosowania nad projektami ustaw wymagana jest obecność większości członków izby (art. 53). W Krajowej Radzie Prowincji istnieją dwa sposoby głosowania. Każda pro-

wincja ma jeden głos, który w jej imieniu oddaje przewodniczący delegacji. Przy rozpatrywaniu ustaw, które nie dotyczą prowincji, każdy delegat oddaje jeden głos (art. 75 ust. 2).

Konstytucja przyjmuje zasadę autonomii parlamentu. Każda izba samodzielnie przyjmuje swój regulamin i określa zasady postępowania, przy czym konstytucja pozostawia izbom szeroką swobodę w tym zakresie. Jednym ze źródeł prawa parlamentarnego jest prawo zwyczajowe oraz precedensowe rozstrzygnięcia przewodniczących izb. Izby mogą ustalać terminy i czas trwania posiedzeń oraz okresy, w których nie obradują. W praktyce izby funkcjonują w systemie sesyjnym, ale sesja parlamentu trwa do rozpoczęcia kolejnej³³. W myśl ustawy zasadniczej, organem kierowniczym każdej z izb jest Przewodniczący (*speaker*), wybierany przez izbę. Każda z izb wybiera ponadto wiceprzewodniczącego (*deputy speaker*).

Konstytucja gwarantuje izbom prawo tworzenia komisji i przewiduje utworzenie wspólnych komisji parlamentu: komisji regulaminowej, komisji mediacyjnej, która pełni określone funkcje w postępowaniu ustawodawczym, oraz komisji do spraw oceny konstytucji. Izby mogą ponadto tworzyć inne komisje wspólne. W praktyce każda z izb tworzy komisje stałe oraz nadzwyczajne.

6.2. Funkcje parlamentu

Parlament RPA pełni cztery podstawowe funkcje:

- ustrojodawczą,
- ustawodawczą,
- kontrolną,
- związaną z obsadzaniem określonych stanowisk państwowych.

Pełniąc tę ostatnią funkcję, Zgromadzenie Narodowe wybiera Prezydenta, 6 członków Komisji Służby Sądowniczej, 5 członków Komisji Służby Publicznej oraz przedstawia Prezydentowi wnioski dotyczące obsadzenia szeregu stanowisk państwowych, m.in. członków instytucji wspierających demokrację, a także wielu organów pozakonstytucyjnych. Zgromadzenie przedstawia ponadto wnioski ministrom w sprawie obsadzenia określonych organów pozakonstytucyjnych. Krajowa Rada Prowincji wybiera m.in. 4 delegatów do Komisji Służby Sądowniczej.

³³ Tamże, s. 120–121.

6.3. Funkcja ustrojodawcza. Zmiany Konstytucji

Inicjatywa ustaw o zmianie Konstytucji przysługuje członkom Gabinetu, wiceministrom oraz członkom Zgromadzenia Narodowego i jego komisjom (art. 73 i art. 74). Wymienione podmioty, przed wniesieniem do Zgromadzenia Narodowego projektu ustawy zmieniającej konstytucję, mają obowiązek zamieścić w Dzienniku Rządowym szczegółowe informacje dotyczące proponowanych zmian w celu umożliwienia obywatelom zgłoszenia swoich uwag. Mają też obowiązek przedstawić informację o projekcie poprawki legislatywom prowincji w celu zasięgnięcia ich opinii. Jeżeli proponowane poprawki, z uwagi na swój przedmiot, nie wymagają uchwalenia przez Krajową Radę Prowincji, dany podmiot przedkłada ponadto takie informacje tej izbie w celu przeprowadzenia w niej jawnej debaty. Osoba lub komisja wnosząca projekt ustawy przedstawia wszelkie pisemne uwagi otrzymane od obywateli i legislatyw prowincji Przewodniczącemu Zgromadzenia w celu ich rozpatrzenia przez Zgromadzenie Narodowe, a w przypadku projektów wymagających uchwalenia przez Krajową Radę Prowincji — także przewodniczącemu tej izby w celu ich rozpatrzenia przez Krajową Radę Prowincji.

Istnieją cztery procedury zmiany Konstytucji przewidziane dla różnych jej przepisów. Pierwsza dotyczy zmiany art. 1 i art. 74 ust. 1. Oba mogą zostać zmienione w drodze ustawy przyjętej przez Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 75% jego członków oraz przez Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej 6 prowincji (art. 74 ust. 1).

Druga procedura określa sposób uchwalania ustaw zmieniających rozdział 2 Konstytucji, dotyczący praw człowieka (art. 74 ust. 2), a także zmian tych artykułów Konstytucji, które dotyczą Krajowej Rady Prowincji, zmieniają granice prowincji, ich kompetencje, zadania lub instytucje albo zmieniają przepis, który w sposób szczególny odnosi się do spraw prowincji, a jednocześnie nie dotyczą tylko jednej lub kilku określonych prowincji (art. 74 ust. 3 pkt (b)). Wymienione ustawy zostają uchwalone przez Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 2/3 jego członków oraz przez Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej 6 prowincji. Należy zauważyć, że Afrykański Kongres Narodowy zdobywa około 2/3 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym. Projekt konstytucji nie przewidywał pierwotnie udziału Krajowej Rady Prowincji w przypadku zmian przepisów dotyczących praw człowieka, ale Trybunał Konstytucyjny w procedurze uwierzytelniania konstytucji uznał, że dany przepis projektu nie jest zgodny

z wymogiem, aby prawa jednostki zostały zagwarantowane w przepisach konstytucyjnych o utrudnionej procedurze zmian (*entrenched*).

Trzecia procedura dotyczy wprowadzania zmian, które obejmują jedną lub kilku określonych prowincji (art. 74 ust. 8). W tym przypadkach ustawa musi zostać przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 2/3 jego członków, a także przez Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej 6 prowincji, przy czym Rada nie może uchwalić projektu ustawy lub odpowiedniej jego części, dopóki nie zostanie on przyjęty przez legislatywę zainteresowanej prowincji lub legislatywy zainteresowanych prowincji.

Pozostałe ustawy o zmianie Konstytucji przyjmowane są przez Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 2/3 jego członków (art. 74 ust. 3 pkt (a)).

Projekt ustawy zmieniającej Konstytucję, który został przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe i, w stosownych przypadkach przez Krajową Radę Prowincji, jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji (*assent*). Instytucja ta wywodzi się z konstytucjonalizmu brytyjskiego, przy czym w przypadku Zjednoczonego Królestwa mówi się z reguły z o sankcji dla ustaw. Należy wyjaśnić, że zgodnie z tradycją brytyjską tekst uchwalony przez parlament jest nazywany *bill* (projekt ustawy) aż do czasu akceptacji przez głowę państwa. Dopiero z tą chwilą projekt (*bill*) staje ustawą (*act of parliament*).

Od chwili wejścia w życie Konstytucja była zmieniana sześciokrotnie, przy czym zmiany konstytucji nie dotyczyły podstawowych rozwiązań ustrojowych.

6.4. Postępowanie ustawodawcze

Konstytucja rozróżnia 3 rodzaje ustaw zwykłych, przewidując dla nich odrębne rozwiązania dotyczące trybu ich stanowienia. Są to ustawy finansowe, ustawy dotyczące prowincji oraz pozostałe ustawy.

Inicjatywa ustawodawcza przysługuje członkom Gabinetu, wiceministrom, członkom Zgromadzenia Narodowego i jego komisjom (art. 73). Wymienione podmioty wnoszą projekt ustawy do Zgromadzenia Narodowego. Inicjatywa ustawodawcza w zakresie ustaw dotyczących prowincji przysługuje ponadto członkom Krajowej Rady Prowincji i jej komisjom, przy czym podmioty te wnoszą projekty ustaw do Rady. Projekt ustawy finansowej może zostać wniesiony wyłącznie przez ministra odpowiedzial-

nego za ogólnokrajowe sprawy finansowe — w tym przypadku projekt wnoszony jest do Zgromadzenia Narodowego.

Projekt ustawy niedotyczący prowincji uchwalony przez Zgromadzenie Narodowe jest przekazany Krajowej Radzie Prowincji (art. 75). Rada może przyjąć projekt ustawy bez poprawek lub z proponowanymi przez siebie poprawkami albo odrzucić projekt ustawy. Każdy z delegatów zasiadających w Radzie ma wówczas jeden głos, a poszczególne kwestie są rozstrzygane większością głosów. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy bez proponowania poprawek, projekt ustawy jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy z poprawkami lub odrzuci projekt, Zgromadzenie ponownie rozpatruje projekt ustawy i może ponownie przyjąć ustawę z proponowanymi poprawkami lub bez tych poprawek albo zdecydować o nierozpatrywaniu projektu ustawy. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.

Odmienne zasady obowiązują w przypadku projektów ustaw dotyczących prowincji, określonych bliżej w Konstytucji (art. 76). Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy bez żadnych poprawek, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy z poprawkami, zmieniony projekt jest przedstawiany Zgromadzeniu, a jeżeli Zgromadzenie przyjmie projekt ustawy w brzmieniu ustalonym przez Radę, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji. Jeżeli natomiast Rada odrzuci projekt ustawy lub Zgromadzenie odmówi przyjęcia projektu ustawy zmienionego przez Radę, projekt ustawy, jest przedstawiany Komisji Mediacyjnej, w skład której wchodzi 18 członków, po 9 z każdej izby. Możliwe są wówczas 4 sytuacje. Komisja może uzgodnić:

- 1) projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie Narodowe,
- 2) zmieniony projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę lub
- 3) inną wersję projektu ustawy.

Czwarty przypadek polega na tym, że Komisja Mediacyjna nie jest w stanie dokonać uzgodnienia w ciągu 30 dni od dnia przedłożenia jej projektu ustawy. W takiej sytuacji projekt upada, chyba że Zgromadzenie ponownie przyjmie projekt głosami co najmniej 2/3 swoich członków.

W razie uzgodnienia przez Komisję Mediacyjną projektu ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie, projekt jest przedstawiany Radzie i jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.

Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę, projekt jest przedstawiany Zgromadzeniu i jeżeli Zgromadzenie przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.

W razie uzgodnienia przez Komisję Mediacyjną innej wersji projektu ustawy, nowa wersja projektu jest przedstawiana zarówno Zgromadzeniu, jak i Radzie. Jeżeli Zgromadzenie i Rada przyjmą nową wersję projektu, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji. Jeżeli projekt ustawy nie zostanie przyjęty przez Radę, upada, chyba że Zgromadzenie przyjmie taki projekt głosami co najmniej 2/3 swoich członków. Jeżeli natomiast projekt ustawy nie zostanie przyjęty przez Zgromadzenie, projekt upada, ale projekt pierwotnie przyjęty przez Zgromadzenie może zostać ponownie przyjęty głosami co najmniej 2/3 jego członków. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.

W opisanej procedurze stanowienia ustaw dotyczących prowincji Zgromadzenie Narodowe może zatem przełamać sprzeciw Krajowej Rady Prowincji i uchwalić ustawę wbrew woli drugiej izby większością 2/3 głosów.

Prezydent albo akceptuje i podpisuje projekt ustawy przyjęty na zasadach określonych w niniejszym rozdziale, albo, jeżeli ma zastrzeżenia co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją, zwraca go Zgromadzeniu Narodowemu w celu ponownego rozpatrzenia (art. 79). Krajowa Rada Prowincji bierze udział w ponownym rozpatrywaniu projektu ustawy, którą Prezydent zwrócił Zgromadzeniu Narodowemu, jeżeli zastrzeżenia Prezydenta co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją mają związek z kwestiami proceduralnymi, dotyczącymi Rady lub dotyczą projektu ustawy zmieniającej Konstytucję wymagającego uchwalenia przez Radę.

Jeżeli po ponownym rozpatrzeniu projekt ustawy w pełni uwzględnia zastrzeżenia Prezydenta, głowa państwa akceptuje i podpisuje go. W przeciwnym razie Prezydent albo akceptuje i podpisuje projekt ustawy, albo odsyła go do Trybunału Konstytucyjnego w celu zbadania jego zgodności z Konstytucją. Jeżeli Trybunał Konstytucyjny stwierdzi zgodność projektu ustawy z Konstytucją, Prezydent ma obowiązek zaakceptować go i podpisać.

6.5. Kontrola parlamentarna

Obie izby parlamentu mają szereg uprawnień kontrolnych wobec rządu oraz innych organów. Do środków kontroli parlamentarnej należą wotum

nieufności (art. 102). Zgromadzenie Narodowe może wyrazić głosami większości swoich członków wotum nieufności dla prezydenta oraz dla Gabinetu z wyłączeniem prezydenta. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe wyrazi wotum nieufności Gabinetowi z wyłączeniem Prezydenta, Prezydent tworzy nowy Gabinet. W razie wyrażenia przez Zgromadzenie Narodowe głosami większości swoich członków wotum nieufności dla Prezydenta, Prezydent wraz z pozostałymi członkami Gabinetu składa urząd. Konstytucja (art. 92 ust. 2) przewiduje ponadto indywidualną odpowiedzialność członków Gabinetu, chociaż nie przewiduje *expresis verbis* wotum nieufności dla poszczególnych ministrów. Wobec faktu, że w Zgromadzeniu Narodowym zdecydowaną większość mandatów posiada Afrykański Kongres Narodowy, instytucja wotum nieufności nie była wykorzystywana w praktyce pod rządami obecnej Konstytucji.

Konstytucja gwarantuje parlamentowi prawo do uzyskiwania informacji (art. 56 i art. 69). Obie izby oraz ich komisje mają prawo wezwać każdą osobę do stawienia się przed nimi w celu złożenia zeznań lub przedstawienia informacji.

Ważnym instrumentem kontroli parlamentarnej, nieuregulowanym w Konstytucji, są interpelacje oraz pytania kierowane do Prezydenta oraz członków Gabinetu. Istnieją dwa rodzaje pytań — pytania w celu uzyskania odpowiedzi na piśmie oraz pytania w celu uzyskania odpowiedzi ustnej. Pytania podlegają kontroli Przewodniczącego, który sprawdza je z punktu widzenia ich zgodności z regulaminem. W przypadku pytań w celu uzyskania odpowiedzi ustnej adresat udziela odpowiedzi na posiedzeniu izby. Wśród środków kontroli parlamentarnej nieuregulowanych w Konstytucji należy ponadto wymienić debaty w określonych sprawach polityki państwa oraz uchwały izb parlamentu adresowane do Gabinetu.

Parlament RPA ma ponadto szereg kompetencji umożliwiających kontrolę działań egzekutywy podejmowanych w stanach zagrożenia państwa. W myśl przepisów ustawy zasadniczej, parlament podejmuje decyzję w sprawie zatwierdzenia stanu obrony narodowej (art. 203 ust. 3). W razie podjęcia przez Prezydenta decyzji o użyciu sił obronnych, parlament musi zostać niezwłocznie i szczegółowo poinformowany o podjętych działaniach (art. 201 ust. 3). Ponadto Zgromadzenie Narodowe podejmuje decyzję o przedłużeniu stanu wyjątkowego (art. 37 ust. 2).

Krajowa Rada Prowincji kontroluje przebieg interwencji władzy wykonawczej w prowincjach i podejmuje decyzję w sprawie jej zatwierdzenia. (art. 100 ust. 2).

Zgodnie z przepisami Konstytucji odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Narodowym ponoszą instytucje wspierające demokrację oraz Komisja Służby Publicznej. Organy te mają obowiązek przedstawiać izbie co najmniej raz w roku sprawozdanie ze swojej działalności i realizowanych zadań. Zgromadzenie Narodowe ma kompetencję do przedstawiania wniosków w sprawie złożenia z urzędu osób wchodzących w skład tych organów. Izba ta może również zażądać odwołania przez prezydenta sędziego, przy czym w tym przypadku wymagana jest ponadto odpowiednia decyzja Komisja Służby Sądowniczej.

7. Prezydent i Gabinet

Prezydent jest wybierany przez Zgromadzenie Narodowe spośród swoich członków na pierwszym posiedzeniu po wyborach, a także w razie opróżnienia urzędu. Nowo wybrany Prezydent przestaje być członkiem Zgromadzenia Narodowego i w ciągu 5 dni obejmuje urząd, składając przysięgę na wierności Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji. Kadencja Prezydenta zaczyna się wraz z objęciem urzędu i kończy się wraz z jego opróżnieniem lub z objęciem urzędu przez kolejnego Prezydenta (art. 88 ust. 1). Nikt nie może sprawować urzędu Prezydenta dłużej niż przez dwie kadencje (art. 88 ust. 2).

Prezydent odgrywa bardzo ważną rolę w południowoafrykańskim systemie rządowym. Konstytucja reguluje uprawnienia Prezydenta. Pełni on funkcję głowy państwa oraz szefa władzy wykonawczej. Jako głowa państwa prezydent reprezentuje państwo w stosunkach wewnętrznych i międzynarodowych. Jako głowa władzy wykonawczej — jest rzeczywistym szefem egzekutywy. Do niego należy w szczególności prowadzenie polityki państwa. Prezydent uosabia władzę państwową oczach obywateli i jest postrzegany jako osoba, która ponosi odpowiedzialność za rządzenie krajem.

Prezydent ma szereg kompetencji związanych ze sprawowaniem władzy ustawodawczej — przygotowuje projekty ustaw oraz akceptuje i podpisuje ustawy (art. 79). Ma prawo weta — może zwrócić projekt ustawy Zgromadzeniu Narodowemu w celu ponownego rozpatrzenia jego zgodności z Konstytucją. Może również zwoływać Zgromadzenie Narodowe, Krajową Radę Prowincji lub parlament (tj. obie izby) na posiedzenia nad-

zwyczajne w sprawach szczególnych (art. 51 ust. 2, art. 42 ust. 5, i art. 63 ust. 2). Ma prawo rozwiązać Zgromadzenie Narodowe w przypadkach określonych w Konstytucji (art. 50). Może brać udział w posiedzeniach parlamentu i zabierać głos, chociaż nie bierze udziału w głosowaniu (art. 54). Wygłasza corocznie na wspólnym posiedzeniu izb orędzie o stanie państwa, które następnie staje się przedmiotem debaty parlamentarnej.

Prezydent decyduje o składzie ekipy rządowej. Powołuje i odwołuje wiceprezydenta oraz ministrów (art. 91) i wiceministrów (art. 93). Wiceprezydent oraz ministrowie są powoływani spośród członków Zgromadzenia Narodowego, jedynie co najwyżej 2 ministrów może pochodzić spoza Zgromadzenia Narodowego. Prezydent, wiceprezydent oraz ministrowie tworzą Gabinet, który pełni przede wszystkim zadania pomocnicze w zakresie realizacji funkcji rządzenia oraz kierowania administracją państwową. Prezydent jest szefem Gabinetu i przewodniczy jego posiedzeniom. Określa też zakres kompetencji poszczególnych członków rządu i wyznacza jednego z ministrów do kierowania sprawami rządowymi w Zgromadzeniu Narodowym. Konstytucja nie wyposaża Gabinetu w uprawnienia władcze wobec obywateli, a sam Gabinet oraz jego członkowie ponoszą odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Narodowym.

Prezydent odpowiada za wykonanie ustaw ogólnokrajowych, o ile ich wykonanie nie zostało powierzone egzekutywom prowincji (art. 85 ust. 2), wydaje proklamacje i rozporządzenia oraz obsadza szereg stanowisk państwowych, m.in. powołuje sędziów. Prezydent określa kierunki polityki zagranicznej państwa, powołuje przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych RPA oraz przyjmuje i uznaje zagranicznych przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych (art. 84 ust. 2 pkt (h) i (i)).

Do kompetencji prezydenta należy ponadto zarządzanie referendum ogólnokrajowego na zasadach określonych w ustawie parlamentu (art. 84 ust. 2 pkt (g)) oraz powoływanie komisji śledczych (art. 84 ust. 2 pkt (f)). Prezydent stosuje prawo łaski (art. 84 ust. 2 pkt j) oraz nadaje odznaczenia (art. 84 ust. 2 pkt (k)).

Na wypadek zagrożenia państwa Prezydent podejmuje decyzję o wprowadzeniu stanu wyjątkowego oraz stanu obrony narodowej (art. 203) i może zezwolić na użycie sił obronnych w przypadkach określonych w ustawie zasadniczej (art. 201). Prezydent jest naczelnym dowódcą sił obronnych i powołuje wojskowe dowództwo sił obronnych (art. 202 ust. 1). Ponosi osobiście polityczną odpowiedzialność za kontrolę działań służb

wywiadowczych i kierowanie nimi lub wyznacza członka Gabinetu, który ponosi tę odpowiedzialność (art. 209 ust. 2).

Decyzje podjęte przez Prezydenta mają formę pisemną, jeżeli są podejmowane na podstawie aktu prawodawczego lub wywołują skutki prawne. Pisemne akty Prezydenta są kontrasygnowane przez innego członka Gabinetu, jeżeli dotyczą zadania powierzonego temu członkowi (art. 101).

Prezydent ponosi odpowiedzialność przed parlamentem. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe głosami większości swoich członków wyrazi wotum nieufności Prezydentowi, Prezydent oraz pozostali członkowie Gabinetu składają urząd (art. 102 ust. 2). Zgromadzenie Narodowe w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 2/3 swoich członków, może złożyć Prezydenta z urzędu w przypadku poważnego naruszenia Konstytucji lub prawa, poważnego uchybienia lub niemożności sprawowania urzędu (art. 89).

8. Sądownictwo

8.1. Uwagi ogólne

Konstytucja powierza sprawowanie władzy sądowniczej sądom. W myśl jej przepisów, sądy są niezawisłe i podlegają wyłącznie konstytucji i prawu, które stosują bezstronnie i obiektywnie (art. 165 ust. 2). Organy państwowe mają konstytucyjny obowiązek wspomagać i chronić sądy, w celu zagwarantowania ich niezawisłości, bezstronności, godności, skuteczności oraz dostępu do nich (art. 165 ust. 4).

Struktura sądownictwa obejmuje:

- 1) Trybunał Konstytucyjny,
- 2) Najwyższy Sąd Apelacyjny,
- 3) sądy wyższe (*high courts*),
- 4) sądy rejonowe (*magistrate courts*) oraz
- 5) inne sądy, m.in. sądy o statusie zrównanym ze statusem sądów wyższych, takie jak Sąd do Spraw Roszczeń Gruntowych (*Land Claims Court*).

Konstytucja ustanawia domniemanie kompetencji na rzecz sądów wyższych. Sądy te rozpoznają wszelkie sprawy, które nie zostały powierzone innemu sądowi w drodze ustawy parlamentu (art. 169). W praktyce jednak organem właściwym w pierwszej instancji są najczęściej sądy rejonowe. Do cech specyficznych RPA należy dualizm na najwyższych szczeblach sądow-

nictwa: obok Trybunału Konstytucyjnego, orzekającego ostatecznie w sporach związanych ze stosowaniem Konstytucji, istnieje Wyższy Sąd Apelacyjny jako najwyższa instancja w pozostałych sprawach.

Konstytucja posługuje się terminem *judicial officer* (funkcjonariusz wymiaru sprawiedliwości), który obejmuje sędziów oraz funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości niebędących sędziami. Sędziowie są powoływani przez Prezydenta na wniosek („za radą”) Komisji Służby Sądowniczej (art. 174 ust. 4), który jest wiążący dla Prezydenta³⁴. Pozostali funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości są powoływani na zasadach określonych w ustawie ogólnokrajowej (art. 174 ust. 7). Przy powoływaniu obu kategorii funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości bierze się pod uwagę wymóg, aby władza sądownicza w szerokim zakresie odzwierciedlała strukturę ras i płci ludności Południowej Afryki (art. 174 ust. 2).

Konstytucja przewiduje szereg gwarancji niezawisłości sędziowskiej, ale nie reguluje statusu pozostałych funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości, wymagając jedynie zagwarantowania bezstronności w postępowaniu dyscyplinarnym przeciwko tym osobom, a także przy podejmowaniu decyzji o ich przeniesieniu bądź zwolnieniu (art. 174 ust. 7).

Ważnym organem w sprawach związanych z funkcjonowaniem władzy sądowniczej jest Komisja Służby Sądowniczej (art. 178), złożona z przedstawicieli określonych zawodów prawniczych oraz określonych organów państwowych. Do konstytucyjnych kompetencji Komisji należy przedstawianie opinii w sprawie powoływania oraz stwierdzania przesłanek odwoływania sędziego, a także przedstawianie organom władzy wykonawczej opinii w sprawach dotyczących władzy sądowniczej.

8.2. Kompetencje sądów w zakresie kontroli konstytucyjności prawa

Omawiając kontrolę konstytucyjności prawa w RPA, należy zwrócić uwagę, że Konstytucja tego państwa, określając zakres właściwości poszczególnych sądów, posługuje się terminem „sprawa konstytucyjna”, który oznacza „wszelkie sprawy związane z interpretacją, ochroną lub realizacją Konstytucji” (art. 167 ust. 7), a więc — używając terminologii polskiej — „wszelkie spory dotyczące stosowania Konstytucji”. Termin ten obejmuje zarówno sprawy, w których przedmiotem sporu jest konstytucyjność aktu

³⁴ G.E. Devendish, op.cit., s. 156.

normatywnego, jak i spory dotyczące zgodności z ustawą zasadniczą aktów stosowania prawa.

Kontrola konkretna konstytucyjności aktów prawnych i działań władzy jest sprawowana co do zasady przez wszystkie sądy przy okazji rozpatrywania poszczególnych spraw, z tym, że sąd szczebla niższego niż sąd wyższy nie może badać zgodności z Konstytucją aktów prawodawczych ani działań Prezydenta (art. 170). Sądy niższych szczebli mogą natomiast badać zgodność z konstytucją aktów administracyjnych oraz prawa zwyczajowego. Orzekając w sprawie konstytucyjnej należącej do jego kompetencji, sąd ma obowiązek stwierdzić z urzędu, że akt lub postępowanie niezgodne z Konstytucją jest nieważne w zakresie tej niezgodności, a ponadto może wydawać wszelkie zarządzenia, które są sprawiedliwe i słuszne (art. 172 ust. 1). Może on w szczególności postanowić o ograniczeniu działania wstecz stwierdzenia nieważności lub o zawieszeniu stwierdzenia nieważności na ustalony przez siebie okres i na ustalonych przez siebie warunkach, aby umożliwić właściwemu organowi władzy usunięcie wady. Zarządzenia lub orzeczenia wydawane przez sąd wiążą wszystkie osoby i wszystkie organy państwowe, do których się odnoszą (art. 165 ust. 5). Kontrola konkretna prowadzi zatem do wydania rozstrzygnięcia skutecznego *erga omnes*. Od orzeczeń sądów w sprawach konstytucyjnych możliwe jest wniesienie odwołania bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego, a więc z pominięciem zwykłego toku instancji, jeżeli przemawia za tym interes wymiaru sprawiedliwości i pod warunkiem uzyskania zezwolenia Trybunału Konstytucyjnego (art. 167 ust. 6 pkt (a)).

Rozpoznawanie spraw konstytucyjnych należy w praktyce przede wszystkim do sądów wyższych oraz Najwyższego Sądu Apelacyjnego. Sądy te mogą rozpoznawać wszelkie sprawy konstytucyjne z wyjątkiem spraw, które może rozpoznawać tylko Trybunał Konstytucyjny lub które zostały powierzone w drodze ustawy parlamentu innemu sądowi o statusie podobnym do statusu Sądu Wyższego (art. 169). Należy wyjaśnić w tym miejscu, że do wyłącznych kompetencji Trybunału Konstytucyjnego należy rozstrzyganie sporów kompetencyjnych, orzekanie w sprawie zaniechań ustawodawcy i prezydenta, a także abstrakcyjna kontrola konstytucyjności prawa. W konsekwencji, do Sądów Wyższych oraz do Najwyższego Sądu Apelacyjnego należy konkretna kontrola konstytucyjności aktów prawodawczych oraz działań Prezydenta.

Najwyższy Sąd Apelacyjny, Sąd Wyższy lub sąd o podobnym statusie mogą wydać orzeczenie dotyczące ważności konstytucyjnej ustawy parlamentu, ustawy prowincji lub działania Prezydenta, ale orzeczenie stwierdzające nieważność z powodu niekonstytucyjności nie ma mocy prawnej, dopóki nie zostanie potwierdzone przez Trybunał Konstytucyjny (art. 172 ust. 2 pkt (a)). Sąd, wydając orzeczenie stwierdzające nieważność konstytucyjną aktu, może wydać zakaz określonych działań lub zapewnić w inny sposób ochronę interesów strony (art. 172 ust. 2 pkt (b)). Sądy mogą również zawiesić postępowanie do czasu wydania orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i w praktyce korzystają z tego uprawnienia (art. 172 ust. 2 pkt (b)). Orzeczenie stwierdzające niekonstytucyjność aktu prawodawczego jest przekazywane z urzędu do Trybunału Konstytucyjnego w celu potwierdzenia. Niezależnie od tego, od orzeczeń stwierdzających nieważność aktu prawnego z powodu niekonstytucyjności przysługuje środek prawny (art. 172 ust. 2 pkt (c)). Każda osoba lub organ państwowy posiadające wystarczający interes w tej sprawie, mogą wnieść środek odwoławczy lub wniosek bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego w celu potwierdzenia lub zmiany zarządzenia o nieważności z powodu niekonstytucyjności (art. 172 ust. 2 pkt (d)). Wniesienie środka prawnego umożliwia zainteresowanemu udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. Po wydaniu orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny, właściwy sąd podejmuje zawieszony postępowanie i wydaje orzeczenie w rozpoznawanej sprawie.

Orzeczenie stwierdzające konstytucyjność aktu prawodawczego lub działania prezydenta nie podlega zatwierdzeniu przez Trybunał Konstytucyjny, może jednak zostać zaskarżone przez strony, jeżeli przemawia za tym interes wymiaru sprawiedliwości i pod warunkiem uzyskania zezwolenia Trybunału Konstytucyjnego (art. 167 ust. 6 pkt (a)).

8.3. Trybunał Konstytucyjny

W 1994 r. został utworzony Trybunał Konstytucyjny, który już rok później wydał swoje pierwsze orzeczenia. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że powstanie tego organu miało miejsce w szczególnym kontekście politycznym, w którym państwo odziedziczyło aparat wymiaru sprawiedliwości po reżimie apartheidu. Dotychczasowa struktura sądownictwa została uzupełniona o nowy organ, złożony z nowo powołanych sędziów, utwo-

rzony m.in. w celu stania na straży praw człowieka na wypadek, gdyby pozostałe sądy nie wywiązywały się z tego zadania³⁵.

Trybunał Konstytucyjny składa się z Prezesa (*Chief Justice*), Wiceprezesa oraz 9 innych sędziów (art. 167 ust. 1). Członkowie Trybunału Konstytucyjnego są powoływani na nieodnawialną dwunastoletnią kadencję, a w wieku 70 lat obowiązkowo przechodzą na emeryturę (art. 176 ust. 1). Prezydent powołuje Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego po zasięgnięciu opinii Komisji Służby Sądowniczej i przywódców partii reprezentowanych w Zgromadzeniu Narodowym (art. 174 ust. 3). Pozostali sędziowie Trybunału Konstytucyjnego są powoływani przez Prezydenta po zasięgnięciu opinii Prezesa Trybunału Konstytucyjnego oraz przywódców partii reprezentowanych w Zgromadzeniu Narodowym. Procedura ich powoływania jest złożona. Komisja Służby Sądowniczej przygotowuje listę kandydatów na sędziów Trybunału Konstytucyjnego, zawierającą 3 nazwiska więcej niż liczba obsadzanych stanowisk i przedstawia ją Prezydentowi. Prezydent może powołać kandydatów wyłącznie z przedstawionej mu listy. Jeżeli w jego ocenie któraś z kandydatur nie może zostać przyjęta, Prezydent zawiadamia o tym Komisję Służby Sądowniczej i przedstawia uzasadnienie swej decyzji. Komisja Służby Sądowniczej uzupełnia listę o nowych kandydatów, a Prezydent powołuje osoby na pozostałe stanowiska z uzupełnionej listy (art. 174 ust. 4). W myśl przepisów Konstytucji co najmniej 4 członkowie Trybunału Konstytucyjnego to osoby, które zajmowały stanowisko sędziego w chwili powołania do Trybunału Konstytucyjnego (art. 174 ust. 5).

Trybunał Konstytucyjny może orzekać wyłącznie w sprawach konstytucyjnych lub związanych z orzeczeniami w sprawach konstytucyjnych (art. 167 ust. 3 pkt (b)). Do kompetencji Trybunału Konstytucyjnego należy:

- 1) rozstrzyganie sporów między organami państwowymi na ogólnokrajowym lub prowincjonalnym szczeblu władzy, dotyczących konstytucyjnego statusu, kompetencji lub zadań tych organów,
- 2) kontrola konstytucyjności prawa,
- 3) orzekanie w kwestii niewypełnienia obowiązku konstytucyjnego przez parlament lub Prezydenta.

³⁵ Zob. X. Philippe: *Présentation de la Cour constitutionnelle sud-africaine, Cahiers du Conseil constitutionnel* nr 9.

Trybunał Konstytucyjny sprawuje kontrolę konstytucyjności prawa — zarówno abstrakcyjną, jak i konkretną. W ramach kontroli konkretnej organ ten potwierdza z urzędu orzeczenia w sprawie nieważności ustawy ogólnokrajowej, ustawy prowincji lub działania Prezydenta, wydanych przez Najwyższy Sąd Apelacyjny, sądy wyższe lub inne sądy o podobnym statusie. Trybunał Konstytucyjny rozpoznaje ponadto środki odwoławcze od takich zarządzeń oraz wnioski o potwierdzenie lub zmianę takiego zarządzenia (art. 172 ust. 2 pkt (d)). Omawiany organ rozpoznaje również środki odwoławcze od innych orzeczeń sądów w sprawach konstytucyjnych, jeżeli przemawia za tym interes wymiaru sprawiedliwości i pod warunkiem uzyskania zezwolenia Trybunału Konstytucyjnego (art. 167 ust. 6 pkt (a)), co oznacza wstępną kontrolę zasadności środka prawnego.

Trybunał Konstytucyjny rozpoznaje ponadto sprawy bezpośrednio do niego wniesione na podstawie art. 167 ust. 6 pkt (b) Konstytucji w przypadkach, w których przemawia za tym interes wymiaru sprawiedliwości. Warunkiem rozpoznania sprawy przez Trybunał jest wydanie przez ten organ odpowiedniego zezwolenia. Inaczej niż w przypadku środków odwoławczych sprawa taka nie była wcześniej rozpoznawana przez sądy.

Kontrola abstrakcyjna może mieć charakter prewencyjny lub następczy. Kontrola abstrakcyjna o charakterze prewencyjnym obejmuje:

- 1) uwierzytelnianie konstytucji prowincji (art. 144),
- 2) orzekanie o zgodności z Konstytucją projektów ustaw ogólnokrajowych lub projektów ustaw prowincji przed ich podpisaniem (art. 79 i art. 121).

Do specyfiki modelu południowoafrykańskiego należy prewencyjna kontrola konstytucyjności konstytucji prowincji oraz ustaw zmieniających konstytucję prowincji. Do Trybunału Konstytucyjnego należy „uwierzytelnianie” (*certification*) konstytucji prowincji, a także ustaw zmieniających konstytucję prowincji. Uwierzytelnianie oznacza kontrolę tych aktów, która nie ogranicza się do badania, czy zachowany został konstytucyjny tryb przewidziany do uchwalenia poprawki, ale również, czy została zachowana zgodność treści danego aktu z Konstytucją ogólnokrajową. Uwierzytelnianie konstytucji ma charakter obowiązkowy — premier prowincji ma obowiązek przedstawienia Trybunałowi odpowiedniego aktu w celu jego uwierzytelnienia.

Trybunał Konstytucyjny sprawuje prewencyjną kontrolę konstytucyjności ustaw ogólnokrajowych na wniosek prezydenta oraz ustaw prowincji na wniosek premiera danej prowincji.

Trybunał Konstytucyjny sprawuje również kontrolę abstrakcyjną o charakterze następczym, orzekając o zgodności z Konstytucją ustaw ogólnokrajowych i ustaw prowincji na wniosek co najmniej 1/3 deputowanych do Zgromadzenia Narodowego (art. 80) lub 1/5 deputowanych do legislatury prowincji (art. 122). Wniosek taki może zostać złożony w ciągu 30 dni od akceptacji ustawy ogólnokrajowej lub ustawy prowincji.

W RPA istnieje więc oryginalny system kontroli konstytucyjności prawa łączący elementy systemu kelsenowskiego (kontrola abstrakcyjna i prewencyjna oraz istnienie wyspecjalizowanego organu sądowego orzekającego ostatecznie w sprawach konstytucyjnych) z elementami systemu amerykańskiego (kompetencja różnych sądów w zakresie kontroli konkretnej prawa). Orzekając o konstytucyjności aktu prawodawczego, Trybunał Konstytucyjny może samodzielnie uzupełnić tekst tego aktu o stosowne sformułowania w celu usunięcia niezgodności z Konstytucją.

9. Instytucje wspierające demokrację konstytucyjną

Konstytucja wyodrębnia tzw. instytucje wspierające demokrację konstytucyjną. Są to: Rzecznik Obywateli, Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka, Komisja do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych, Komisja do Spraw Równości Płci, Komisja Wyborcza oraz Główny Rewident.

Rzecznik Obywateli pełni funkcję ombudsmana. Ma prawo badania działań administracji publicznej i podejmowania odpowiednich działań zaradczych. Głównym celem Południowoafrykańskiej Komisji Praw Człowieka, Komisji do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych oraz Komisji do Spraw Równości Płci jest edukowanie społeczeństwa w zakresie jego praw. Organy te posiadają również prawo do przedstawiania swoich propozycji właściwym organom państwowym. Komisja Wyborcza przeprowadza wybory do ogólnokrajowych, prowincjonalnych i gminnych ciał prawodawczych i ogłasza ich wyniki. Główny Rewident jest organem kontroli państwowej, powołanym do badania rachunków publicznych.

Wymienione organy ponoszą odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Narodowym i są niezależne od innych organów państwowych. Rzecznik Obywateli, Główny Rewident oraz członkowie wymienionych komisji

mogą zostać złożeni z urzędu wyłącznie na podstawie uchwały Zgromadzenia Narodowego z powodu uchybienia, niemożności sprawowania funkcji lub niekompetencji.

10. Federalizm

10.1. Podział kompetencji między organy centralne a prowincje

Ustrój Republiki Południowej Afryki opiera się na zasadzie federalizmu, chociaż pozycja prowincji jest słabsza od pozycji części składowych federacji w wielu innych państwach federalnych. Prawodawca konstytucyjny zagwarantował prowincjom prawo do nakładania określonych podatków oraz sprawiedliwy udział w dochodach ogólnokrajowych, nie uregulował jednak bliżej zasad podziału tych dochodów. Analiza przepisów konstytucyjnych stanowi podstawę do wyodrębnienia:

- 1) kompetencji wyłącznych władz centralnych,
- 2) kompetencji równoległych władz centralnych i prowincji,
- 3) kompetencji wyłącznych prowincji.

Konstytucja wylicza kompetencje równoległe, kompetencje wyłączne prowincji oraz niektóre kompetencje wyłączne władz centralnych. Pozostałe kompetencje, nieregulowane wyraźnie w Konstytucji, należą do władz centralnych. Można zatem mówić o domniemaniu kompetencji na rzecz władz centralnych.

Stanowienie prawa w zakresie kompetencji wyłącznych władz centralnych należy do parlamentu ogólnokrajowego, a wykonywanie tego prawa należy do kompetencji Prezydenta i ministrów ogólnokrajowych. Parlament ogólnokrajowy może jednak powierzyć w tym przypadku określone kompetencje prawodawcze parlamentom prowincji, może również powierzyć wykonywanie prawa ogólnokrajowego egzekutywom prowincji.

W zakresie kompetencji równoległych, kompetencje prawodawcze należą zarówno do parlamentu ogólnokrajowego, jak i do legislatyw prowincji. Konstytucja nie reguluje wprost zasad wykonywania tych kompetencji, określa natomiast zasady rozstrzygania kolizji między prawem ogólnokrajowym a prawem prowincji stanowiącym w ramach kompetencji równoległych (art. 146). W razie sprzeczności prawodawstwo ogólnokrajowe ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji, jeżeli zostały spełnione warunki określone w Konstytucji. Prawodawstwo ogólnokrajowe przeważa,

jeżeli dotyczy materii, która nie może być skutecznie unormowana przez poszczególne prowincje lub która wymaga jednolitego unormowania dla całego narodu, a prawodawstwo ogólnokrajowe wprowadza tę jednolitość, ustanawiając normy i standardy lub przepisy ramowe albo zasady polityki ogólnokrajowej. Prawodawstwo ogólnokrajowe, które stosuje się jednolicie w odniesieniu do całego kraju, ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji, jeżeli jest ono niezbędne dla realizacji określonych wartości wymienionych w Konstytucji (bezpieczeństwo narodowe, jedność gospodarcza, ochrona wspólnego rynku, promowanie działalności gospodarczej wykraczającej poza granice prowincji, popieranie równych szans lub równego dostępu do instytucji rządowych, ochrona środowiska). Prawodawstwo ogólnokrajowe ma również pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji, jeżeli ma na celu zapobieżenie nierozsądnym działaniom prowincji, stanowiącym zagrożenie dla interesów innej prowincji lub całego kraju w zakresie gospodarki, ochrony zdrowia bądź bezpieczeństwa lub uniemożliwiającym realizację ogólnokrajowej polityki gospodarczej. Akt prawodawczy ustanowiony na podstawie ustawy ogólnokrajowej lub ustawy prowincji, może przeważać jedynie wtedy, gdy został zatwierdzony przez Krajową Radę Prowincji. W innych przypadkach prawodawstwo prowincji ma pierwszeństwo przed prawodawstwem ogólnokrajowym.

Wykonywanie prawodawstwa ogólnokrajowego ustanowionego w zakresie kompetencji równoległych należy co do zasady do egzekutyw prowincji.

W zakresie kompetencji wyłącznych prowincji stanowienie prawa należy do legislatyw prowincji, a wykonywanie ustanowionych aktów prawodawczych — do egzekutyw prowincji.

Konstytucja przyznaje też odpowiednie środki władzom centralnym w celu zapewnienia odpowiedniego funkcjonowania władz prowincji. Parlament może ingerować w kompetencje wyłączne prowincji, ustanawiając akty prawodawcze, jeżeli jest to konieczne w celu zachowania bezpieczeństwa narodowego, jedności gospodarczej, podstawowych standardów ogólnokrajowych, dla ustanowienia minimalnych standardów świadczonych usług lub dla zapobieżenia nierozsądnym działaniom prowincji, szkodzącym interesom innej prowincji lub całemu krajowi (art. 44). Z kolei ogólnokrajowa władza wykonawcza może interweniować, jeżeli prowincja nie wykonuje zadań z zakresu władzy wykonawczej na zasadach określonych w Konstytucji lub prawodawstwie (art. 100). Ogólnokrajowa władza wyko-

nawcza stosuje wówczas wszelkie adekwatne środki, a w szczególności może wydawać wytyczne dla władzy wykonawczej prowincji lub przejąć odpowiedzialność za prawidłowe wykonanie danego zadania w określonej prowincji w zakresie koniecznym dla realizacji wymienionych wyżej wartości uzasadniających interwencje parlamentu. Przed podjęciem interwencji w prowincji, ogólnokrajowa władza wykonawcza ma obowiązek powiadomić o swoim zamiarze Krajową Radę Prowincji. Interwencja musi zostać zaprzestana, jeżeli Rada nie wyrazi na nią zgody.

10.2. Ustrój prowincji

Konstytucja RPA reguluje szczegółowo ustrój prowincji. Prowincje uchwalają wprawdzie swoje konstytucje, ale ich swoboda w tym zakresie jest ograniczona. System rządowy w prowincjach jest podobny do ustroju Republiki, z tym że parlamenty prowincji są jednoizbowe. Władza ustawodawcza prowincji należy do legislatyw prowincji wybieranych w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję. Premier prowincji rozwiązuje legislatywę prowincji, jeżeli organ ten przyjął uchwałę o rozwiązaniu głosami większości swoich członków, a od ostatnich wyborów do legislatury upłynęły 3 lata (art. 109 ust. 1). Osoba pełniąca obowiązki Premiera rozwiązuje legislatywę prowincji, jeżeli urząd Premiera jest opróżniony, a legislatura nie zdołała wybrać nowego Premiera w ciągu 30 dni od dnia opróżnienia urzędu (art. 109 ust. 2).

Inicjatywa ustawodawcza przysługuje członkom Rady Wykonawczej prowincji oraz komisjom i członkom legislatury prowincji, przy czym tylko członek Rady Wykonawczej odpowiedzialny za sprawy finansowe prowincji może przedstawić legislaturze projekt ustawy finansowej (art. 119). Ustawa uchwalona przez legislaturę prowincji jest przekazywana premierowi do akceptacji (art. 121). Jeżeli Premier ma zastrzeżenia co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją, przekazuje go legislaturze prowincji w celu ponownego rozpatrzenia. Jeżeli po ponownym rozpatrzeniu projekt ustawy w pełni uwzględnia zastrzeżenia Premiera, Premier akceptuje go i podpisuje. W przeciwnym razie Premier może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności projektu ustawy z Konstytucją. Jeżeli Trybunał Konstytucyjny stwierdzi zgodność projektu ustawy z Konstytucją, Premier akceptuje go i podpisuje.

Władza wykonawcza należy do premiera i rady wykonawczej. Premier jest wybierany przez legislaturę prowincji na pierwszym posiedzeniu po

wyborach, a także w razie opróżnienia urzędu (art. 128). Legislatura prowincji może wyrazić wotum nieufności Premierowi lub Radzie Wykonawczej, z wyłączeniem premiera (art. 141).

11. Tradycyjni przywódcy

W Republice Południowej Afryki dużą rolę odgrywają tradycyjne struktury polityczne rdzennej ludności, a wśród nich tradycyjni przywódcy, należący do poszczególnych plemion i uznawani przez rdzennych mieszkańców kraju. W okresie apartheidu władze próbowały podporządkować sobie tradycyjnych przywódców w celu ugruntowania swojego panowania nad rdzenną ludnością. Konstytucja z 1996 r. uznaje status tradycyjnych przywódców, określony przez prawo zwyczajowe rdzennej ludności (art. 211). W myśl ustawy zasadniczej, tradycyjna władza, która przestrzega systemu prawa zwyczajowego, może funkcjonować zgodnie z prawodawstwem i odpowiednimi zwyczajami. Ustawy ogólnokrajowe mogą regulować funkcje tradycyjnego przywództwa jako instytucji na szczeblu lokalnym, właściwej w sprawach dotyczących wspólnot lokalnych, a ustanowienie szczegółowych regulacji w tym zakresie należy do kompetencji prowincji. Ustawa zasadnicza umożliwia ponadto utworzenie izb tradycyjnych przywódców oraz rad tradycyjnych przywódców w celu rozpatrywania spraw związanych z tradycyjnym przywództwem, prawem zwyczajowym i zwyczajami wspólnot przestrzegających systemu prawa zwyczajowego. W większości prowincji, ustawy prowincji utworzyły izby tradycyjnych przywódców wyposażone w kompetencje opiniotwórcze w zakresie prawodawstwa, a ustawa ogólnokrajowa powołała Radę Tradycyjnych Przywódców jako organ ogólnokrajowy, którego członkowie wybierani są przez poszczególne izby.

12. System partyjny

Konstytucja gwarantuje prawo do tworzenia partii politycznych, uczestniczenia w ich działalności, rekrutowania ich członków oraz prowadzenia kampanii na rzecz partii politycznej lub danej sprawy (art. 19 ust. 1). Partie reprezentowane w Zgromadzeniu Narodowym oraz legislaturach prowincji mają konstytucyjne prawo do pomocy finansowej i administracyjnej, za-

pewniającej im i ich przywódcom możliwości skutecznego wykonywania swoich zadań (art. 57 ust. 2 pkt (c), art. 166 ust. 2 pkt (c)).

Obecny system partyjny ukształtował się w latach dziewięćdziesiątych, po zniesieniu reżimu apartheidu i zalegalizowaniu opozycyjnych partii politycznych. Powstał wówczas system partii dominującej. Od pierwszych wolnych i powszechnych wyborów przeprowadzonych w 1994 r. bezwzględną większość w parlamencie ma Afrykański Kongres Narodowy.

Aktualnie w Zgromadzeniu Narodowym reprezentowane są następujące partie polityczne, przedstawione w kolejności wynikającej z liczby mandatów:

— Afrykański Kongres Narodowy (*African National Congress*, w skrócie — ANC), założony w 1912 r.; lewicowy; przez długie lata był główną partią sprzeciwiającą się reżimowi apartheidu, zrzeszającą głównie rdzenną ludność Południowej Afryki; głosił hasła demokracji wielorasowej oraz reform społecznych,

— Sojusz Demokratyczny (*Democratic Alliance*), powstały w 2000 r. w wyniku połączenia Partii Demokratycznej i Nowej Partii Narodowej, która jednak już w 2001 r. wystąpiła z Sojuszu; Sojusz Demokratyczny jest następcą liberalnej Partii Postępowej założonej w 1959 r., skupiającej białą ludność, która w okresie apartheidu pozostawała w opozycji wobec reżimu; popiera gospodarkę wolnorynkową i demokrację konstytucyjną; obecnie jest najsilniejszą partią opozycyjną w parlamencie,

— Partia Wolności Inkatha (*Inkatha Freedom Party*), założona w 1922 r.; zrzesza głównie Zulusów; ma największe poparcie w prowincji KwaZuluNatal; w latach dziewięćdziesiątych była uwikłana w ostry konflikt z Afrykańskim Kongresem Narodowym,

— Zjednoczony Ruch Demokratyczny (*United Democratic Movement*) utworzony w 1997 r. przez czarnych działaczy Narodowego Forum Konsultacyjnego (*National Consultative Forum*) oraz białych działaczy Procesu Nowego Ruchu (*New Movement Process*); ma poparcie głównie w Prowincji Przylądkowej Wschodniej,

— Nowa Partia Narodowa (*New National Party*), założona w 1997 r.; następczyni prawicowej Partii Narodowej, która sprawowała władzę w okresie apartheidu, a następnie porozumiała się z ANC w sprawie wprowadzenia demokracji; w latach 2000–2001 wchodziła w skład Sojuszu Demokratycznego; sprzymierzona z ANC, traci zwolenników w kolejnych wyborach, stając się partią regionalną, mającą wpływy w Prowincji Przylądkowej Zachodniej,

— Niezależni Demokraci (*Independent Democrats*), założona w 2003 r.; głosi hasła umiarkowanych reform politycznych i społecznych, m.in. ograniczenia roli Prezydenta, walki z korupcją, rozszerzenia świadczeń socjalnych, pomocy dla przedsiębiorców oraz reformy rolnej,

— Afrykańska Partia Chrześcijańskodemokratyczna (*African Christian Democratic Party*), utworzona w 1993 r.; konserwatywna w sprawach obyczajowych, broni praw rodziny i przeciwstawia się aborcji,

— Front Wolności Plus (*Freedom Front Plus, Vryheidsfront Plus*), utworzony w 2003 r. w wyniku połączenia trzech partii afrykanerskich — Frontu Wolności, Partii Konserwatywnej oraz Afrykanerskiego Ruchu (*Afrikaner Eenheids Beweging*); konserwatywna partia zrzeszająca Afrykanerów i broniąca ich interesów; dąży do utworzenia autonomicznej jednostki dla białej ludności,

— Kongres Panaafrykański (*Pan Africanist Congress*), utworzony w 1959 r. w wyniku rozłamu w ANC; radykalna, nacjonalistyczna partia rdzennej ludności; przeciwstawiała się ideom demokracji wielorasowej, głoszonym przez ANC,

— Zjednoczona Partia Chrześcijańskodemokratyczna (*United Christian Democratic Party*); ma wyborców głównie w Prowincji Północno-Wschodniej; dawniej partia rządząca w bantustanie Bophutatswana,

— Front Mniejszościowy (*Minority Front*), broniący praw mniejszości indyjskiej,

— Azańska Organizacja Ludowa (*Azanian People's Organisation*), założona w 1978 r., lewicowa, nawiązująca do tradycji *Black Consciousness Movement*, głosząca hasła likwidowania niesprawiedliwości społecznych w Azanii (tj. Południowej Afryce).

Do ważniejszych partii należy również Komunistyczna Partia Południowej Afryki (*South African Communist Party*), utworzona w 1953 r., jako następczyni Południowoafrykańskiej Partii Komunistycznej utworzonej w 1921 r. i rozwiązanej w 1950 r. Komunistyczna Partia Południowej Afryki głosi hasła radykalnych reform społecznych. Jest obecnie sprzymierzona z Afrykańskim Kongresem Narodowym, a jej członkowie startowali w wyborach z list ANC.

KONSTYTUCJA REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI¹

Stan prawny na dzień 25 listopada 2005 r.

PREAMBUŁA

My, lud Południowej Afryki,
Uznajemy niesprawiedliwości popełnione w przeszłości;
Oddajemy cześć tym, którzy cierpieli za sprawiedliwość i wolność na naszej ziemi;
Szanujemy tych, którzy przyczynili się do budowy i rozwoju naszego kraju oraz
Wierzymy, że Południowa Afryka należy do wszystkich, którzy ją zamieszkują, zjednoczonych w swojej różnorodności.
Dlatego też my, za pośrednictwem naszych swobodnie wybranych przedstawicieli, przyjmujemy niniejszą Konstytucję jako najwyższe prawo Republiki w celu:
Zalecenia podziałów przeszłości i utworzenia społeczeństwa opartego na wartościach demokratycznych, sprawiedliwości społecznej i podstawowych prawach człowieka;
Stworzenia podstaw społeczeństwa demokratycznego i otwartego, w którym władza opiera się na woli ludu, a każdy obywatel korzysta z równej ochrony prawa;
Polepszenia jakości życia wszystkich obywateli i wyzwolenia potencjału każdej osoby oraz
Zbudowania zjednoczonej i demokratycznej Południowej Afryki, zdolnej do zajęcia należnego jej miejsca jako suwerennego państwa w rodzinie narodów.

Niech Bóg chroni nasz lud.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. Niech Bóg błogosławi Południową Afrykę.

Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.

¹ Należy zwrócić uwagę, że tytuły aktów prawnych w Republice Południowej Afryki nie zawierają daty dziennej. Podstawę tłumaczenia stanowił tekst konstytucji uwzględniający zmiany wprowadzone do dnia 6 października 2003 r. zamieszczonej na stronie internetowej <http://www.info.gov.za/documents/constitution/index.htm>

Rozdział 1 PRZEPISY PODSTAWOWE

1. Republika Południowej Afryki

Republika Południowej Afryki jest jednym, suwerennym, demokratycznym państwem opierającym się na wartościach:

- a. Godności ludzkiej, osiągnięciu równości i rozwoju praw i wolności człowieka.
- b. Odrzuceniu rasizmu i dyskryminacji ze względu na płeć².
- c. Nadrzędności Konstytucji i rządów prawa.
- d. Powszechnych prawach wyborczych przysługujących osobom dorosłym, ogólnokrajowym powszechnym spisie wyborców, okresowo przeprowadzanych wyborach oraz wielopartyjnym systemie rządów demokratycznych, w celu zapewnienia odpowiedzialności, zdolności reagowania na potrzeby obywateli i otwartości.

2. Nadrzędność Konstytucji

Niniejsza Konstytucja jest najwyższym prawem Republiki; prawo lub postępowanie niezgodne z nią są nieważne, a obowiązki przez nią nałożone są wykonywane.

3. Obywatelstwo

1. Ustanawia się jednolite obywatelstwo południowoafrykańskie.
2. Wszyscy obywatele:
 - a. na równi korzystają z praw, przywilejów i dobrodziejstw wynikających z obywatelstwa oraz
 - b. na równi podlegają obowiązkom i powinnościom wynikającym z obywatelstwa.
3. Prawodawstwo ogólnokrajowe³ określa zasady nabywania, utraty i przywracania obywatelstwa.

4. Hymn państwowy

Hymn państwowy Republiki jest ustanawiany przez Prezydenta w drodze proklamacji.

² W oryginale: *sexism*.

³ W oryginale: *national legislation*. Zob. objaśnienie tego terminu w Art. 239.

5. Flaga państwowa

Flaga państwowa Republiki jest w kolorach: czarnym, złotym, zielonym, białym, czerwonym i niebieskim, zgodnie z opisem i rysunkiem zawartymi w Załączniku 1.

6. Języki

1. Językami urzędowymi Republiki są: pedi⁴, soto⁵, tswana⁶, swazi⁷, venda⁸, tsonga⁹, afrikaans, angielski, ndebele¹⁰, kosa¹¹ oraz zulu¹².
2. Uznając wynikające z historii ograniczenia w posługiwaniu się rdzennymi językami naszego ludu oraz ich obniżony status, państwo stosuje praktyczne i pozytywne środki w celu podniesienia statusu tych języków i popierania posługiwania się nimi.
3. a. Władza ogólnokrajowa i władze prowincji podczas wykonywania obowiązków mogą posługiwać się którymkolwiek z języków urzędowych, biorąc pod uwagę zwyczaje językowe, możliwości praktyczne, koszty, uwarunkowania regionalne oraz konieczność zapewnienia równowagi między potrzebami i preferencjami całej ludności lub ludności danej prowincji, ale władza ogólnokrajowa i władza każdej prowincji posługują się co najmniej dwoma językami urzędowymi.
b. Gminy biorą pod uwagę zwyczaje językowe i preferencje swoich mieszkańców.
4. Władza ogólnokrajowa i władze prowincji regulują i nadzorują, za pomocą środków prawodawczych i innych środków, posługiwanie się językami urzędowymi przez te władze. Bez uszczerbku dla przepisów ust. 2, wszystkie języki urzędowe cieszą się równym szacunkiem i są traktowane zgodnie z zasadą słuszności.
5. Utworzona na mocy prawodawstwa ogólnokrajowego Powszechna Południowoafrykańska Rada Językowa:

⁴ W oryginale: *sepedi*.

⁵ W oryginale: *sesotho*.

⁶ W oryginale: *setswana*.

⁷ W oryginale: *siSwati*.

⁸ W oryginale: *tshivenda*.

⁹ W oryginale: *xitsonga*.

¹⁰ W oryginale: *isiNdebele*.

¹¹ W oryginale: *isiXhosa*.

¹² W oryginale: *isiZulu*.

- a. promuje i tworzy warunki rozwoju i posługiwania się:
 - i. wszystkimi językami urzędowymi;
 - ii. językami khoi, nama i san;
 - iii. językiem migowym oraz
- b. promuje i zapewnia poszanowanie dla:
 - i. wszystkich języków, którymi posługują się społeczności w Południowej Afryce, w tym niemieckiego, greckiego, gujarati, hindi, portugalskiego, tamilskiego, telegu i urdu oraz
 - ii. arabskiego, hebrajskiego, sanskrytu i innych języków używanych w celach religijnych w Południowej Afryce.

Rozdział 2

DEKLARACJA PRAW¹³

7. Prawa

1. Niniejsza Deklaracja Praw jest podstawą demokracji w Południowej Afryce. Chroni prawa wszystkich ludzi w naszym kraju i potwierdza demokratyczne wartości godności ludzkiej, równości i wolności.
2. Państwo szanuje, chroni, popiera i urzeczywistnia prawa zawarte w Deklaracji Praw.
3. Prawa zawarte w Deklaracji Praw podlegają ograniczeniom ustanowionym lub wskazanym w art. 36 lub w innych częściach Deklaracji.

8. Stosowanie

1. Deklaracja praw stosuje się do całego prawa i wiąże władzę ustawodawczą, władzę wykonawczą i władzę sądowniczą oraz wszystkie organy państwowe.
2. Przepis Deklaracji Praw wiąże osobę fizyczną lub prawną, pod warunkiem, że jego zastosowanie jest możliwe, i w granicach, w jakich to jest możliwe, oraz przy uwzględnieniu natury danego prawa oraz natury wszelkich obowiązków wynikających z tego prawa.
3. W przypadku stosowania przepisu Deklaracji Praw do osoby fizycznej lub prawnej na podstawie ust. 2, sąd:

¹³ W oryginale: *Bill of Rights*.

- a. w celu urzeczywistnienia prawa zawartego w Deklaracji Praw stosuje lub, jeżeli to konieczne, rozwija *common law* w zakresie, w którym prawodawstwo nie urzeczywistnia tego prawa oraz
 - b. może rozwijać normy *common law* w celu ograniczenia danego prawa pod warunkiem, że ograniczenie to jest zgodne z art. 36 ust. 1.
4. Osoba prawna korzysta z praw zawartych w Deklaracji Praw w zakresie wynikającym z natury tych praw oraz natury danej osoby prawnej.

9. Równość

1. Wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do równej ochrony prawnej oraz do równego korzystania z prawa.
2. Równość obejmuje pełne i równe korzystanie z wszystkich praw i wolności. W celu osiągnięcia równości mogą zostać zastosowane środki prawodawcze lub inne środki służące ochronie lub wspieraniu osób lub kategorii osób, które doznały uszczerbku w wyniku niesprawiedliwej dyskryminacji.
3. Państwo nie może nikogo niesprawiedliwie dyskryminować bezpośrednio ani pośrednio na podstawie jednego lub więcej kryteriów, do których należą: rasa, płeć biologiczna, płeć kulturowa¹⁴, ciąża, stan cywilny, pochodzenie etniczne lub społeczne, kolor skóry, orientacja seksualna, wiek, inwalidztwo, wyznanie, sumienie, przekonania, kultura, język i urodzenie.
4. Żadna osoba nie może nikogo niesprawiedliwie dyskryminować bezpośrednio ani pośrednio na podstawie jednego lub więcej kryteriów wymienionych w ust. 3. Ustanawia się prawodawstwo ogólnokrajowe w celu zapobiegania lub zakazania niesprawiedliwej dyskryminacji.
5. Dyskryminację na podstawie jednego lub więcej kryteriów wymienionych w ust. 3 uznaje się za niesprawiedliwą, chyba że zostanie wykazane, że jest ona usprawiedliwiona.

10. Godność ludzka

Każdemu przysługuje przyrodzona godność oraz prawo do tego, aby jego godność była szanowana i chroniona.

¹⁴ W oryginale: *gender, sex*. O ile nie zaznaczono inaczej, w dalszej części tłumaczenia polski termin „płeć” jest używany jako odpowiednik angielskiego terminu *gender*.

11. Życie

Każdy ma prawo do życia.

12. Wolność i bezpieczeństwo osobiste

1. Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, obejmujące prawo do tego, aby:
 - a. nie zostać pozbawiony wolności w sposób arbitralny lub bez słusznej przyczyny;
 - b. nie zostać uwięziony bez procesu sądowego;
 - c. być wolny od wszelkich form przemocy ze strony podmiotów publicznych i prywatnych;
 - d. nie być torturowany w żaden sposób oraz
 - e. nie być traktowany ani karany w sposób okrutny, nieludzki lub poniżający.
2. Każdy ma prawo do integralności fizycznej i psychicznej, obejmujące prawo do:
 - a. podejmowania decyzji dotyczących rozrodczości;
 - b. bezpieczeństwa i kontroli nad swoim ciałem oraz
 - c. tego, aby nie być poddawany eksperymentom medycznym lub naukowym bez świadomej zgody.

13. Niewolnictwo, poddaństwo i praca przymusowa

Nikt nie może być zmuszany do niewolnictwa, poddaństwa ani pracy przymusowej.

14. Prywatność

- Każdy ma prawo do prywatności, obejmujące prawo do tego, aby:
- a. jego osoba i mieszkanie nie były poddane przeszukaniu;
 - b. jego własność nie była poddana przeszukaniu;
 - c. jego rzeczy nie zostały zajęte lub
 - d. tajemnica jego korespondencji nie została naruszona.

15. Wolność wyznania, przekonań i poglądów

1. Każdy ma prawo do wolności sumienia, wyznania, myśli, przekonań i poglądów.
2. Praktyki religijne mogą odbywać się w instytucjach państwowych lub wspomaganych przez państwo pod warunkiem, że:

- a. praktyki te odbywają się zgodnie z zasadami określonymi przez właściwe władze publiczne;
 - b. odbywają się zgodnie z zasadą słuszności oraz
 - c. udział w nich jest swobodny i nieprzymuszony.
3. a. Artykuł ten nie stoi na przeszkodzie ustanowieniu prawodawstwa uznającego:
 - i. małżeństwa zawarte zgodnie z jakąkolwiek tradycją lub systemem prawa religijnego, osobowego lub rodzinnego lub
 - ii. systemy prawa osobowego lub rodzinnego zgodne z jakąkolwiek tradycją lub przestrzegane przez osoby wyznające określoną religię.
 - b. Uznanie na podstawie pkt (a) musi być zgodne z niniejszym artykułem oraz pozostałymi przepisami Konstytucji.

16. Wolność wypowiedzi

1. Każdy ma prawo do wolności wypowiedzi, obejmujące:
 - a. wolność prasy i innych środków przekazu;
 - b. wolność otrzymywania lub rozpowszechniania informacji lub poglądów;
 - c. wolność twórczości artystycznej oraz
 - d. wolność nauczania akademickiego i wolność prowadzenia badań naukowych.
2. Prawo, o którym mowa w ust. 1, nie obejmuje:
 - a. propagandy wojennej;
 - b. podżegania do bezpośredniej przemocy lub
 - c. nawoływania do nienawiści wypływającej z różnic rasowych, pochodzenia etnicznego, płci lub wyznania oraz nawoływania będącego zachętą do wyrządzenia krzywdy.

17. Zgromadzenia, manifestacje, pikety i petycje

Każdy ma prawo do zgromadzania się oraz do manifestowania, pikietowania i składania petycji, pokojowo i bez broni.

18. Wolność zrzeszania się

Każdy ma prawo do wolności zrzeszania się.

19. Prawa polityczne

1. Każdy obywatel może swobodnie dokonywać wyborów politycznych; prawo to obejmuje:
 - a. prawo do tworzenia partii politycznych;
 - b. prawo do uczestniczenia w działalności partii politycznych i do pozyskiwania ich członków oraz
 - c. prawo do prowadzenia kampanii na rzecz partii politycznej lub danej sprawy.
2. Każdy obywatel ma prawo do wolnych, sprawiedliwych i okresowo przeprowadzanych wyborów do wszystkich ciał prawodawczych ustanowionych na podstawie niniejszej Konstytucji.
3. Każdy dorosły obywatel ma prawo do:
 - a. głosowania w wyborach do wszystkich ciał prawodawczych ustanowionych na podstawie niniejszej Konstytucji i zachowania tajności głosowania oraz
 - b. ubiegania się o urząd publiczny, a jeżeli zostanie wybrany, do sprawowania tego urzędu.

20. Obywatelstwo

Żaden obywatel nie może zostać pozbawiony obywatelstwa.

21. Wolność przemieszczania się i osiedlania

1. Każdy ma prawo do swobodnego przemieszczania się.
2. Każdy ma prawo do opuszczenia Republiki.
3. Każdy obywatel ma prawo wjazdu do Republiki oraz do przebywania i zamieszkania w jakimkolwiek miejscu w Republice.
4. Każdy obywatel ma prawo do posiadania paszportu.

22. Wolność działalności zawodowej, zajęcia i zawodu

Każdy obywatel ma prawo do wyboru działalności zawodowej, zajęcia lub zawodu. Wykonywanie działalności zawodowej, zajęcia lub zawodu może być regulowane przez prawo.

23. Stosunki pracy

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego traktowania w stosunkach pracy.
2. Każdy pracownik ma prawo do:
 - a. tworzenia związków zawodowych i wstępowania do nich;

- b. uczestniczenia w działalności i programach związków zawodowych oraz
 - c. strajku.
3. Każdy pracodawca ma prawo do:
 - a. tworzenia organizacji pracodawców i wstępowania do nich oraz
 - b. uczestniczenia w działalności i programach organizacji pracodawców.
4. Każdy związek zawodowy i każda organizacja pracodawców mają prawo do:
 - a. określania swoich władz, programów i działań;
 - b. organizowania się oraz
 - c. tworzenia federacji i wstępowania do nich.
5. Każdy związek zawodowy, każda organizacja pracodawców i każdy pracodawca mają prawo do prowadzenia rokowań zbiorowych. Rokowania zbiorowe mogą być regulowane w prawodawstwie ogólnokrajowym. W zakresie, w jakim prawodawstwo może ograniczać prawo, o którym mowa w niniejszym rozdziale, ograniczenie to musi być zgodne z art. 36 ust. 1.
6. Prawodawstwo ogólnokrajowe może uznać zawarte w układach zbiorowych postanowienia dotyczące zabezpieczeń dla związków zawodowych¹⁵. W zakresie, w jakim prawodawstwo może ograniczać prawo, o którym mowa w niniejszym rozdziale, ograniczenie to musi być zgodne z art. 36 ust. 1.

24. Środowisko

Każdy ma prawo do:

- a. środowiska, które nie jest szkodliwe dla zdrowia ani jakości życia oraz
- b. ochrony środowiska dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń za pomocą rozsądnych środków prawodawczych i innych środków, które:
 - i. zapobiegają zanieczyszczeniom i degradacji środowiska;
 - ii. służą ochronie środowiska oraz

¹⁵ W oryginale: *union security arrangements*. Określenie to oznacza różnego rodzaju rozwiązania mające na celu ochronę pozycji związków zawodowych, także obowiązek przynależności do związku zawodowego oraz obowiązek opłacania składek na rzecz związku zawodowego przez pracowników w nim niezrzeszonych.

- iii. gwarantują rozwój nienaruszający równowagi ekologicznej i wykorzystanie zasobów naturalnych, a jednocześnie przyczyniają się do słusznego rozwoju gospodarczego i społecznego.

25. Własność

1. Nikt nie może zostać pozbawiony własności, chyba że na mocy prawa o zastosowaniu powszechnym; żadne prawo nie może zezwalać na arbitralne pozbawienie własności.
2. Własność może zostać wywłaszczona jedynie na mocy prawa o zastosowaniu powszechnym:
 - a. dla celów publicznych lub w interesie publicznym oraz
 - b. pod warunkiem odszkodowania, którego wysokość oraz czas i sposób wypłacenia zostały albo zaakceptowane przez osoby zainteresowane, albo określone lub zatwierdzone przez sąd.
3. Wysokość odszkodowania oraz czas i sposób jego wypłacenia są sprawiedliwe i zgodne z zasadą słuszości oraz odzwierciedlają słuszną równowagę między interesem publicznym a interesami osób zainteresowanych, przy uwzględnieniu wszystkich istotnych okoliczności, w tym:
 - a. aktualnego wykorzystania własności;
 - b. historii nabycia i korzystania z własności;
 - c. wartości rynkowej własności;
 - d. zakresu bezpośrednich inwestycji państwowych i subwencji w nabywaniu własności oraz zasadniczych ulepszeniach własności oraz
 - e. celu wywłaszczenia.
4. Dla celów niniejszego artykułu:
 - a. interes publiczny obejmuje zobowiązanie narodu do przeprowadzenia reformy rolnej oraz reform mających na celu zapewnienie równego dostępu do wszystkich zasobów naturalnych Południowej Afryki oraz
 - b. własność nie ogranicza się do gruntów.
5. Państwo stosuje rozsądne środki prawodawcze i inne środki, w granicach dostępnych zasobów, w celu stworzenia warunków umożliwiających obywatelom dostęp do gruntów na równych zasadach.
6. Osoba lub społeczność, które w wyniku obowiązywania w przeszłości prawa i praktyk dyskryminujących ze względu na rasę, użytkują grunt bez gwarancji trwałości użytkowania, mają prawo, w granicach okre-

ślonych w ustawie Parlamentu, do użytkowania objętego gwarancjami trwałości lub do naprawienia szkody w porównywalny sposób.

7. Osoba lub społeczność, które zostały pozbawione własności po 19 czerwca 1913 roku w wyniku obowiązywania w przeszłości prawa lub praktyk dyskryminujących ze względu na rasę, mają prawo, w granicach określonych w ustawie Parlamentu, do zwrotu tej własności lub do sprawiedliwego naprawienia szkody.
8. Żaden przepis niniejszego artykułu nie zabrania państwu ustanowienia środków prawodawczych lub innych środków koniecznych do przeprowadzenia reformy rolnej, reformy zasobów wodnych i innych powiązanych reform w celu naprawienia szkód wyrządzonych w przeszłości w wyniku dyskryminacji rasowej pod warunkiem, że wszelkie odstępstwa od niniejszego artykułu są zgodne z przepisami art. 36 ust. 1.
9. Parlament uchwała prawodawstwo, o którym mowa w ust. 6.

26. Mieszkanie

1. Każdy ma prawo do uzyskania odpowiedniego mieszkania.
2. Państwo stosuje rozsądne środki prawodawcze i inne środki, w granicach dostępnych zasobów, w celu stopniowej realizacji tego prawa.
3. Nikt nie może zostać eksmitowany ze swojego domu ani niczyjego domu nie można rozebrać bez nakazu sądowego wydanego po rozpatrzeniu wszystkich istotnych okoliczności. Żaden akt prawodawczy nie może zezwalać na arbitralne eksmisje.

27. Ochrona zdrowia, żywność, woda i zabezpieczenia społeczne

1. Każdy ma prawo dostępu do:
 - a. opieki zdrowotnej, w tym opieki zdrowotnej w zakresie rozrodczości;
 - b. wystarczającej ilości żywności i wody oraz
 - c. zabezpieczenia społecznego, a także, jeżeli nie jest zdolny do zapewnienia utrzymania sobie i osobom zależnym od niego materialnie, do odpowiedniej pomocy społecznej.
2. Państwo stosuje rozsądne środki prawodawcze i inne środki, w granicach dostępnych zasobów, w celu stopniowej realizacji każdego z tych praw.
3. Nikomu nie można odmówić opieki medycznej w nagłych wypadkach.

28. Dzieci

1. Każde dziecko ma prawo do:
 - a. nazwiska i obywatelstwa przez urodzenie;
 - b. opieki rodziny lub rodziców lub do odpowiedniej opieki zastępczej, jeżeli zostanie zabrane ze środowiska rodzinnego;
 - c. podstawowego wyżywienia, schronienia, podstawowej opieki zdrowotnej i świadczeń społecznych;
 - d. ochrony przed złym traktowaniem, zaniedbaniem, wykorzystywaniem i poniżaniem;
 - e. ochrony przed wykorzystywaniem w pracy;
 - f. tego, aby nie była od niego wymagana ani zezwalana mu praca lub świadczenie usług, które:
 - i. są niewłaściwe dla dziecka w danym wieku lub
 - ii. stanowią zagrożenie dla dobra dziecka, jego wykształcenia, zdrowia fizycznego i psychicznego lub jego rozwoju duchowego, moralnego lub społecznego;
 - g. tego, aby nie zostało pozbawione wolności, chyba że w ostateczności; w takim przypadku dziecko, oprócz tego, że korzysta z praw określonych w art. 12 i art. 35, może zostać pozbawione wolności jedynie przez możliwie najkrótszy okres i ma prawo do tego, aby:
 - i. nie było przetrzymywane razem z osobami powyżej 18 roku życia;
 - ii. było traktowane w sposób odpowiedni dla jego wieku i przetrzymywane w warunkach uwzględniających jego wiek;
 - h. adwokata wyznaczonego przez państwo i działającego na koszt państwa w sprawach cywilnych dotyczących dziecka, jeżeli wynikiem braku adwokata byłaby rażąca niesprawiedliwość oraz
 - i. do tego, aby nie było bezpośrednio wykorzystywane w konfliktach zbrojnych oraz do ochrony w czasie konfliktów zbrojnych.
2. Słuszne interesy dziecka mają nadrzędne znaczenie we wszystkich sprawach dotyczących dzieci.
3. W niniejszym artykule „dziecko” oznacza osobę, która nie ukończyła 18 lat.

29. Nauka

1. Każdy ma prawo do:
 - a. nauki na szczeblu podstawowym, w tym do nauki na szczeblu podstawowym dla dorosłych oraz

- b. do dalszej nauki, którą państwo, za pomocą rozsądnych środków, czyni stopniowo osiągalną i dostępną.
2. Każdy ma prawo do pobierania nauki w języku urzędowym lub wybranym przez siebie języku w publicznych instytucjach oświatowych, w których jest to, rozsądnie rzecz biorąc, możliwe. W celu zapewnienia rzeczywistego korzystania z tego prawa i wprowadzenia go w życie, państwo bierze pod uwagę wszystkie rozsądne możliwości kształcenia, w tym także instytucje jednojęzyczne, uwzględniając:
 - a. zasadę słuszności;
 - b. możliwości praktyczne oraz
 - c. konieczność naprawienia szkód wyrządzonych w przeszłości przez prawo i praktyki dyskryminujące ze względu na rasę.
 3. Każdy ma prawo do tworzenia i utrzymywania na własny koszt niezależnych instytucji oświatowych, które:
 - a. nie dyskryminują ze względu na rasę;
 - b. podlegają rejestracji przez państwo oraz
 - c. zapewniają poziom nauczania nie niższy od poziomu nauczania w podobnych publicznych instytucjach oświatowych.
 4. Przepis ust. 3. nie wyklucza subwencji państwowych dla niezależnych instytucji oświatowych.

30. Język i kultura

Każdy ma prawo do posługiwania się wybranym przez siebie językiem oraz prawo do udziału w życiu kulturalnym zgodnie z dokonany przez siebie wyborem, ale nikt korzystający z tych praw nie może czynić tego w sposób niezgodny z jakimkolwiek przepisem Deklaracji Praw.

31. Społeczności kulturowe, religijne i językowe

1. Osoby należące do społeczności kulturowej, religijnej lub językowej nie mogą zostać pozbawione prawa, wykonywanego wspólnie z innymi członkami danej społeczności, do:
 - a. korzystania z dóbr kultury, praktykowania religii i posługiwania się danym językiem oraz
 - b. tworzenia i utrzymywania stowarzyszeń kulturalnych, religijnych i językowych oraz innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego i do wstępowania do nich.

2. Prawa, o których mowa w ust. 1, nie mogą być wykonywane w sposób niezgodny z jakimkolwiek przepisem Deklaracji Praw.

32. Dostęp do informacji

1. Każdy ma prawo dostępu do:
 - a. każdej informacji posiadanej przez państwo oraz
 - b. każdej informacji posiadanej przez inną osobę, koniecznej do korzystania z praw lub do ich ochrony.
2. W celu urzeczywistnienia tego prawa ustanawia się prawodawstwo ogólnokrajowe; może ono stosować rozsądne środki w celu zmniejszenia ciężarów administracyjnych i finansowych spoczywających na państwie.

33. Sprawiedliwa działalność administracji

1. Każdy ma prawo do działań administracji zgodnych z prawem, rozsądnych i zgodnych z zasadami sprawiedliwej procedury.
2. Każdy, czyich praw dotyczą działania administracji, ma prawo do otrzymania pisemnego wyjaśnienia.
3. W celu urzeczywistnienia tych praw ustanawia się prawodawstwo ogólnokrajowe, które:
 - a. wprowadza kontrolę działań administracji przez sąd lub, w odpowiednich przypadkach, przez niezależny i bezstronny trybunał,
 - b. nakłada na państwo obowiązek urzeczywistnienia praw, o których mowa w ust. 1 i 2 oraz
 - c. wspiera skuteczną administrację.

34. Dostęp do sądów

Każdy ma prawo do tego, aby spór, który może zostać rozwiązany przez zastosowanie prawa, został rozstrzygnięty po przeprowadzeniu sprawiedliwej i jawnej rozprawy przed sądem lub, w odpowiednich przypadkach, przed innym niezależnym i bezstronnym trybunałem lub instytucją.

35. Osoby zatrzymane, pozbawione wolności i oskarżone

1. Każdy, kto został zatrzymany pod zarzutem popełnienia przestępstwa, ma prawo do:
 - a. zachowania milczenia;
 - b. zostania bezzwłocznie poinformowanym o:

- i. prawie do zachowania milczenia oraz
 - ii. skutkach niezachowania milczenia;
 - c. tego, aby nie być zmuszany do przyznania czegoś lub stwierdzenia czegoś, co mogłoby zostać użyte jako dowód przeciwko niemu;
 - d. zostania postawionym przed sądem tak szybko, jak jest to rozsądnie możliwe, nie później jednak niż:
 - i. 48 godzin po zatrzymaniu lub
 - ii. przed końcem pierwszego dnia roboczego sądu po upływie 48 godzin, jeżeli termin 48 godzin upływa po zwykłych godzinach roboczych sądu lub w dniu, który nie jest zwykłym dniem roboczym sądu;
 - e. tego, aby na pierwszej rozprawie sądowej po zatrzymaniu, zostały mu przedstawione zarzuty lub przekazana informacja o przyczynie dalszego zatrzymania albo do zwolnienia oraz
 - f. do zwolnienia z aresztu, jeżeli pozwala na to interes wymiaru sprawiedliwości, przy spełnieniu rozsądnych warunków.
2. Każdy, kto został pozbawiony wolności, w tym także każdy więzień, który został skazany, ma prawo do:
 - a. zostania bezzwłocznie poinformowanym o przyczynie pozbawienia wolności;
 - b. wyboru adwokata i do skonsultowania się z nim oraz do zostania bezzwłocznie poinformowanym o tym prawie;
 - c. adwokata wyznaczonego przez państwo i działającego na koszt państwa, jeżeli wynikiem braku adwokata byłaby rażąca niesprawiedliwość, a także do zostania bezzwłocznie poinformowanym o tym prawie;
 - d. osobistego zakwestionowania przed sądem zgodności z prawem pozbawienia wolności oraz, jeżeli pozbawienie wolności jest niezgodne z prawem, do zwolnienia;
 - e. warunków pozbawienia wolności respektujących godność ludzką, w tym co najmniej prawa do ćwiczeń fizycznych oraz do zapewnienia, na koszt państwa, odpowiedniego zakwaterowania, wyżywienia, lektur i opieki zdrowotnej oraz
 - f. porozumiewania się z niżej wymienionymi osobami i do przyjmowania ich odwiedzin:
 - i. współmałżonek lub partner;
 - ii. najbliższa rodzina;

- iii. wybrany doradca duchowny oraz
 - iv. wybrany lekarz.
3. Każdy oskarżony ma prawo do sprawiedliwego procesu sądowego, obejmujące prawo do:
- a. zostania poinformowanym o stawianych zarzutach w sposób wystarczająco szczegółowy, aby mógł na nie odpowiedzieć;
 - b. wystarczającego czasu i odpowiednich warunków do przygotowania obrony;
 - c. jawnego procesu przed zwykłym sądem;
 - d. rozpoczęcia i zakończenia procesu sądowego bez nadmiernej zwłoki;
 - e. osobistego udziału w postępowaniu sądowym;
 - f. wyboru adwokata i do bycia reprezentowanym przez niego oraz do zostania bezzwłocznie poinformowanym o tym prawie;
 - g. adwokata wyznaczonego przez państwo i działającego na koszt państwa, jeżeli wynikiem braku adwokata byłaby rażąca niesprawiedliwość, a także do zostania bezzwłocznie poinformowanym o tym prawie;
 - h. domniemania niewinności, zachowania milczenia oraz odmowy składania zeznań podczas postępowania;
 - i. przedstawiania i kwestionowania dowodów;
 - j. odmowy przedstawiania dowodów samooskarżających;
 - k. bycia sądzonym w języku, który oskarżony rozumie lub, jeżeli nie jest to możliwe, do tłumaczenia postępowania na ten język;
 - l. niezostania skazanym za działanie lub zaniechanie, które w chwili ich popełnienia, nie były przestępstwem według prawa krajowego lub międzynarodowego;
 - m. niebycia sądzonym za przestępstwo w związku z działaniem lub zaniechaniem, za które został już wcześniej skazany lub uniewinniony;
 - n. najłagodniejszej z przewidzianych kar, jeżeli kara przewidziana za przestępstwo została zmieniona w okresie między popełnieniem przestępstwa a wydaniem wyroku oraz
 - o. wnoszenia środków odwoławczych lub kontroli instancyjnej przez sąd wyższej instancji.
4. Jeżeli przepisy niniejszego artykułu wymagają przekazania danej osobie informacji, informacja ta zostaje przekazana w języku zrozumiałym dla tej osoby.

5. Dowody uzyskane w sposób naruszający którekolwiek z praw Deklaracji Praw podlegają wyłączeniu, jeżeli uznanie tych dowodów nadałoby postępowaniu niesprawiedliwy charakter lub w inny sposób przynosiłoby uszczerbek wymiarowi sprawiedliwości.

36. Ograniczenie praw

1. Prawa zawarte w Deklaracji Praw mogą zostać ograniczone jedynie na zasadach określonych w prawie o zastosowaniu powszechnym w stopniu rozsądnym i uzasadnionym w społeczeństwie otwartym i demokratycznym, opartym na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności, przy uwzględnieniu wszystkich istotnych czynników, w tym:
- a. natury danego prawa;
 - b. wagi celu ograniczenia danego prawa;
 - c. natury i zakresu ograniczenia danego prawa;
 - d. związku między ograniczeniem a jego celem oraz
 - e. mniej uciążliwych środków do osiągnięcia tego celu.
2. Z wyjątkiem przypadków określonych w ust. 1 lub innym przepisie Konstytucji, żadne prawo nie może ograniczyć żadnego z praw zagwarantowanych w Deklaracji Praw.

37. Stany wyjątkowe

1. Stan wyjątkowy może zostać wprowadzony jedynie na podstawie ustawy Parlamentu i jedynie, gdy:
- a. życie narodu jest zagrożone przez wojnę, inwazję, powszechne powstanie, zamieszki, klęskę żywiołową lub inny przypadek konieczności publicznej oraz
 - b. jego wprowadzenie jest konieczne do przywrócenia pokoju i porządku.
2. Wprowadzenie stanu wyjątkowego i wszelkie ustanowione akty prawodawcze lub inne działania podjęte w wyniku jego wprowadzenia mogą wywoływać skutki jedynie:
- a. na przyszłość oraz
 - b. nie dłużej niż przez 21 dni od dnia wprowadzenia tego stanu, chyba że Zgromadzenie Narodowe postanowi przedłużyć stan wyjątkowy. Zgromadzenie może przedłużyć stan wyjątkowy jednak nie dłużej niż

o 3 miesiące za każdym razem. Decyzja o pierwszym przedłużeniu stanu wyjątkowego jest podejmowana w drodze uchwały podjętej głosami większości członków Zgromadzenia. Każda kolejna decyzja o przedłużeniu stanu wyjątkowego jest podejmowana w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 60 procent członków Zgromadzenia. Uchwała, o której mowa w niniejszym punkcie, może zostać podjęta jedynie po jawnej debacie w Zgromadzeniu.

3. Każdy właściwy sąd może rozstrzygać o ważności:
 - a. wprowadzenia stanu wyjątkowego;
 - b. każdorazowego przedłużenia stanu wyjątkowego lub
 - c. jakiegokolwiek aktu prawodawczego ustanowionego lub innego działania podjętego w wyniku wprowadzenia stanu wyjątkowego.
4. Jakikolwiek akt prawodawczy ustanowiony w wyniku wprowadzenia stanu wyjątkowego może wprowadzić wyjątki od Deklaracji Praw jedynie w zakresie, w jakim:
 - a. wyjątki te są ściśle wymagane przez stan wyjątkowy oraz
 - b. akt prawodawczy:
 - i. jest zgodny ze zobowiązaniami Republiki wynikającymi z prawa międzynarodowego stosowanego do stanów wyjątkowych;
 - ii. jest zgodny z ust. 5 oraz
 - iii. został ogłoszony, po jego ustanowieniu, w ogólnokrajowym Dzienniku Rządowym tak szybko, jak jest to rozsądnie możliwe.
5. Żadna ustawa Parlamentu, która zezwala na wprowadzenie stanu wyjątkowego, żaden ustanowiony akt prawodawczy ani inne działania podjęte w wyniku wprowadzenia tego stanu, nie mogą:
 - a. zezwalać na zwolnienie od odpowiedzialności państwa lub jakiegokolwiek osoby z tytułu aktu niezgodnego z prawem ani upoważniać do tego,
 - b. zezwalać na ustanowienie ani upoważniać do ustanawiania jakichkolwiek wyjątków od niniejszego artykułu oraz
 - c. zezwalać na ustanawianie ani upoważniać do ustanawiania jakichkolwiek wyjątków od artykułów wymienionych w kolumnie 1 w Tabeli Praw Niedopuszczających Wyjątków w zakresie podanym w odpowiedniej kolumnie 3 Tabeli.

Tabela Praw Niedopuszczających Wyjątków

1	2	3
Numer artykułu	Tytuł artykułu	Zakres, w jakim prawo jest chronione
9.	Równość	W zakresie niesprawiedliwej dyskryminacji wyłącznie ze względu na rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, płeć ¹⁶ , wyznanie lub język
10.	Godność ludzka	W pełni
11.	Życie	W pełni
12.	Wolność i bezpieczeństwo osobiste	W zakresie przepisów ust. 1 pkt (d) i (e) oraz ust. 2 pkt (c).
13.	Niewolnictwo, poddaństwo i praca przymusowa	W zakresie przepisów dotyczących niewolnictwa i poddaństwa
28.	Dzieci	– przepisów ust. 1 pkt (d) i (e), – praw zagwarantowanych w podpkt (i) oraz (ii) ust. 1 pkt (g), – przepisów ust. 1 pkt (i) dotyczącego dzieci w wieku 15 lat i młodszych
35.	Osoby zatrzymane, pozbawione wolności i oskarżone	W zakresie: – przepisów ust. 1 pkt (a), (b) i (c) oraz ust. 2 pkt (d), – praw zagwarantowanych w pkt (a) – (o) ust. 3, z wyłączeniem pkt (d), – przepisów ust. 4, – przepisów ust. 5 w zakresie wykluczenia dowodów, jeżeli uznanie takich dowodów nadałoby postępowaniu niesprawiedliwy charakter.

6. W przypadku, gdy ktoś został pozbawiony wolności bez procesu sądowego z powodu ustanowienia wyjątków od praw w wyniku wprowadzenia stanu wyjątkowego, muszą być spełnione następujące wymogi:
 - a. Należy porozumieć się z dorosłym członkiem rodziny lub przyjacielem pozbawionego wolności tak szybko, jak jest to rozsądnie rzecz biorąc możliwe, i poinformować go, że dana osoba została pozbawiona wolności.

¹⁶ W oryginale: *sex*.

- b. W ciągu 5 dni od dnia pozbawienia wolności danej osoby, w ogólnokrajowym Dzienniku Rządowym ogłaszane jest obwieszczenie zawierające nazwisko tej osoby, miejsce jej zatrzymania oraz wskazujące środek nadzwyczajny, na mocy którego osoba ta została pozbawiona wolności.
 - c. Pozbawiony wolności ma prawo wybrać lekarza oraz spotykać się z nim w każdym rozsądnym terminie.
 - d. Pozbawiony wolności ma prawo wybrać obrońcę prawnego oraz spotykać się z nim w każdym rozsądnym terminie.
 - e. Sąd bada pozbawienie wolności tak szybko, jak jest to rozsądnie rzecz biorąc możliwe, ale nie później niż w ciągu 10 dni od dnia pozbawienia wolności danej osoby; sąd zwalnia pozbawionego wolności, chyba że dalsze pozbawienie wolności jest konieczne do przywrócenia spokoju i porządku.
 - f. Pozbawiony wolności, który nie został zwolniony w wyniku kontroli zgodnie z pkt (e) lub który nie został zwolniony w wyniku kontroli zgodnie z niniejszym punktem, może zwrócić się do sądu o ponowne zbadanie pozbawienia wolności w każdej chwili po upływie 10 dni od poprzedniego rozstrzygnięcia; sąd zwalnia pozbawionego wolności, chyba że dalsze pozbawienie wolności jest konieczne do przywrócenia spokoju i porządku.
 - g. Pozbawionemu wolności umożliwia się osobiste stawiennictwo przed sądem, który bada pozbawienie wolności, korzystanie z pomocy adwokata podczas posiedzenia sądu oraz składanie zażaleń na trwające pozbawienie wolności.
 - h. Państwo przedstawia sądowi pisemnie powody uzasadniające dalsze pozbawienie wolności danej osoby oraz przekazuje osobie pozbawionej wolności kopię tego pisma co najmniej 2 dni przed rozpoznaniem sprawy przez sąd.
7. Jeżeli sąd zwolni osobę pozbawioną wolności, nie może ona zostać ponownie pozbawiona wolności z tej samej przyczyny, chyba że państwo najpierw przedstawi sądowi odpowiedni powód do ponownego pozbawienia wolności danej osoby.
8. Przepisów ust. 6 i 7 nie stosuje się do osób, które nie są obywatelami południowoafrykańskimi i które zostały pozbawione wolności w wyniku międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Zamiast tego państwo prze-

strzega wiążących Republikę norm międzynarodowego prawa humanitarnego w zakresie pozbawienia wolności takich osób.

38. Urzeczywistnianie praw

Każdy wymieniony w niniejszym artykule ma prawo zwrócić się do właściwego sądu, podnosząc zarzut naruszenia lub groźby naruszenia praw zawartych w Deklaracji Praw; sąd może zastosować odpowiednie środki, w tym deklarację w sprawie praw¹⁷. Osoby, które mogą zwrócić się do sądu to:

- a. każda osoba działająca we własnym interesie;
- b. każda osoba działająca w interesie innej osoby, która nie może działać we własnym imieniu;
- c. każda osoba działająca jako członek grupy lub klasy ludzi albo w interesie grupy lub klasy ludzi;
- d. każda osoba działająca w interesie publicznym oraz
- e. stowarzyszenie działające w interesie swoich członków.

39. Interpretacja Deklaracji Praw

1. Interpretując Deklarację Praw, sąd, trybunał lub instytucja:
 - a. umacniają wartości, które stanowią podstawę społeczeństwa otwartego i demokratycznego, opartego na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności;
 - b. uwzględniają prawo międzynarodowe oraz
 - c. mogą wziąć pod uwagę prawo obce.
2. Interpretując prawodawstwo i rozwijając *common law* lub prawo zwyczajowe, każdy sąd, trybunał lub instytucja umacniają ducha, znaczenie i cele Deklaracji Praw.
3. Deklaracja Praw nie zaprzecza istnieniu innych praw lub wolności, które są uznane lub ustanowione przez *common law*, prawo zwyczajowe lub prawodawstwo, jeżeli są one zgodne z Deklaracją Praw.

¹⁷ W oryginale: *declaration of rights*, rodzaj orzeczenia mającego na celu zapewnienie ochrony praw konstytucyjnych.

Rozdział 3

WSPÓLDZIAŁANIE WŁADZ

40. Sprawowanie władzy w Republice

1. W Republice władza sprawowana jest na szczeblu ogólnokrajowym, prowincjonalnym i lokalnym; szczeble te są odrębne, współzależne i powiązane ze sobą.
2. Władze na każdym szczeblu przestrzegają zasad, o których mowa w niniejszym rozdziale, kierują się nimi i działają w granicach określonych w niniejszym rozdziale.

41. Zasady współdziałania władz i stosunki między władzami

1. Władze na każdym szczeblu i wszystkie organy państwowe na każdym szczeblu:
 - a. utrzymują pokój, jedność narodową i niepodzielność Republiki;
 - b. chronią dobrobyt ludu Republiki;
 - c. zapewniają skuteczne, przejrzyste, odpowiedzialne i spójne rządy w Republice jako całości;
 - d. są lojalne wobec Konstytucji, Republiki i jej ludu;
 - e. szanują status konstytucyjny, instytucje, kompetencje i zadania władz na innych szczeblach;
 - f. nie wykonują żadnych innych kompetencji ani żadnych innych zadań oprócz tych, które zostały im powierzone na mocy niniejszej Konstytucji;
 - g. wykonują swoje kompetencje i realizują zadania w sposób, który nie narusza geograficznej, funkcjonalnej ani instytucjonalnej integralności władz innych szczebli oraz
 - h. współpracują ze sobą we wzajemnym zaufaniu i w dobrej wierze:
 - i. utrzymując przyjazne stosunki;
 - ii. udzielając sobie pomocy i wsparcia;
 - iii. informując się i konsultując w sprawach leżących we wspólnym zakresie działania;
 - iv. koordynując zadania i prawodawstwo;
 - v. stosując się do uzgodnionych procedur oraz
 - vi. unikając postępowań prawnych przeciwko sobie.

2. Ustawa Parlamentu:
 - a. tworzy lub przewiduje utworzenie struktur i instytucji mających na celu popieranie i ułatwianie stosunków między władzami oraz
 - b. przewiduje odpowiednie mechanizmy i procedury w celu ułatwienia rozwiązania sporów między władzami.
3. Organ państwowy będący stroną w sporze między władzami podejmuje wszelkie rozsądne wysiłki w celu rozwiązania sporu za pomocą mechanizmów i procedur przewidzianych w tym celu i wyczerpuje wszystkie inne możliwości, zanim skieruje sprawę do sądu.
4. Jeżeli sąd stwierdzi, że nie zostały spełnione wymogi, o których mowa w ust. 3, może zwrócić sprawę zainteresowanym organom państwowym.

Rozdział 4

PARLAMENT

42. Struktura Parlamentu

1. Parlament składa się ze:
 - a. Zgromadzenia Narodowego oraz
 - b. Krajowej Rady Prowincji.
2. Zgromadzenie Narodowe i Krajowa Rada Prowincji uczestniczą w postępowaniu ustawodawczym w sposób określony w Konstytucji.
3. Zgromadzenie Narodowe jest wybierane w celu reprezentowania ludu i zagwarantowania władzy ludu zgodnie z Konstytucją. Czyni to, wybierając Prezydenta, tworząc ogólnokrajowe forum dla publicznego rozpatrywania spraw, stanowiąc prawo oraz badając i kontrolując działania wykonawcze.
4. Krajowa Rada Prowincji reprezentuje prowincje w celu zapewnienia uwzględnienia ich interesów na ogólnokrajowym szczeblu władzy. Czyni to przede wszystkim, uczestnicząc w ogólnokrajowym postępowaniu ustawodawczym i tworząc ogólnokrajowe forum dla publicznego rozpatrywania spraw dotyczących prowincji.
5. Prezydent może w każdej chwili zwołać Parlament na posiedzenie nadzwyczajne w sprawach szczególnych.

6. Siedzibą Parlamentu jest Kapsztad, ale ustawa Parlamentu uchwalona zgodnie z art. 76 ust. 1 i 5 może wskazać inne miejsce jako siedzibę Parlamentu.

43. Władza ustawodawcza Republiki

Władza ustawodawcza w Republice:

- a. na ogólnokrajowym szczeblu władzy należy do Parlamentu, zgodnie z art. 44;
- b. na prowincjonalnym szczeblu władzy należy do legislatyw prowincji, zgodnie z art. 104 oraz
- c. na lokalnym szczeblu władzy należy do rad gminnych, zgodnie z art. 156.

44. Ogólnokrajowa władza ustawodawcza

1. Ogólnokrajowa władza ustawodawcza powierzona Parlamentowi:
 - a. przyznaje Zgromadzeniu Narodowemu kompetencję do:
 - i. dokonywania zmian w Konstytucji;
 - ii. stanowienia prawa w każdej materii, w tym także materiach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 4, ale z wyłączeniem, zgodnie z ust. 2, materii należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 5 oraz
 - iii. powierzania wszystkich kompetencji ustawodawczych, z wyjątkiem kompetencji do dokonywania zmian w Konstytucji, ciałom prawodawczym na innym szczeblu władzy oraz
 - b. przyznaje Krajowej Radzie Prowincji kompetencję do:
 - i. współdziałania w dokonywaniu zmian w Konstytucji zgodnie z art. 74;
 - ii. stanowienia prawa, zgodnie z art. 76, we wszystkich materiach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 4 oraz każdej innej materii, w przypadku której Konstytucja wymaga stanowienia prawa zgodnie z art. 76 oraz
 - iii. rozpatrywania, zgodnie z art. 75, wszelkiego innego prawodawstwa przyjętego przez Zgromadzenie Narodowe.
2. Parlament może interweniować, ustanawiając akty prawodawcze, zgodnie z art. 76 ust.1, w materiach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 5, jeżeli jest to konieczne do:
 - a. zachowania bezpieczeństwa narodowego;

- b. zachowania jedności gospodarczej;
 - c. zachowania podstawowych standardów ogólnokrajowych;
 - d. ustanowienia minimalnego poziomu świadczonych usług lub
 - e. zapobieżenia nierozsądnym działaniom podjętym przez prowincję, które szkodzą interesom innej prowincji lub całemu krajowi.
3. Prawodawstwo w materii, której unormowanie jest, rozsądnie rzecz biorąc, konieczne do skutecznego wykonywania kompetencji lub jest związane ze skutecznym wykonywaniem kompetencji w którejkolwiek z materii wymienionych w Załączniku 4, uznaje się za należące do materii wymienionych w tym Załączniku.
 4. Sprawując władzę ustawodawczą, Parlament jest związany wyłącznie Konstytucją i działa zgodnie z nią i w granicach w niej określonych.

45. Wspólny regulamin oraz wspólne komisje

1. Zgromadzenie Narodowe i Krajowa Rada Prowincji powołują wspólną komisję regulaminową w celu uchwalenia regulaminu w sprawach wspólnych dla Zgromadzenia i Rady, obejmującego przepisy:
 - a. określające procedury upraszczające postępowanie ustawodawcze, w tym także ustanawiające granice czasowe dla poszczególnych etapów tego postępowania;
 - b. powołujące wspólne komisje, złożone z przedstawicieli Zgromadzenia i Rady, w celu rozpatrywania wniesionych projektów ustaw, o których mowa w art. 74 i art. 75, i przedstawiania sprawozdań;
 - c. powołujące wspólną komisję w celu oceny Konstytucji co najmniej raz w roku oraz
 - d. regulujące sprawy związane z funkcjonowaniem:
 - i. wspólnej komisji regulaminowej;
 - ii. Komisji Mediacyjnej;
 - iii. komisji do spraw oceny Konstytucji oraz
 - iv. innych wspólnych komisji powołanych na podstawie pkt (b).
2. Członkowie Gabinetu, członkowie Zgromadzenia Narodowego oraz delegaci do Krajowej Rady Prowincji mają takie same przywileje i immunitety we wspólnej komisji Zgromadzenia i Rady, jakie mają w Zgromadzeniu lub w Radzie.

Zgromadzenie Narodowe

46. Skład i wybory¹⁸

1. Z zastrzeżeniem Załącznika 6A, Zgromadzenie Narodowe składa się z nie mniej niż 350 i nie więcej niż 400 kobiet i mężczyzn wybranych na jego członków w systemie wyborczym, który:
 - a. jest unormowany przez prawodawstwo ogólnokrajowe;
 - b. opiera się na ogólnokrajowym powszechnym spisie wyborców;
 - c. przyjmuje 18 lat jako minimalny wiek uprawniający do udziału w głosowaniu oraz
 - d. jest zgodny, w swoich ogólnych skutkach, z zasadą proporcjonalności.
2. Ustawa Parlamentu ustala zasady określania liczby członków Zgromadzenia Narodowego.

47. Członkostwo¹⁹

1. Każdy obywatel uprawniony do udziału w głosowaniu do Zgromadzenia Narodowego może być członkiem Zgromadzenia, z wyjątkiem:
 - a. osób, które zajmują stanowiska państwowe lub pozostają w służbie państwowej i pobierają wynagrodzenie z tego tytułu, oprócz:
 - i. Prezydenta, Wiceprezydenta, ministrów i wiceministrów oraz
 - ii. innych osób sprawujących urzędy możliwe do połączenia z mandatem członka Zgromadzenia, w przypadku których dopuszczalność łączenia z tym mandatem została uznana w prawodawstwie ogólnokrajowym;
 - b. stałych delegatów do Krajowej Rady Prowincji lub członków legislatury prowincji lub rady gminnej;
 - c. niewypłacalnych dłużników, którzy nie zostali zrehabilitowani;
 - d. osób, które zostały uznane przez sąd Republiki za psychicznie chore lub
 - e. osób, które po wejściu w życie niniejszego artykułu, zostały uznane za winne popełnienia przestępstwa i wobec których orzeczono karę

¹⁸ Art. 46 ust. 1 został zmieniony Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

¹⁹ Art. 47 ust. 3 został zmieniony Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

co najmniej 12 miesięcy pozbawienia wolności bez możliwości zamiany na grzywnę, zarówno w Republice, jak i poza nią, jeżeli czyn przestępczy stanowiłby przestępstwo również w Republice; nikt nie może jednak być uważany za karanego, dopóki środek odwoławczy przeciw uznaniu go za winnego lub orzeczeniu o karze nie zostanie rozpatrzony lub dopóki nie upłynie termin wniesienia środka odwoławczego. Pozbawienie praw na podstawie niniejszego punktu ustaje po upływie 5 lat od wykonania kary.

2. Osoba, która w myśl przepisów ust. 1 pkt (a) lub (b) nie może być członkiem Zgromadzenia Narodowego, może kandydować do Zgromadzenia, z zastrzeżeniem ograniczeń lub warunków ustanowionych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
3. Osoba traci członkostwo w Zgromadzeniu Narodowym, jeżeli:
 - a. przestała spełniać warunki członkostwa;
 - b. jest nieobecna w Zgromadzeniu bez zezwolenia w okolicznościach, w których regulamin Zgromadzenia przewiduje utratę członkostwa lub
 - c. przestała być członkiem partii, która zgłosiła ją jako kandydata do Zgromadzenia, chyba że została członkiem innej partii zgodnie z Załącznikiem 6A.
4. Wakaty w Zgromadzeniu Narodowym są obsadzane na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

48. Przysięga lub oświadczenie

Przed przystąpieniem do sprawowania mandatu w Zgromadzeniu członkowie Zgromadzenia Narodowego składają przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

49. Kadencja Zgromadzenia Narodowego²⁰

1. Zgromadzenie Narodowe jest wybierane na pięcioletnią kadencję.
2. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe zostanie rozwiązane na podstawie art. 50 lub upłynie jego kadencja, Prezydent w drodze proklamacji zarządza nowe wybory i wyznacza ich dzień; wybory przeprowadza się w ciągu 90 dni od dnia rozwiązania Zgromadzenia lub dnia upływu ka-

²⁰ Art. 49 ust. 2 został zmieniony Piątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1999 r.

dencji Prezydenta. Proklamacja zarządzająca wybory i wyznaczająca ich dzień może zostać wydana przed lub po upływie kadencji Zgromadzenia Narodowego.

3. Jeżeli wyniki wyborów do Zgromadzenia Narodowego nie zostaną ogłoszone w terminie określonym w art. 190 lub jeżeli wybory zostaną unieważnione przez sąd, Prezydent w drodze proklamacji zarządza nowe wybory i wyznacza ich dzień, przy czym wybory te przeprowadza się w ciągu 90 dni od dnia upływu wymienionego terminu lub od dnia unieważnienia wyborów.
4. Zgromadzenie Narodowe zachowuje kompetencję do działania od chwili rozwiązania lub upływu kadencji do dnia poprzedzającego pierwszy dzień wyborów do nowego Zgromadzenia.

50. Rozwiązanie Zgromadzenia Narodowego przed upływem kadencji

1. Prezydent rozwiązuje Zgromadzenie Narodowe, jeżeli:
 - a. Zgromadzenie podjęło uchwałę o rozwiązaniu głosami większości swoich członków oraz
 - b. upłynęły 3 lata od ostatnich wyborów do Zgromadzenia Narodowego.
2. Osoba pełniąca obowiązki Prezydenta rozwiązuje Zgromadzenie Narodowe, jeżeli:
 - a. urząd Prezydenta jest opróżniony oraz
 - b. Zgromadzenie nie zdołało wybrać nowego Prezydenta w ciągu 30 dni od dnia opróżnienia urzędu.

51. Posiedzenia i okresy, w których zgromadzenie nie obraduje²¹

1. Pierwsze posiedzenie Zgromadzenia Narodowego po wyborach odbywa się w czasie i dniu określonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego²², ale nie później niż w ciągu 14 dni od dnia ogłoszenia wyników wyborów. Zgromadzenie może ustalać terminy i czas trwania pozostałych posiedzeń oraz okresy, w których nie obraduje.

²¹ Art. 51 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

²² W oryginale: *Chief Justice*.

2. Prezydent może w każdej chwili zwołać Zgromadzenie Narodowe na posiedzenie nadzwyczajne w sprawach szczególnych.
3. Posiedzenia Zgromadzenia Narodowego mogą odbywać się w miejscach innych niż siedziba Parlamentu jedynie ze względu na interes publiczny, bezpieczeństwo lub dogodność, jeżeli regulamin Zgromadzenia to przewiduje.

52. Przewodniczący i Wiceprzewodniczący²³

1. Zgromadzenie Narodowe wybiera Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego spośród swoich członków na pierwszym posiedzeniu po wyborach, a także, gdy zachodzi potrzeba obsadzenia wakatu.
2. Wyborowi Przewodniczącego przewodniczy Prezes Trybunału Konstytucyjnego lub wyznaczony przez niego inny sędzia. Wyborowi Wiceprzewodniczącego przewodniczy Przewodniczący.
3. Przewodniczący i Wiceprzewodniczący wybierani są zgodnie z procedurą określoną w Części A Załącznika 3.
4. Zgromadzenie Narodowe może odwołać Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego w drodze uchwały. Przy podejmowaniu uchwały wymagana jest obecność większości członków Zgromadzenia.
5. Zgromadzenie Narodowe może wybrać, na zasadach określonych w swoim regulaminie, inne osoby przewodniczące, wspomagające Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego.

53. Podejmowanie decyzji

1. Z wyjątkiem przypadków, gdy Konstytucja stanowi inaczej:
 - a. obecność większości członków Zgromadzenia Narodowego jest niezbędna do przystąpienia do głosowania nad projektem ustawy lub poprawką do projektu ustawy;
 - b. obecność co najmniej 1/3 członków jest niezbędna do przystąpienia do głosowania nad jakąkolwiek inną kwestią w Zgromadzeniu Narodowym oraz
 - c. we wszystkich kwestiach decyzje w Zgromadzeniu podejmowane są większością głosów.
2. Członek Zgromadzenia Narodowego, który przewodniczy posiedzeniu Zgromadzenia Narodowego, nie bierze udziału w głosowaniu, ale:

²³ Art. 52 ust. 2 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- a. ma obowiązek oddać głos rozstrzygający w razie równej liczby głosów za i przeciw oraz
- b. może wziąć udział w głosowaniu, jeżeli decyzja jest podejmowana głosami co najmniej 2/3 członków Zgromadzenia.

54. Prawa niektórych członków Gabinetu i wiceministrów w Zgromadzeniu Narodowym²⁴

Prezydent, członkowie Gabinetu oraz wiceministrowie, którzy nie są członkami Zgromadzenia Narodowego, mogą, na zasadach określonych w regulaminie Zgromadzenia, brać udział w posiedzeniu i zabierać głos, ale nie biorą udziału w głosowaniu.

55. Kompetencje Zgromadzenia Narodowego

1. Wykonując swoje kompetencje ustawodawcze, Zgromadzenie Narodowe może:
 - a. rozpatrywać, uchwalać, zmieniać lub odrzucać wszelkie akty prawodawcze²⁵ wniesione do Zgromadzenia oraz
 - b. inicjować lub przygotowywać akty prawodawcze, z wyjątkiem projektów ustaw finansowych.
2. Zgromadzenie Narodowe ustanawia mechanizmy:
 - a. zapewniające, że wszystkie organy wykonawcze państwa na ogólnokrajowym szczeblu władzy ponoszą przed nim odpowiedzialność oraz
 - b. zapewniające kontrolę nad:
 - i. sprawowaniem ogólnokrajowej władzy wykonawczej, w tym wykonywaniem prawodawstwa oraz
 - ii. wszelkimi organami państwowymi.

56. Przedstawianie dowodów lub udzielanie informacji Zgromadzeniu Narodowemu

Zgromadzenie Narodowe lub jego komisje mogą:

- a. wezwać każdą osobę do stawienia się przed nimi w celu złożenia zeznań, pod przysięgą lub po złożeniu oświadczenia, lub w celu przedłożenia dokumentów;

²⁴ Art. 54 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

²⁵ W oryginale: *legislation*. Por. wstęp s. 23.

- b. zażądać od każdej osoby lub instytucji przekazania im informacji;
- c. przymuszać, na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym lub w swoim regulaminie, każdą osobę lub instytucję do zastosowania się do nakazu lub żądania, o których mowa w pkt (a) lub (b) oraz
- d. przyjmować petycje, zażalenia lub wnioski od wszelkich zainteresowanych osób lub instytucji.

57. Wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury w Zgromadzeniu Narodowym

1. Zgromadzenie Narodowe może:
 - a. ustanawiać wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury oraz nadzorować ich wykonanie oraz
 - b. ustanawiać regulamin normujący jego funkcjonowanie, z należyтым uwzględnieniem zasad demokracji przedstawicielskiej i partycypacyjnej, odpowiedzialności, przejrzystości i udziału obywateli.
2. Regulamin Zgromadzenia Narodowego określa:
 - a. zasady powoływania komisji, ich skład, kompetencje, zadania, tryb postępowania i czas funkcjonowania;
 - b. udział partii mniejszościowych reprezentowanych w Zgromadzeniu w postępowaniu w Zgromadzeniu i jego komisjach, w sposób zgodny z zasadami demokracji;
 - c. pomoc finansową i administracyjną dla wszystkich partii reprezentowanych w Zgromadzeniu proporcjonalnie do liczby ich przedstawicieli, w celu zapewnienia partiom i ich przywódcom możliwości skutecznego wykonywania ich zadań w Zgromadzeniu oraz
 - d. zasady uznawania przywódcy największej partii opozycyjnej w Zgromadzeniu jako przywódcy opozycji.

58. Przywileje²⁶

1. Członkowie Gabinetu, wiceministrowie i członkowie Zgromadzenia Narodowego:
 - a. korzystają z wolności wypowiedzi w Zgromadzeniu i jego komisjach, zgodnie z jego regulaminem oraz

²⁶ Art. 58 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- b. nie podlegają postępowaniu cywilnemu lub karnemu, nie mogą zostać zatrzymani ani uwięzieni i nie ponoszą odpowiedzialności odszkodowawczej za:
 - i. wypowiedzi i materiały przedstawione lub przedłożone Zgromadzeniu lub jego komisjom lub
 - ii. informacje ujawnione w wyniku wypowiedzi albo przedstawienia lub przedłożenia materiałów Zgromadzeniu lub jego komisjom.
- 2. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić inne przywileje i immunitety Zgromadzenia Narodowego, członków Gabinetu i członków Zgromadzenia.
- 3. Wynagrodzenia, dodatki i świadczenia przysługujące członkom Zgromadzenia Narodowego są wypłacane bezpośrednio z Ogólnorajowego Funduszu Skarbowego.

59. Dostęp obywateli do Zgromadzenia Narodowego i udział obywateli w jego pracach

1. Zgromadzenie Narodowe:
 - a. ułatwia udział obywateli w postępowaniu ustawodawczym i innych pracach Zgromadzenia Narodowego i jego komisji oraz
 - b. wykonuje swoje prace w sposób otwarty; zarówno Zgromadzenie, jak i jego komisje obradują jawnie, ale mogą zastosować rozsądne środki w celu:
 - i. unormowania dostępu obywateli, w tym również środków przekazu, do Zgromadzenia Narodowego i jego komisji oraz
 - ii. umożliwienia przeszukiwania każdej osoby i, w odpowiednich przypadkach, odmówienia jej wstępu lub usunięcia.
2. Zgromadzenie Narodowe nie może wykluczyć obywateli ani środków przekazu z posiedzeń komisji, chyba że jest to rozsądne i uzasadnione w społeczeństwie otwartym i demokratycznym.

Krajowa Rada Prowincji

60. Skład Krajowej Rady Prowincji

1. W skład Krajowej Rady Prowincji wchodzi po jednej delegacji z każdej prowincji; każda delegacja składa się z dziesięciu delegatów.
2. Dziesięciu delegatów składa się z:

- a. czterech delegatów specjalnych:
 - i. Premiera prowincji lub, jeżeli Premier nie może objąć tej funkcji, innego członka legislatury prowincji wyznaczonego przez Premiera do sprawowania zastępstwa ogólnego lub w określonej sprawie rozpatrywanej przez Krajową Radę Prowincji oraz
 - ii. trzech innych delegatów specjalnych oraz
 - b. sześciu delegatów stałych wyznaczonych na zasadach określonych w art. 61 ust 2.
3. Delegacji przewodniczy Premier prowincji lub, jeżeli Premier nie może objąć tej funkcji, członek delegacji prowincji wyznaczony przez Premiera.

61. Wyznaczanie delegatów²⁷

1. Partie reprezentowane w legislaturze prowincji mają prawo do udziału w składzie delegacji prowincji zgodnie z zasadami określonymi w Części B Załącznika 3.
2. a. W ciągu 30 dni od dnia ogłoszenia wyników wyborów do legislatury prowincji, legislatura prowincji:
 - i. określa, zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym, liczbę delegatów stałych oraz delegatów specjalnych przysługujących każdej partii oraz
 - ii. wyznacza delegatów stałych zgodnie z wnioskiem partii.
- b. Jeżeli skład legislatury prowincji ulegnie zmianie w wyniku zmiany członkostwa partii, połączenia partii, podziału partii lub podziału i połączenia partii reprezentowanych w tej legislaturze, w ciągu 30 dni od wystąpienia zmiany obowiązkowo:
 - i. określa, zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym, o którym mowa w pkt (a), liczbę delegatów stałych oraz delegatów specjalnych przysługujących każdej partii oraz
 - ii. wyznacza delegatów stałych zgodnie z wnioskiem partii.
3. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 2 pkt (a), zapewnia udział partii mniejszościowych w delegacji zarówno w jej części zło-

²⁷ Art. 61 ust. 2 został zmieniony Dziewiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2002 r.

zonej z członków stałych, jak i członków specjalnych w sposób zgodny z zasadami demokracji.

- Legislatywa prowincji wraz z Premierem i przywódcami partii uprawnionymi do posiadania delegatów specjalnych w składzie delegacji prowincji, wyznacza okresowo delegatów specjalnych, tak jak jest to wymagane, spośród członków legislatywy.

62. Delegaci stali²⁸

- Osoba wyznaczona na delegata stałego musi spełniać warunki członkostwa w legislatywie prowincji.
- Jeżeli osoba będąca członkiem legislatywy prowincji zostanie wyznaczona na delegata stałego, przestaje być członkiem legislatywy.
- Delegaci stali są powoływani na kadencję, która upływa:
 - bezpośrednio przed pierwszym posiedzeniem legislatywy prowincji odbywającym się po następnych wyborach do niej lub
 - w dniu poprzedzającym dzień, w którym obejmują funkcje delegaci stali wyznaczeni zgodnie z art. 61 ust. 2 pkt (b) podpkt (ii).
- Osoba przestaje być delegatem stałym, jeżeli:
 - przestała spełniać warunki członkostwa w legislatywie prowincji z powodu innego niż powołanie na delegata stałego;
 - została członkiem Gabinetu;
 - utraciła zaufanie legislatywy prowincji i została odwołana przez partię, która ją wyznaczyła;
 - przestała być członkiem partii, która ją wyznaczyła i została odwołana przez tę partię lub
 - była nieobecna w Krajowej Radzie Prowincji bez zezwolenia w okolicznościach, w których regulamin Rady przewiduje utratę stanowiska delegata stałego.
- Wakaty na stanowiskach delegatów stałych są obsadzane na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
- Przed przystąpieniem do sprawowania mandatu w Krajowej Radzie Prowincji, delegaci stali składają przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

²⁸ Art. 62 ust. 3 został zmieniony Dziewiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2002 r.

63. Posiedzenia Krajowej Rady

- Krajowa Rada Prowincji może ustalać terminy i czas trwania swoich posiedzeń oraz okresy, w których nie obraduje.
- Prezydent może w każdej chwili zwołać Krajową Radę Prowincji na posiedzenie nadzwyczajne w sprawach szczególnych.
- Posiedzenia Krajowej Rady Prowincji mogą odbywać się w miejscach innych niż siedziba Parlamentu jedynie ze względu na interes publiczny, bezpieczeństwo lub dogodność, jeżeli regulamin Zgromadzenia to przewiduje.

64. Przewodniczący i wiceprzewodniczący²⁹

- Krajowa Rada Prowincji wybiera spośród delegatów Przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących.
- Przewodniczący i jeden z wiceprzewodniczących są wybierani spośród delegatów stałych na 5 lat, chyba że ich kadencja jako delegatów upłyne wcześniej.
- Drugi wiceprzewodniczący jest wybierany na okres roku; jego następcą jest wybierany spośród delegatów innej prowincji tak, aby każda prowincja była reprezentowana po kolei.
- Wyborowi Przewodniczącego przewodniczy Prezes Trybunału Konstytucyjnego lub wyznaczony przez niego inny sędzia. Wyborowi wiceprzewodniczących przewodniczy Przewodniczący.
- Przewodniczący i wiceprzewodniczący wybierani są zgodnie z procedurą określoną w Części A Załącznika 3.
- Krajowa Rada Prowincji może odwołać Przewodniczącego i wiceprzewodniczących.
- Krajowa Rada Prowincji może wybrać spośród delegatów, na zasadach określonych w swoim regulaminie, inne osoby przewodniczące, wspomagające Przewodniczącego i wiceprzewodniczących.

65. Podejmowanie decyzji

- Z wyjątkiem przypadków, gdy Konstytucja stanowi inaczej:
 - każda prowincja ma jeden głos, który w imieniu prowincji oddaje przewodniczący delegacji, oraz

²⁹ Art. 64 ust. 4 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- b. wszystkie kwestie rozpatrywane przez Krajową Radę Prowincji zostają uzgodnione, jeżeli co najmniej 5 prowincji głosowało za daną kwestią.
2. Ustawa Parlamentu, uchwalona zgodnie z procedurą ustanowioną w art. 76 ust. 1 lub 2, określa jednolitą procedurę, zgodnie z którą legislatura prowincji powierza swoim delegacjom prawo głosowania w ich imieniu.

66. Udział członków ogólnokrajowej władzy wykonawczej

1. Członkowie Gabinetu i wiceministrowie mogą brać udział w posiedzeniach Krajowej Rady Prowincji i zabierać głos, ale nie biorą udziału w głosowaniu.
2. Krajowa Rada Prowincji może żądać od członka Gabinetu, wiceministra lub osoby zajmującej stanowisko w ogólnokrajowej władzy wykonawczej lub władzy wykonawczej prowincji, aby wzięli udział w posiedzeniu Rady lub jej komisji.

67. Udział przedstawicieli władzy lokalnej

W obradach Krajowej Rady Prowincji może uczestniczyć, na zasadach określonych w art. 163, gdy jest to konieczne, nie więcej niż dziesięciu przedstawicieli pełniących funkcje w niepełnym wymiarze czasu, wyznaczonych przez organizację zrzeszającą władze lokalne, w celu reprezentowania różnych kategorii gmin, ale przedstawiciele ci nie biorą udziału w głosowaniu.

68. Kompetencje Krajowej Rady Prowincji

Wykonując swoje kompetencje ustawodawcze Krajowa Rada Prowincji może:

- a. rozpatrywać, uchwalać, zmieniać, proponować poprawki lub odrzucać wszelkie akty prawodawcze wniesione do Rady, zgodnie z postanowieniami niniejszego rozdziału oraz
- b. inicjować lub przygotowywać akty prawodawcze w materiałach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 4 lub inne akty prawodawcze, o których mowa w art. 76 ust. 3, ale nie może inicjować ani przygotowywać projektów ustaw finansowych.

69. Przedstawianie dowodów lub udzielanie informacji Krajowej Radzie Prowincji

Krajowa Rada Prowincji lub jej komisje mogą:

- a. wezwać każdą osobę do stawienia się przed nimi w celu złożenia zeznań, pod przysięgą lub po złożeniu oświadczenia, lub w celu przedłożenia dokumentów;
- b. zażądać od każdej instytucji lub osoby przekazania im informacji;
- c. przymuszać, na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym lub w swoim regulaminie, każdą osobę lub instytucję do zastosowania się do nakazu lub żądania, o których mowa w pkt (a) i (b) oraz
- d. przyjmować petycje, zażalenia lub wnioski od wszelkich zainteresowanych osób lub instytucji.

70. Wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury w Krajowej Radzie Prowincji

1. Krajowa Rada Prowincji może:
 - a. ustanawiać swoje wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury oraz nadzorować ich wykonanie oraz
 - b. uchwalić regulamin normujący jej funkcjonowanie, z należyтым uwzględnieniem zasad demokracji przedstawicielskiej i partycypacyjnej, odpowiedzialności, przejrzystości i udziału obywateli.
2. Regulamin Krajowej Rady Prowincji określa:
 - a. zasady powoływania komisji, ich skład, kompetencje, zadania, procedury i czas funkcjonowania;
 - b. udział wszystkich prowincji w jej postępowaniach w sposób zgodny z zasadami demokracji oraz
 - c. udział partii mniejszościowych reprezentowanych w Radzie w postępowaniach Rady i jej komisji, w sposób zgodny z zasadami demokracji, w przypadku, gdy decyzje podejmowane są zgodnie z art. 75.

71. Przywileje

1. Delegaci do Krajowej Rady Prowincji oraz osoby, o których mowa w art. 66 i art. 67:
 - a. korzystają z wolności wypowiedzi w Radzie i jej komisjach, zgodnie z jej regulaminem oraz

- b. nie podlegają postępowaniu cywilnemu ani karnemu, nie mogą zostać zatrzymani ani uwięzieni i nie ponoszą odpowiedzialności odszkodowawczej za:
 - i. wypowiedzi i materiały przedstawione lub przedłożone Radzie i jej komisjom lub
 - ii. informacje ujawnione w wyniku wypowiedzi albo przedstawienia lub przedłożenia materiałów Radzie i jej komisjom.
- 2. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić inne przywileje i immunitety Krajowej Rady Prowincji, delegatów do Rady oraz osób, o których mowa w art. 66 i art. 67.
- 3. Wynagrodzenia, dodatki i świadczenia przysługujące członkom Krajowej Rady Prowincji są wypłacane bezpośrednio z Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego.

72. Dostęp obywateli do Krajowej Rady Prowincji i udział obywateli w jej pracach

- 1. Krajowa Rada Prowincji:
 - a. ułatwia udział obywateli w postępowaniu ustawodawczym i innych pracach Rady i jej komisji oraz
 - b. wykonuje swoje prace w sposób otwarty; zarówno Rada, jak i jej komisje obradują jawnie, ale mogą zastosować rozsądne środki w celu:
 - i. unormowania dostępu obywateli, w tym również środków przekazu, do Rady i jej komisji oraz
 - ii. umożliwienia przeszukiwania każdej osoby i, w odpowiednich przypadkach, odmówienia jej wstępu lub usunięcia.
- 2. Krajowa Rada Prowincji nie może wykluczyć obywateli ani środków przekazu z posiedzeń komisji, chyba że jest to rozsądne i uzasadnione w społeczeństwie otwartym i demokratycznym.

Postępowanie ustawodawcze na szczeblu ogólnokrajowym

73. Projekty ustaw³⁰

- 1. Każdy projekt ustawy może zostać przedłożony Zgromadzeniu Narodowemu.

³⁰ Art. 73 ust. 2 i ust. 3 zostały zmienione Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- 2. Jedynie członkowie Gabinetu, wiceministrowie lub członkowie Zgromadzenia Narodowego i jego komisje mogą przedkładać Zgromadzeniu Narodowemu projekty ustaw, ale tylko członek Gabinetu odpowiedzialny za ogólnokrajowe sprawy finansowe może przedkładać Zgromadzeniu następujące projekty ustaw:
 - a. projekt ustawy finansowej lub
 - b. projekt ustawy mającej na celu ustanowienie prawodawstwa przewidzianego w art. 214.
- 3. Projekt ustawy, o którym mowa w art. 76 ust. 3, z wyjątkiem projektów, o których mowa w ust. 2 pkt (a) lub (b) niniejszego artykułu, może zostać przedłożony Krajowej Radzie Prowincji.
- 4. Jedynie członek Krajowej Rady Prowincji lub jej komisje mogą przedkładać Radzie projekty ustaw.
- 5. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe jest przekazywany Krajowej Radzie Prowincji, jeżeli rozpatrzenie przez Radę jest obowiązkowe. Projekt ustawy przyjęty przez Radę jest przekazywany Zgromadzeniu.

74. Projekty ustaw zmieniających Konstytucję

- 1. Art. 1 oraz niniejszy ustęp mogą zostać zmienione w drodze ustawy³¹ przyjętej przez:
 - a. Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 75 procent jego członków oraz
 - b. Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej sześciu prowincji.
- 2. Rozdział 2 może zostać zmieniony w drodze ustawy³² uchwalonej przez:
 - a. Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 2/3 jego członków oraz
 - b. Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej sześciu prowincji.
- 3. Każdy inny przepis Konstytucji może zostać zmieniony w drodze ustawy³³ uchwalonej przez:
 - a. Zgromadzenie Narodowe głosami co najmniej 2/3 jego członków oraz
 - b. Krajową Radę Prowincji głosami co najmniej sześciu prowincji, jeżeli poprawka:

³¹ W oryginale: *bill*.

³² W oryginale: *bill*.

³³ W oryginale: *bill*.

- i. ma związek ze sprawami, które dotyczą Rady;
 - ii. zmienia granice prowincji, ich kompetencje, zadania lub instytucje lub
 - iii. zmienia przepis, który w sposób szczególny odnosi się do spraw prowincji.
4. Projekt ustawy zmieniającej Konstytucję może zawierać wyłącznie przepisy dotyczące poprawek do Konstytucji i spraw związanych z tymi poprawkami.
 5. Co najmniej 30 dni przed wniesieniem, na zasadach określonych w art. 73 ust. 2, projektu ustawy zmieniającej Konstytucję, osoba lub komisja wnosząca projekt ustawy:
 - a. ogłaszają w ogólnokrajowym Dzienniku Rządowym, zgodnie z regulaminem Zgromadzenia Narodowego, szczegółowe informacje dotyczące proponowanej poprawki w celu umożliwienia zgłaszania uwag przez obywateli;
 - b. przekazują te informacje, zgodnie z regulaminem Zgromadzenia, legislatywom prowincji w celu zasięgnięcia ich opinii oraz
 - c. przekazują te informacje Krajowej Radzie Prowincji, zgodnie z regulaminem Rady, w celu poddania ich pod jawną debatę, jeżeli proponowane poprawki nie wymagają przyjęcia przez Radę.
 6. W przypadku wniesienia projektu ustawy zmieniającej Konstytucję osoba lub komisja wnosząca projekt ustawy przedstawia wszelkie pisemne uwagi otrzymane od obywateli i legislatyw prowincji:
 - a. Przewodniczącemu Zgromadzenia w celu ich rozpatrzenia przez Zgromadzenie Narodowe oraz
 - b. w przypadku poprawek, o których mowa w ust. 1, 2 lub 3 pkt (b), Przewodniczącemu Rady w celu ich rozpatrzenia przez Krajową Radę Prowincji.
 7. Projekt ustawy zmieniającej Konstytucję nie może zostać poddany pod głosowanie w Zgromadzeniu Narodowym przed upływem 30 dni od:
 - a. jego wniesienia, jeżeli Zgromadzenie obraduje w chwili wniesienia projektu lub
 - b. przystąpienia do rozpatrywania³⁴ przez Zgromadzenie, jeżeli Zgromadzenie nie obraduje w chwili wniesienia projektu.

³⁴ W oryginale: *tabling*.

8. Jeżeli projekt ustawy, o którym mowa w ust. 3 pkt (b), lub jego część dotyczy jednej lub kilku określonych prowincji, Krajowa Rada Prowincji nie może przyjąć projektu ustawy lub odpowiedniej jego części, dopóki nie zostanie on przyjęty przez legislatywę zainteresowanej prowincji lub legislatywy zainteresowanych prowincji.
9. Projekt ustawy zmieniającej Konstytucję, który został przyjęty przez Zgromadzenie Narodowe i, w odpowiednich przypadkach, przez Krajową Radę Prowincji, jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji³⁵.

75. Ustawy zwykle niedotyczące prowincji

1. W przypadku, gdy Zgromadzenie Narodowe przyjmuje projekt ustawy, do którego nie stosuje się procedury określonej w art. 74 i art. 76, projekt ustawy jest przekazywany Krajowej Radzie Prowincji i przyjmowany zgodnie z następującą procedurą:
 - a. Rada:
 - i. przyjmuje projekt ustawy;
 - ii. przyjmuje projekt ustawy z proponowanymi przez siebie poprawkami lub
 - iii. odrzuca projekt ustawy.
 - b. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy bez proponowania poprawek, projekt ustawy jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - c. Jeżeli Rada odrzuci projekt ustawy lub przyjmie projekt z poprawkami, Zgromadzenie ponownie rozpatruje projekt ustawy, biorąc pod uwagę wszystkie poprawki proponowane przez Radę, i może:
 - i. ponownie przyjąć ustawę, z poprawkami lub bez lub
 - ii. zadecydować o zamknięciu postępowania nad projektem ustawy.
 - d. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie zgodnie z pkt (c) jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
2. W przypadku, gdy Krajowa Rada Prowincji głosuje nad kwestią zgodnie z przepisami niniejszego ustępu, nie stosuje się przepisów art. 65, a zamiast tego:
 - a. każdy z delegatów delegacji prowincji ma jeden głos,
 - b. co najmniej 1/3 delegatów musi być obecna, aby można było przystąpić do głosowania nad daną kwestią oraz

³⁵ W oryginale: *for assent*. Termin ten w prawie konstytucyjnym Wielkiej Brytanii jest tłumaczony jako sankcja.

- c. kwestia jest rozstrzygana większością głosów, ale w razie równej liczby głosów za i przeciw, delegat, który przewodniczy, oddaje głos rozstrzygający.

76. Ustawy zwykłe dotyczące prowincji³⁶

1. W przypadku, gdy Zgromadzenie Narodowe przyjmuje projekt ustawy, o którym mowa w ust. 3, 4 lub 5, projekt ustawy jest przekazywany Krajowej Radzie Prowincji i podlega rozpatrzeniu zgodnie z następującą procedurą:
 - a. Rada:
 - i. przyjmuje projekt ustawy;
 - ii. przyjmuje projekt ustawy z poprawkami lub
 - iii. odrzuca projekt ustawy.
 - b. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy bez żadnych poprawek, projekt ustawy jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - c. Jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy z poprawkami, zmieniony projekt jest przedkładany Zgromadzeniu; jeżeli Zgromadzenie przyjmie zmieniony projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - d. Jeżeli Rada odrzuci projekt ustawy lub Zgromadzenie odmówi przyjęcia zmienionego projektu ustawy, o którym mowa w pkt (c), projekt ustawy, a także, w odpowiednich przypadkach, zmieniony projekt ustawy jest przekazywany Komisji Mediacyjnej, która może uzgodnić:
 - i. projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie Narodowe;
 - ii. zmieniony projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę lub
 - iii. inną wersję projektu ustawy.
 - e. Jeżeli w ciągu 30 dni od dnia przekazania Komisji Mediacyjnej projektu ustawy, Komisja nie jest w stanie uzgodnić projektu, projekt upada, chyba że Zgromadzenie ponownie przyjmie projekt głosami co najmniej 2/3 swoich członków.
 - f. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie, projekt jest przekazywany Radzie

³⁶ W art. 76 ust. 4 pkt (b) został zmieniony Jedenastą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- i jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - g. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę, projekt jest przekazywany Zgromadzeniu i jeżeli Zgromadzenie przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - h. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni inną wersję projektu ustawy, nowa wersja projektu jest przekazywana zarówno Zgromadzeniu, jak i Radzie; jeżeli Zgromadzenie i Rada przyjmą nową wersję projektu, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - i. Jeżeli projekt ustawy przekazany Radzie zgodnie z pkt (f) lub (h) nie zostanie przyjęty przez Radę, upada, chyba że Zgromadzenie przyjmie projekt głosami co najmniej 2/3 swoich członków.
 - j. Jeżeli projekt ustawy przekazany Zgromadzeniu zgodnie z pkt (g) lub (h) nie zostanie przyjęty przez Zgromadzenie, upada, ale projekt pierwotnie przyjęty przez Zgromadzenie może zostać ponownie przyjęty głosami co najmniej 2/3 jego członków.
 - k. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie zgodnie z pkt (e), (i) lub (j) jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
2. W przypadku, gdy Krajowa Rada Prowincji przyjmuje projekt ustawy, o którym mowa w ust. 3, projekt ustawy jest przekazywany Zgromadzeniu Narodowemu i przyjmowany zgodnie z następującą procedurą:
 - a. Zgromadzenie:
 - i. przyjmuje projekt ustawy;
 - ii. przyjmuje projekt ustawy z poprawkami lub
 - iii. odrzuca projekt ustawy.
 - b. Projekt ustawy przyjęty przez Zgromadzenie zgodnie z pkt (a) podpkt (i) jest przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - c. Jeżeli Zgromadzenie przyjmie projekt ustawy z poprawkami, zmieniony projekt jest przekazywany Radzie; jeżeli Rada przyjmie zmieniony projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - d. Jeżeli Zgromadzenie odrzuci projekt ustawy lub Rada odmówi przyjęcia zmienionego projektu ustawy, o którym mowa w pkt (c), projekt ustawy, a także, w odpowiednich przypadkach, zmieniony projekt ustawy jest przekazywany Komisji Mediacyjnej, która może uzgodnić:

- i. projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę;
 - ii. zmieniony projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie lub
 - iii. inną wersję projektu ustawy.
- e. Jeżeli w ciągu 30 dni od dnia przekazania Komisji Mediacyjnej projektu ustawy, Komisja nie jest w stanie uzgodnić projektu, projekt upada.
 - f. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Radę, projekt jest przekazywany Zgromadzeniu i jeżeli Zgromadzenie przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - g. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni projekt ustawy w brzmieniu przyjętym przez Zgromadzenie, projekt jest przekazywany Radzie i jeżeli Rada przyjmie projekt ustawy, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - h. Jeżeli Komisja Mediacyjna uzgodni inną wersję projektu ustawy, nowa wersja projektu jest przekazywana zarówno Radzie, jak i Zgromadzeniu; jeżeli Rada i Zgromadzenie przyjmą nową wersję projektu, jest on przedstawiany Prezydentowi do akceptacji.
 - i. Jeżeli projekt ustawy przekazany Zgromadzeniu zgodnie z pkt (f) lub (h) nie zostanie przyjęty przez Zgromadzenie, projekt upada.
3. Projekt ustawy jest przyjmowany zgodnie z procedurą ustanowioną w ust. 1 lub 2, jeżeli dotyczy on dziedzin wymienionych w Załączniku 4 lub ma na celu ustanowienie prawodawstwa przewidzianego w jednym z następujących artykułów:
 - a. art. 65 ust. 2;
 - b. art. 163;
 - c. art. 182;
 - d. art. 195 ust. 3 i 4;
 - e. art. 196 oraz
 - f. art. 197.
 4. Projekt ustawy jest przyjmowany zgodnie z procedurą ustanowioną w ust. 1, jeżeli ma na celu ustanowienie prawodawstwa:
 - a. przewidzianego w art. 44 ust. 2 lub art. 220 ust. 3 lub
 - b. przewidzianego w rozdziale 13 i zawierającego przepisy dotyczące interesów finansowych prowincjonalnego szczebla władzy.
 5. Projekt ustawy przewidziany w art. 42 ust. 6 jest przyjmowany zgodnie z procedurą ustanowioną w ust. 1, z tym że:

- a. w przypadku, gdy Zgromadzenie Narodowe głosuje nad projektem ustawy, nie stosuje się przepisów art. 53 ust. 1; zamiast tego projekt ustawy może zostać przyjęty jedynie, jeżeli głosuje za nim większość członków Zgromadzenia oraz
 - b. w przypadku przekazania projektu ustawy do Komisji Mediacyjnej, stosuje się następujące zasady:
 - i. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe głosuje nad projektem ustawy, o którym mowa w ust. 1 pkt (g) lub (h), projekt ustawy może zostać przyjęty jedynie, jeżeli głosuje za nim większość członków Zgromadzenia.
 - ii. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe rozpatruje lub ponownie rozpatruje projekt ustawy, o którym mowa w ust. 1 pkt (e), (i) lub (j), projekt ustawy może zostać przyjęty jedynie, jeżeli głosuje za nim co najmniej 2/3 członków Zgromadzenia.
6. Przepisów niniejszego artykułu nie stosuje się do projektów ustaw finansowych.

77. Projekty ustaw finansowych³⁷

1. Projekt ustawy jest projektem ustawy finansowej, jeżeli:
 - a. określa wydatki;
 - b. nakłada ogólnokrajowe podatki, opłaty, cła lub domiary;
 - c. znosi lub zmniejsza jakiegokolwiek ogólnokrajowe podatki, opłaty, cła lub domiary albo przyznaje zwolnienia od nich lub
 - d. zezwala na bezpośrednie wydatkowanie środków Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego; wyjątkiem jest projekt ustawy przewidzianej w art. 214 zezwalającej na bezpośrednie korzystanie ze środków Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego.
2. Projekt ustawy finansowej nie może dotyczyć żadnych innych materii z wyjątkiem:
 - a. spraw szczegółowych związanych z określaniem wydatków;
 - b. nakładania, znoszenia lub zmniejszania ogólnokrajowych podatków, opłat, ceł lub domiarów;
 - c. przyznawania zwolnień od ogólnokrajowych podatków, opłat, ceł lub domiarów lub
 - d. zezwalania na bezpośrednie wydatkowanie środków Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego.

³⁷ Art. 77 został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

3. Wszystkie projekty ustaw finansowych są przyjmowane zgodnie z procedurą ustanowioną w art. 75. Ustawa Parlamentu określa procedurę wprowadzania poprawek do projektów ustaw finansowych w Parlamencie.

78. Komisja Mediacyjna

1. Komisja Mediacyjna składa się z:
 - a. dziewięciu członków Zgromadzenia Narodowego wybranych przez Zgromadzenie zgodnie z procedurą określoną w regulaminie Zgromadzenia, zapewniającą reprezentację partii w proporcjach możliwie zbliżonych do proporcji, w jakich są one reprezentowane w Zgromadzeniu oraz
 - b. jednego delegata z każdej delegacji prowincji do Krajowej Rady Prowincji, wyznaczonego przez poszczególne delegacje.
2. Dla uzgodnienia projektu ustawy lub rozstrzygnięcia innej kwestii przez Komisję Mediacyjną konieczne jest uzyskanie poparcia:
 - a. co najmniej pięciu przedstawicieli Zgromadzenia Narodowego oraz
 - b. co najmniej pięciu przedstawicieli Krajowej Rady Prowincji.

79. Akceptowanie projektów ustaw

1. Prezydent albo akceptuje i podpisuje projekt ustawy przyjęty na zasadach określonych w niniejszym rozdziale, albo, jeżeli ma zastrzeżenia co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją, zwraca go Zgromadzeniu Narodowemu w celu ponownego rozpatrzenia.
2. Wspólny regulamin określa procedurę ponownego rozpatrywania projektu ustawy przez Zgromadzenie Narodowe oraz udział Krajowej Rady Prowincji w tej procedurze.
3. Krajowa Rada Prowincji bierze udział w ponownym rozpatrywaniu projektu ustawy, którą Prezydent zwrócił Zgromadzeniu Narodowemu, jeżeli:
 - a. zastrzeżenia Prezydenta co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją mają związek z kwestiami proceduralnymi, dotyczącymi Rady lub
 - b. do przyjęcia projektu ustawy ma zastosowanie art. 74 ust. 1, 2 lub 3 pkt (b) lub art. 76.
4. Jeżeli po ponownym rozpatrzeniu projekt ustawy w pełni uwzględnia zastrzeżenia Prezydenta, Prezydent akceptuje go i podpisuje; w przeciwnym razie Prezydent:

- a. akceptuje i podpisuje projekt ustawy lub
 - b. przekazuje go do Trybunału Konstytucyjnego w celu zbadania jego zgodności z Konstytucją.
5. Jeżeli Trybunał Konstytucyjny stwierdzi zgodność projektu ustawy z Konstytucją, Prezydent akceptuje i podpisuje projekt ustawy.

80. Wnioski członków Zgromadzenia Narodowego do Trybunału Konstytucyjnego

1. Członkowie Zgromadzenia Narodowego mogą wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego o wydanie zarządzenia³⁸ stwierdzającego, że ustawa Parlamentu w całości lub w części jest niezgodna z Konstytucją.
2. Wniosek:
 - a. musi zostać poparty przez co najmniej 1/3 członków Zgromadzenia Narodowego oraz
 - b. musi zostać złożony w ciągu 30 dni od dnia akceptacji i podpisania ustawy przez Prezydenta.
3. Trybunał Konstytucyjny może postanowić, że całość lub część ustawy, która jest przedmiotem wniosku, o którym mowa w ust. 1, nie ma mocy obowiązującej, do czasu wydania orzeczenia w sprawie, w przypadku, gdy:
 - a. wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości oraz
 - b. wniosek ma rozsądne widoki powodzenia.
4. Jeżeli wniosek zostanie odrzucony i nie miał rozsądnych widoków powodzenia, Trybunał Konstytucyjny może nakazać wnioskodawcom zwrot kosztów postępowania.

81. Ogłaszanie ustaw

Projekt ustawy zaakceptowany i podpisany przez Prezydenta staje się ustawą Parlamentu, podlega bezzwłocznemu ogłoszeniu i zaczyna obowiązywać po ogłoszeniu lub w dniu określonym zgodnie z daną ustawą.

82. Przechowywanie ustaw Parlamentu

Podpisany egzemplarz ustawy Parlamentu stanowi rozstrzygający dowód treści przepisów ustawy i po ogłoszeniu jest powierzany Trybunałowi Konstytucyjnemu w celu jego przechowania.

³⁸ W oryginale: *order*.

Rozdział 5
PREZYDENT
I OGÓLNOKRAJOWA WŁADZA WYKONAWCZA

83. Prezydent

Prezydent:

- a. jest głową państwa oraz głową ogólnokrajowej władzy wykonawczej;
- b. stoi na straży Konstytucji, broni jej i przestrzega jako najwyższego prawa Republiki oraz
- c. umacnia jedność narodu i wszystko, co przyczynia się do rozwoju Republiki.

84. Kompetencje i zadania Prezydenta

1. Prezydent ma kompetencje przyznane mu przez Konstytucję i prawodawstwo, w tym także kompetencje do wykonywania zadań głowy państwa i głowy ogólnokrajowej władzy wykonawczej.
2. Prezydent jest odpowiedzialny za:
 - a. akceptowanie i podpisywanie projektów ustaw;
 - b. zwracanie projektu ustawy Zgromadzeniu Narodowemu w celu ponownego rozpatrzenia jego zgodności z Konstytucją;
 - c. przekazywanie projektu ustawy do Trybunału Konstytucyjnego w celu zbadania jego zgodności z Konstytucją;
 - d. zwoływanie Zgromadzenia Narodowego, Krajowej Rady Prowincji lub Parlamentu na posiedzenia nadzwyczajne w sprawach szczególnych;
 - e. powoływanie na stanowiska, zgodnie z wymogami Konstytucji lub prawodawstwa, poza przypadkami, gdy działa on jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej;
 - f. powoływanie komisji śledczych;
 - g. zarządzanie referendum ogólnokrajowego na zasadach określonych w ustawie Parlamentu;
 - h. przyjmowanie i uznawanie zagranicznych przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych;
 - i. powoływanie ambasadorów, pełnomocników oraz przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych;

- j. ułaskawianie skazanych, odraczanie wykonania kar i łagodzenie grzywnien i kar pieniężnych oraz kar przepadku rzeczy oraz
- k. nadawanie odznaczeń.

85. Władza wykonawcza Republiki

1. Władza wykonawcza Republiki jest sprawowana przez Prezydenta.
2. Prezydent sprawuje władzę wykonawczą razem z pozostałymi członkami Gabinetu:
 - a. wykonując prawodawstwo ogólnokrajowe, z wyjątkiem przypadków, gdy Konstytucja lub ustawa Parlamentu stanowią inaczej;
 - b. rozwijając i prowadząc politykę państwa;
 - c. koordynując zadania ministerstw i administracji państwowej;
 - d. przygotowując i wnosząc projekty aktów prawodawczych oraz
 - e. wykonując wszelkie inne zadania z zakresu władzy wykonawczej określone w Konstytucji lub prawodawstwie ogólnokrajowym.

86. Wybór Prezydenta³⁹

1. Na pierwszym posiedzeniu po wyborach, a także ilekroć zachodzi potrzeba obsadzenia opróżnionego urzędu, Zgromadzenie Narodowe wybiera spośród swoich członków kobietę lub mężczyznę na urząd Prezydenta.
2. Wyborowi Prezydenta przewodniczy Prezes Trybunału Konstytucyjnego lub wyznaczony przez niego inny sędzia. Prezydent wybierany jest zgodnie z procedurą określoną w Części A Załącznika 3.
3. Wybór Prezydenta w celu obsadzenia opróżnionego urzędu odbywa się w czasie i dniu określonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, ale nie później niż 30 dni od dnia opróżnienia urzędu.

87. Objęcie urzędu przez Prezydenta

Osoba wybrana na urząd Prezydenta przestaje być członkiem Zgromadzenia Narodowego i w ciągu 5 dni obejmuje urząd, składając przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

³⁹ Art. 86 ust. 2 i ust. 3 zostały zmienione Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

88. Kadencja Prezydenta

1. Kadencja Prezydenta zaczyna się wraz z objęciem urzędu i kończy się wraz z opróżnieniem urzędu lub wraz z objęciem urzędu przez nowo wybranego Prezydenta.
2. Nikt nie może sprawować urzędu Prezydenta dłużej niż przez dwie kadencje, ale w przypadku wyboru na Prezydenta w razie opróżnienia urzędu, okres między tym wyborem a następnym wyborem Prezydenta nie jest liczony jako kadencja.

89. Złożenie Prezydenta z urzędu

1. Zgromadzenie Narodowe, w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 2/3 swoich członków, może złożyć Prezydenta z urzędu, ale jedynie w razie:
 - a. poważnego naruszenia Konstytucji lub prawa;
 - b. poważnego uchybienia lub
 - c. niemożności sprawowania urzędu.
2. Osoba, która została złożona z urzędu Prezydenta na zasadach określonych w ust. 1 pkt (a) lub (b) nie może otrzymywać żadnych świadczeń związanych ze sprawowaniem tego urzędu ani nie może sprawować żadnego urzędu publicznego.

90. Osoba pełniąca obowiązki Prezydenta⁴⁰

1. Jeżeli Prezydent przebywa poza terytorium Republiki lub z innego powodu nie może wykonywać obowiązków, a także w razie opróżnienia urzędu Prezydenta, obowiązki Prezydenta pełnią kolejno osoby sprawujące następujące urzędy:
 - a. Wiceprezydent.
 - b. Minister wyznaczony przez Prezydenta.
 - c. Minister wyznaczony przez pozostałych członków Gabinetu.
 - d. Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego, dopóki Zgromadzenie nie wyznaczy jednego ze swoich pozostałych członków.
2. Osoba pełniąca obowiązki Prezydenta wykonuje obowiązki, kompetencje i zadania Prezydenta.

⁴⁰ Art. 90 ust. 4 został zmieniony Pierwszą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1997 r.

3. Przed objęciem obowiązków, kompetencji i zadań Prezydenta osoba pełniąca obowiązki Prezydenta składa przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.
4. Osoba, która pełniąc obowiązki Prezydenta, złożyła przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice, nie musi, w okresie kończącym się wraz z objęciem urzędu przez nowo wybranego Prezydenta, powtarzać procedury przysięgi lub oświadczenia, aby ponownie pełnić obowiązki Prezydenta.

91. Gabinet

1. Gabinet składa się z Prezydenta jako szefa Gabinetu, wiceprezydenta oraz ministrów.
2. Prezydent powołuje wiceprezydenta oraz ministrów, powierza im kompetencje i zadania i może ich odwołać.
3. Prezydent:
 - a. wybiera wiceprezydenta spośród członków Zgromadzenia Narodowego;
 - b. może wybrać dowolną liczbę ministrów spośród członków Zgromadzenia Narodowego oraz
 - c. może wybrać nie więcej niż dwóch ministrów spoza Zgromadzenia Narodowego.
4. Prezydent wyznacza jednego członka Gabinetu do kierowania sprawami rządowymi w Zgromadzeniu Narodowym.
5. Wiceprezydent pomaga Prezydentowi w wykonywaniu zadań rządowych.

92. Odpowiedzialność i obowiązki

1. Wiceprezydent i ministrowie ponoszą odpowiedzialność za wykonywanie kompetencji i zadań z zakresu władzy wykonawczej powierzonych im przez Prezydenta.
2. Członkowie Gabinetu ponoszą odpowiedzialność solidarną i indywidualną przed Parlamentem za wykonywanie swoich kompetencji i realizację zadań.
3. Członkowie Gabinetu:
 - a. działają zgodnie z Konstytucją oraz

- b. przedstawiają Parlamentowi pełne i regularne sprawozdania z wykonania spraw, które im podlegają.

93. Wiceministrowie⁴¹

1. Prezydent może powołać:
 - a. dowolną liczbę wiceministrów spośród członków Zgromadzenia Narodowego oraz
 - b. nie więcej niż dwóch wiceministrów spoza Zgromadzenia, wspomagających członków Gabinetu, i może ich odwoływać.
2. Wiceministrowie powołani na zasadach określonych w ust. 1 pkt (b) ponoszą odpowiedzialność przed Parlamentem za wykonywanie swoich kompetencji i realizację zadań.

94. Ciągłość funkcjonowania Gabinetu po wyborach

Po wyborach do Zgromadzenia Narodowego Gabinet, wiceprezydent, ministrowie oraz wiceministrowie zachowują kompetencję do działania, aż do objęcia urzędu przez osobę wybraną na urząd Prezydenta przez nowe Zgromadzenie.

95. Przysięga lub oświadczenie

Przed przystąpieniem do sprawowania urzędu wiceprezydent, ministrowie i wiceministrowie składają przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

96. Postępowanie członków Gabinetu i wiceministrów

1. Członkowie Gabinetu i wiceministrowie postępują zgodnie z kodeksem etycznym ustanowionym przez prawodawstwo ogólnokrajowe.
2. Członkowie Gabinetu i wiceministrowie nie mogą:
 - a. podejmować żadnego innego zatrudnienia za wynagrodzeniem;
 - b. postępować w sposób niezgodny ze sprawowanym przez nich urzędem ani narażać się na sytuacje grożące konfliktem między obowiązkami urzędowymi a interesami prywatnymi lub
 - c. wykorzystywać swojego stanowiska ani przekazanych im informacji w celu wzbogacenia się lub nieuzasadnionego przysporzenia korzyści innej osobie.

⁴¹ Art. 93 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

97. Przekazywanie zadań

Prezydent w drodze proklamacji może przekazać członkowi Gabinetu:

- a. wykonywanie prawodawstwa powierzonego innemu członkowi lub
- b. kompetencję lub zadanie powierzone przez prawodawstwo innemu członkowi.

98. Tymczasowe powierzenie zadań

Prezydent może powierzyć członkowi Gabinetu każdą kompetencję lub zadanie innego członka, który jest nieobecny lub nie może wykonywać danej kompetencji lub realizować zadania.

99. Powierzenie zadań

Członek Gabinetu może powierzyć każdą kompetencję wykonywaną lub zadanie realizowane na zasadach określonych w ustawie Parlamentu członkowi Rady Wykonawczej prowincji lub radzie gminnej. Powierzenie kompetencji lub zadania:

- a. ma miejsce na podstawie porozumienia między właściwym członkiem Gabinetu a członkiem Rady Wykonawczej lub radą gminną;
- b. musi być zgodne z ustawą Parlamentu, na podstawie której jest wykonywana dana kompetencja lub realizowane zadanie oraz
- c. zaczyna obowiązywać wraz z wydaniem proklamacji przez Prezydenta.

100. Ogólnokrajowa interwencja w sferę administracji prowincji⁴²

1. W przypadku, gdy prowincja nie może wykonać lub nie wykonuje zadania z zakresu władzy wykonawczej na zasadach określonych w Konstytucji lub prawodawstwie, ogólnokrajowa władza wykonawcza może interweniować, stosując wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia wykonania tego obowiązku, w tym:
 - a. wydając wytyczne dla władzy wykonawczej prowincji, określające zakres niewykonania obowiązku oraz wskazujące działania konieczne do jego wykonania oraz
 - b. przejmując odpowiedzialność za prawidłowe wykonanie danego zadania w określonej prowincji w zakresie koniecznym do:

⁴² Art. 100 został zmieniony Jedenastą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- i. utrzymania podstawowych standardów ogólnokrajowych lub zapewnienia przestrzegania przyjętego minimalnego poziomu świadczonych usług;
 - ii. zachowania jedności gospodarczej;
 - iii. zachowania bezpieczeństwa narodowego lub
 - iv. zapobieżenia nierozsądnym działaniom podjętym przez daną prowincję, które szkodzą interesom innej prowincji lub całemu krajowi.
2. W przypadku, gdy ogólnokrajowa władza wykonawcza interweniuje w prowincji na podstawie ust. 1 pkt (b):
 - a. pisemne zawiadomienie o interwencji jest przekazywane Krajowej Radzie Prowincji w ciągu 14 dni od dnia rozpoczęcia interwencji;
 - b. interwencja musi się zakończyć, jeżeli Rada uchyli ją w ciągu 180 dni od dnia jej rozpoczęcia albo nie zatwierdzi interwencji w tym terminie oraz
 - c. Rada regularnie kontroluje przebieg interwencji i może wydawać odpowiednie zalecenia dla ogólnokrajowej władzy wykonawczej.
 3. Prawodawstwo ogólnokrajowe może unormować postępowanie ustanowione w niniejszym artykule.

101. Decyzje władzy wykonawczej

1. Decyzja podjęta przez Prezydenta musi przybrać formę pisemną, jeżeli:
 - a. jest podejmowana na podstawie aktu prawodawczego lub
 - b. wywołuje skutki prawne.
2. Pisemna decyzja Prezydenta jest kontrasygnowana przez innego członka Gabinetu, jeżeli dotyczy ona zadania powierzonego temu członkowi.
3. Proklamacje, rozporządzenia i inne akty podustawowe są dostępne dla obywateli.
4. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić zakres i sposób, w jaki akty, o których mowa w ust. 3, są:
 - a. przedstawiane Parlamentowi oraz
 - b. zatwierdzane przez Parlament.

102. Wotum nieufności

1. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe głosami większości swoich członków wyrazi wotum nieufności Gabinetowi z wyłączeniem Prezydenta, Prezydent tworzy nowy Gabinet.

2. Jeżeli Zgromadzenie Narodowe głosami większości swoich członków wyrazi Prezydentowi wotum nieufności, Prezydent, pozostali członkowie Gabinetu oraz wiceministrowie składają rezygnację.

Rozdział 6 PROWINCJE

103. Prowincje⁴³

1. Republika składa się z następujących prowincji:
 - a. Prowincja Przylądkowa Wschodnia
 - b. Wolne Państwo
 - c. Gauteng
 - d. KwaZulu-Natal
 - e. Mpumalanga
 - f. Prowincja Przylądkowa Północna
 - g. Limpopo
 - h. Prowincja Północno-Zachodnia
 - i. Prowincja Przylądkowa Zachodnia.
2. Prowincje zachowują granice, jakie istniały w dniu wejścia w życie Konstytucji.

Legislatywy prowincji

104. Władza ustawodawcza prowincji

1. Władza ustawodawcza prowincji należy do legislatyw prowincji, które mają kompetencję do:
 - a. uchwalania konstytucji swojej prowincji lub zmiany konstytucji przyjętej przez nie na zasadach określonych w art. 142 i art. 143;
 - b. stanowienia prawa dla swojej prowincji we:
 - i. wszystkich materiałach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 4,
 - ii. wszystkich materiałach należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 5,

⁴³ Art. 103 ust. 1 pkt (g) został zmieniony Jedenastą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- iii. wszystkich materiach nienależących do tych dziedzin, ale które zostały wyraźnie powierzone prowincji w drodze prawodawstwa ogólnokrajowego oraz
 - iv. wszystkich materiach, dla których przepis Konstytucji przewiduje ustanowienie prawodawstwa prowincji⁴⁴ oraz
- c. powierzania którejkolwiek ze swoich kompetencji prawodawczych radom gminnym danej prowincji.
2. Legislatywa prowincji, w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 2/3 jej członków, może zwrócić się do Parlamentu o zmianę nazwy prowincji.
 3. Legislatywa prowincji jest związana wyłącznie Konstytucją oraz, jeżeli została uchwalona konstytucja dla danej prowincji, także konstytucją tej prowincji, i działa zgodnie z nimi i w granicach w nich określonych.
 4. Prawodawstwo prowincji w materii, której unormowanie jest rozsądnie rzecz biorąc konieczne do skutecznego wykonywania lub związane ze skutecznym wykonywaniem kompetencji w którejkolwiek z materii wymienionych w Załączniku 4, uznaje się za należące do prawodawstwa w materiach wymienionych w Załączniku 4.
 5. Legislatywa prowincji może zwrócić się do Zgromadzenia Narodowego z wnioskiem o ustanowienie prawodawstwa we wszelkich sprawach nienależących do kompetencji tej legislatywy lub w przypadku, gdy ustawa Parlamentu ma pierwszeństwo przed prawem prowincji.

105. Skład i wybory legislatyw prowincji⁴⁵

1. Z zastrzeżeniem Załącznika 6A, legislatywa prowincji składa się z kobiet i mężczyzn wybranych na jej członków w systemie wyborczym, który:
 - a. jest przewidziany przez prawodawstwo ogólnokrajowe;
 - b. opiera się na tej części ogólnokrajowego powszechnego spisu wyborców, która obejmuje daną prowincję;
 - c. przyjmuje 18 lat jako minimalny wiek do udziału w głosowaniu oraz
 - d. jest zgodny, w swoich ogólnych skutkach, z zasadą proporcjonalności.

⁴⁴ W oryginale: *provincial legislation*. Wyjaśnienie tego terminu w art. 239.

⁴⁵ Art. 105 ust. 1 został zmieniony Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

2. Legislatywa prowincji liczy od 30 do 80 członków. Liczba członków, która może być różna w poszczególnych prowincjach, jest ustalana zgodnie z zasadami określonymi w prawodawstwie ogólnokrajowym.

106. Członkostwo⁴⁶

1. Każdy obywatel uprawniony do głosowania do Zgromadzenia Narodowego może być członkiem legislatywy prowincji, z wyjątkiem:
 - a. osób, które zajmują stanowiska państwowe lub pozostają w służbie państwowej i pobierają wynagrodzenie z tego tytułu, oprócz:
 - i. Premiera i innych członków Rady Wykonawczej prowincji oraz
 - ii. innych osób sprawujących urzędy możliwe do połączenia z mandatem członka legislatywy prowincji, w przypadku których dopuszczalność łączenia z tym mandatem została uznana w prawodawstwie ogólnokrajowym;
 - b. członków Zgromadzenia Narodowego, stałych delegatów do Krajowej Rady Prowincji lub członków rad gminnych;
 - c. niewypłacalnych dłużników, którzy nie zostali zrehabilitowani;
 - d. osób, które zostały uznane przez sąd Republiki za psychicznie chore, lub
 - e. osób, które po wejściu w życie niniejszego artykułu, zostały uznane za winne popełnienia przestępstwa i wobec których orzeczono karę co najmniej 12 miesięcy pozbawienia wolności bez możliwości zamiany na grzywnę, zarówno w Republice, jak i poza nią, jeżeli czyn przestępczy stanowiłby przestępstwo również w Republice; nikt nie może jednak być uważany za karanego, dopóki środek odwoławczy przeciw uznaniu go za winnego lub orzeczeniu o karze nie zostaną rozpatrzone lub dopóki nie upłynie termin wniesienia środka odwoławczego. Pozbawienie praw na podstawie niniejszego punktu ustaje po upływie 5 lat od wykonania kary.
2. Osoba, która w myśl przepisów ust. 1 pkt (a) lub (b), nie może być członkiem legislatywy prowincji, może kandydować do legislatywy prowincji, z zastrzeżeniem ograniczeń lub warunków ustanowionych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
3. Osoba traci członkostwo legislatywy prowincji, jeżeli:
 - a. przestaje spełniać warunki członkostwa lub

⁴⁶ Art. 106 ust. 3 został zmieniony Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- b. jest nieobecna w legislaturze prowincji bez zezwolenia w okolicznościach, w których regulamin tej legislatury przewiduje utratę członkostwa lub
 - c. przestała być członkiem partii, która zgłosiła ją jako kandydata do legislatury prowincji, chyba że została członkiem innej partii zgodnie z Załącznikiem 6A.
4. Wakaty w legislaturze prowincji są obsadzane na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

107. Przysięga lub oświadczenie

Przed przystąpieniem do sprawowania mandatu w legislaturze prowincji członkowie legislatury prowincji składają przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

108. Kadencja legislatury prowincji⁴⁷

1. Legislatura prowincji jest wybierana na pięcioletnią kadencję.
2. Jeżeli legislatura prowincji zostanie rozwiązana na podstawie art. 109 lub jeżeli upłynie jej kadencja, Premier prowincji zarządza nowe wybory i wyznacza ich dzień w drodze proklamacji; wybory przeprowadza się w ciągu 90 dni od dnia rozwiązania legislatury prowincji lub dnia upływu jej kadencji. Proklamacja zarządzająca wybory i wyznaczająca ich dzień może zostać wydana przed lub po upływie kadencji legislatury prowincji.
3. Jeżeli wyniki wyborów do legislatury prowincji nie zostaną ogłoszone w terminie, o którym mowa w art. 190, lub jeżeli wybory zostaną unieważnione przez sąd, Prezydent w drodze proklamacji zarządza nowe wybory i wyznacza ich dzień, przy czym wybory te przeprowadza się w ciągu 90 dni od dnia upływu wymienionego terminu lub od dnia unieważnienia wyborów.
4. Legislatura prowincji zachowuje kompetencję do działania od chwili jej rozwiązania lub upływu kadencji do dnia poprzedzającego pierwszy dzień wyborów do nowej legislatury.

⁴⁷ Art. 108 ust. 2 został zmieniony Czwartą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1999 r.

109. Rozwiązanie legislatury prowincji przed upływem kadencji

1. Premier prowincji rozwiązuje legislaturę prowincji, jeżeli:
 - a. legislatura prowincji podjęła uchwałę o rozwiązaniu głosami większości swoich członków oraz
 - b. upłynęły 3 lata od ostatnich wyborów do legislatury.
2. Osoba pełniąca obowiązki Premiera rozwiązuje legislaturę prowincji, jeżeli:
 - a. urząd Premiera jest opróżniony oraz
 - b. legislatura prowincji nie zdołała wybrać nowego Premiera w ciągu 30 dni od dnia opróżnienia urzędu.

110. Posiedzenia legislatury i okresy, w których legislatura nie obraduje⁴⁸

1. Pierwsze posiedzenie legislatury prowincji po wyborach odbywa się w czasie i dniu określonym przez sędziego wyznaczonego przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, ale nie później niż w ciągu 14 dni od ogłoszenia wyników wyborów. Legislatura prowincji może ustalać terminy i czas trwania pozostałych posiedzeń oraz okresy, w których nie obraduje.
2. Premier prowincji może w każdej chwili zwołać legislaturę prowincji na posiedzenie nadzwyczajne w sprawach szczególnych.
3. Legislatura prowincji może ustalać miejsca swoich posiedzeń.

111. Przewodniczący i Wiceprzewodniczący⁴⁹

1. Legislatura prowincji wybiera Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego spośród swoich członków na pierwszym posiedzeniu po wyborach, a także, gdy zachodzi potrzeba obsadzenia wakatu.
2. Wyborowi Przewodniczącego przewodniczy sędzia wyznaczony przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego. Wyborowi Wiceprzewodniczącego przewodniczy Przewodniczący legislatury.
3. Przewodniczący i Wiceprzewodniczący są wybierani zgodnie z procedurą określoną w Części A Załącznika 3.

⁴⁸ Art. 110 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

⁴⁹ Art. 111 ust. 2 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

4. Legislatywa prowincji może odwołać Przewodniczącego lub Wiceprzewodniczącego w drodze uchwały. Przy podejmowaniu uchwały wymagana jest obecność większości członków legislatywy.
5. Legislatywa prowincji może wybrać spośród swoich członków, na zasadach określonych w swoim regulaminie, inne osoby przewodniczące, wspomagające Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego.

112. Podejmowanie decyzji

1. Z wyjątkiem przypadków, gdy Konstytucja stanowi inaczej:
 - a. większość członków legislatywy prowincji musi być obecna, aby można było przystąpić do głosowania nad projektem ustawy lub poprawką do projektu ustawy;
 - b. co najmniej 1/3 członków musi być obecna, aby można było przystąpić do głosowania nad jakąkolwiek inną kwestią w legislatywie prowincji oraz
 - c. we wszystkich kwestiach decyzje w legislatywie prowincji podejmowane są większością głosów.
2. Członek, który przewodniczy posiedzeniu legislatywy prowincji, nie bierze udziału w głosowaniu, ale:
 - a. ma obowiązek oddać głos rozstrzygający w razie równej liczby głosów za i przeciw oraz
 - b. może wziąć udział w głosowaniu, jeżeli decyzja jest podejmowana głosami co najmniej 2/3 członków legislatywy.

113. Prawa delegatów stałych w legislatywach prowincji

Delegaci stali prowincji do Krajowej Rady Prowincji mogą brać udział w posiedzeniach i zabierać głos w swoich legislatywach prowincji i ich komisjach, ale nie biorą udziału w głosowaniu. Legislatywa prowincji może zażądać od delegata stałego wzięcia udziału w posiedzeniu legislatywy lub jej komisji.

114. Kompetencje legislatywy prowincji

1. Wykonując swoje kompetencje ustawodawcze, legislatywa prowincji może:
 - a. rozpatrywać, uchwalać, zmieniać lub odrzucać wszelkie projekty ustaw wniesione do legislatywy prowincji oraz

- b. inicjować lub przygotowywać akty prawodawcze, z wyjątkiem projektów ustaw finansowych.
2. Legislatywa prowincji ustanawia mechanizmy:
 - a. zapewniające, że wszystkie prowincjonalne organy wykonawcze państwa w danej prowincji ponoszą przed nią odpowiedzialność oraz
 - b. w celu zapewnienia kontroli nad:
 - i. sprawowaniem władzy wykonawczej w danej prowincji, w tym również realizacją prawodawstwa oraz
 - ii. wszelkimi organami państwowymi w danej prowincji.

115. Przedstawianie dowodów lub udzielanie informacji legislatywom prowincji

Legislatywa prowincji lub jej komisje mogą:

- a. wezwać każdą osobę do stawienia się przed nimi w celu złożenia zeznań, pod przysięgą lub po złożeniu oświadczenia, albo w celu przedłożenia dokumentów;
- b. zażądać od każdej osoby lub instytucji prowincji przekazania im informacji;
- c. przymuszać, na zasadach określonych w prawodawstwie prowincji lub w swoim regulaminie, każdą osobę lub instytucję do zastosowania się do nakazu lub żądania, o których mowa w pkt (a) i (b) oraz
- d. przyjmować petycje, zażalenia lub wnioski od wszelkich zainteresowanych osób lub instytucji.

116. Wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury w legislatywach prowincji

1. Legislatywa prowincji może:
 - a. ustanawiać swoje wewnętrzne postanowienia, tryb postępowania i procedury oraz nadzorować ich wykonanie oraz
 - b. ustanawiać regulamin normujący sprawy związane z jej funkcjonowaniem, z należyтым uwzględnieniem zasad demokracji przedstawicielskiej i partycypacyjnej, odpowiedzialności, przejrzystości i udziału obywateli.
2. Regulaminy legislatyw prowincji określają:
 - a. zasady powoływania komisji, ich skład, kompetencje, zadania, tryb postępowania i czas funkcjonowania;

- b. udział partii mniejszościowych, reprezentowanych w legislatywie prowincji, w postępowaniu legislatywy i jej komisji, w sposób zgodny z zasadami demokracji;
- c. pomoc finansową i administracyjną dla wszystkich partii reprezentowanych w legislatywie prowincji proporcjonalnie do liczby ich przedstawicieli, w celu zapewnienia partiom i ich przywódcom możliwości skutecznego wykonywania swoich zadań oraz
- d. zasady uznawania przywódcy największej partii opozycyjnej w legislatywie jako przywódcy opozycji.

117. Przywileje

1. Członkowie legislatyw prowincji oraz stali delegaci prowincji do Krajowej Rady Prowincji:
 - a. korzystają z wolności wypowiedzi w legislatywie prowincji i jej komisjach, zgodnie z regulaminem, oraz
 - b. nie podlegają postępowaniu cywilnemu ani karnemu, nie mogą zostać zatrzymani ani uwięzieni i nie ponoszą odpowiedzialności odszkodowawczej za:
 - i. wypowiedzi i materiały przedstawione lub przedłożone legislatywie prowincji i jej komisjom lub
 - ii. informacje ujawnione w wyniku wypowiedzi albo przedstawienia lub przedłożenia materiałów legislatywie prowincji i jej komisjom.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić inne przywileje i immunitety legislatyw prowincji i ich członków.
3. Wynagrodzenia, dodatki i świadczenia przysługujące członkom legislatywy prowincji są wypłacane bezpośrednio z Funduszu Skarbowego Prowincji.

118. Dostęp obywateli do legislatyw prowincji oraz udział obywateli w ich pracach

1. Legislatywa prowincji:
 - a. ułatwia udział obywateli w postępowaniu ustawodawczym i innych pracach legislatywy i jej komisji oraz
 - b. wykonuje swoje prace w sposób otwarty; zarówno legislatywa, jak i jej komisje obradują jawnie, ale mogą zastosować rozsądne środki w celu:

- i. unormowania dostępu obywateli i środków przekazu do legislatywy i jej komisji oraz
 - ii. umożliwienia przeszukiwania każdej osoby i, w odpowiednich przypadkach, odmówienia jej wstępu lub usunięcia.
2. Legislatywa prowincji nie może wykluczyć obywateli ani środków przekazu z posiedzenia komisji, chyba że jest to rozsądne i uzasadnione w społeczeństwie otwartym i demokratycznym.

119. Przedkładanie projektów ustaw

Jedynie członkowie Rady Wykonawczej prowincji albo komisje lub członkowie legislatywy prowincji mogą przedkładać legislatywie projekty ustaw, przy czym tylko członek Rady Wykonawczej odpowiedzialny za sprawy finansowe prowincji może przedłożyć legislatywie projekt ustawy finansowej.

120. Projekty ustaw finansowych⁵⁰

1. Projekt ustawy jest projektem ustawy finansowej, jeżeli:
 - a. określa wydatki;
 - b. nakłada prowincjonalne podatki, opłaty, cła lub domiary;
 - c. znosi lub zmniejsza jakiegokolwiek prowincjonalne podatki, opłaty, cła lub domiary albo przyznaje zwolnienia od nich lub
 - d. zezwala na bezpośrednie wydatkowanie środków Funduszu Skarbowego Prowincji.
2. Projekt ustawy finansowej nie może dotyczyć żadnych innych materii z wyjątkiem:
 - a. spraw szczegółowych związanych z określaniem wydatków;
 - b. nakładania, znoszenia lub zmniejszania prowincjonalnych podatków, opłat, ceł lub domiarów;
 - c. przyznawania zwolnień z prowincjonalnych podatków, opłat, ceł lub domiarów lub
 - d. zezwalania na bezpośrednie korzystanie ze środków Funduszu Skarbowego Prowincji.
3. Ustawa prowincji określa procedurę wnoszenia przez legislatywę prowincji poprawek do projektu ustawy finansowej.

⁵⁰ Art. 120 został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

121. Akceptowanie ustaw

1. Premier prowincji albo akceptuje i podpisuje projekt ustawy przyjęty przez legislaturę prowincji na zasadach określonych w niniejszym rozdziale, albo, jeżeli ma zastrzeżenia co do zgodności projektu ustawy z Konstytucją, zwraca go legislaturze prowincji w celu ponownego rozpatrzenia.
2. Jeżeli po ponownym rozpatrzeniu projekt ustawy w pełni uwzględnia zastrzeżenia Premiera, Premier akceptuje go i podpisuje; w przeciwnym razie:
 - a. akceptuje i podpisuje projekt ustawy lub
 - b. przekazuje go do Trybunału Konstytucyjnego w celu zbadania jego zgodności z Konstytucją.
3. Jeżeli Trybunał Konstytucyjny stwierdzi zgodność projektu ustawy z Konstytucją, Premier akceptuje i podpisuje projekt ustawy.

122. Wnioski członków legislatury prowincji do Trybunału Konstytucyjnego

1. Członkowie legislatury prowincji mogą wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego o wydanie zarządzenia stwierdzającego, że ustawa prowincji w całości lub w części jest niezgodna z Konstytucją.
2. Wniosek:
 - a. musi zostać poparty przez co najmniej 20 procent członków legislatury prowincji;
 - b. musi zostać złożony w ciągu 30 dni od dnia akceptacji i podpisania ustawy przez Premiera.
3. Trybunał Konstytucyjny może postanowić, że całość lub część ustawy, która jest przedmiotem wniosku, o którym mowa w ust.1, nie ma mocy obowiązującej, do czasu wydania orzeczenia w tej sprawie, w przypadku, gdy:
 - a. wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości oraz
 - b. wniosek ma rozsądne widoki powodzenia.
4. Jeżeli wniosek zostanie odrzucony i nie miał rozsądnych widoków powodzenia, Trybunał Konstytucyjny może nakazać wnioskodawcom zwrot kosztów postępowania.

123. Ogłaszanie ustaw prowincji

Projekt ustawy zaakceptowany i podpisany przez Premiera prowincji staje się ustawą prowincji, podlega bezzwłocznemu ogłoszeniu i zaczyna obowiązywać po ogłoszeniu lub w dniu określonym zgodnie z daną ustawą.

124. Przechowywanie ustaw prowincji

Podpisany egzemplarz ustawy prowincji stanowi rozstrzygający dowód treści przepisów ustawy i po ogłoszeniu jest powierzany Trybunałowi Konstytucyjnemu w celu jego przechowania.

Władze wykonawcze prowincji

125. Władza wykonawcza prowincji

1. Władza wykonawcza prowincji jest sprawowana przez Premiera danej prowincji.
2. Premier sprawuje władzę wykonawczą razem z pozostałymi członkami Rady Wykonawczej:
 - a. wykonując w danej prowincji prawodawstwo prowincji;
 - b. wykonując wszystkie ogólnokrajowe akty prawodawcze w dziedzinach wymienionych w Załącznikach 4 lub 5, z wyjątkiem przypadków, gdy Konstytucja lub ustawa Parlamentu stanowią inaczej;
 - c. wykonując w prowincji prawodawstwo ogólnokrajowe z dziedzin innych niż wymienione w Załącznikach 4 i 5, którego wykonanie zostało powierzone władzy wykonawczej prowincji na zasadach określonych w ustawie Parlamentu;
 - d. rozwijając i prowadząc politykę prowincji;
 - e. koordynując zadania administracji prowincji i jej działów;
 - f. przygotowując i wnosząc projekty aktów prawodawczych prowincji oraz
 - g. wykonując wszelkie inne zadania powierzone władzy wykonawczej prowincji na podstawie Konstytucji lub ustawy Parlamentu.
3. Prowincja sprawuje władzę wykonawczą, o której mowa w ust. 2 pkt (b), jedynie w zakresie, w jakim posiada zdolność administracyjną do ponoszenia rzeczywistej odpowiedzialności. Władza ogólnokrajowa za pomocą środków prawodawczych i innych środków pomaga prowincjom w rozwijaniu zdolności administracyjnej koniecznej do rzeczywistego wykonywania kompetencji i realizacji zadań, o których mowa w ust. 2.
4. Wszelkie spory dotyczące zdolności administracyjnej prowincji mające związek z jakimkolwiek jej zadaniem są przekazywane Krajowej

Radzie Prowincji do rozwiązania w ciągu 30 dni od dnia ich przekazania Radzie.

5. Z zastrzeżeniem art. 100, wykonywanie prawodawstwa prowincji w prowincji należy do wyłącznej kompetencji władzy wykonawczej prowincji.
6. Władza wykonawcza prowincji działa zgodnie z:
 - a. Konstytucją oraz
 - b. konstytucją prowincji, jeżeli została ona uchwalona dla danej prowincji.

126. Powierzenie zadań

Członek Rady Wykonawczej prowincji może powierzyć radzie gminnej każdą kompetencję wykonywaną lub zadanie realizowane na zasadach określonych w ustawie Parlamentu lub ustawie prowincji. Powierzenie kompetencji lub zadania:

- a. ma miejsce na podstawie porozumienia między właściwym członkiem Rady Wykonawczej a radą gminną;
- b. musi być zgodne z ustawą, na mocy której wykonywana jest dana kompetencja lub realizowane zadanie oraz
- c. zaczyna obowiązywać wraz z wydaniem proklamacji przez Premiera.

127. Kompetencje i zadania Premiera

1. Premier prowincji ma kompetencje i zadania ustanowione dla tego urzędu przez Konstytucję i prawodawstwo.
2. Premier prowincji jest odpowiedzialny za:
 - a. akceptowanie i podpisywanie projektów ustaw;
 - b. zwracanie projektu ustawy legislatywie prowincji w celu ponownego rozpatrzenia jego zgodności z Konstytucją;
 - c. przekazywanie projektu ustawy do Trybunału Konstytucyjnego w celu zbadania jego zgodności z Konstytucją;
 - d. zwoływanie legislatywy prowincji na posiedzenia nadzwyczajne w sprawach szczególnych;
 - e. powoływanie komisji śledczych oraz
 - f. zarządzanie referendum w prowincji na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

128. Wybór Premiera⁵¹

1. Na pierwszym posiedzeniu po wyborach, a także ilekroć zachodzi potrzeba obsadzenia opróżnionego urzędu, legislatywa prowincji wybiera spośród swoich członków kobietę lub mężczyznę na urząd Premiera prowincji.
2. Wyborowi Premiera przewodniczy sędzia wyznaczony przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego. Premier wybierany jest zgodnie z procedurą określoną w Części A Załącznika 3.
3. Wybór na urząd Premiera w celu obsadzenia opróżnionego urzędu odbywa się w czasie i dniu określonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, ale nie później niż 30 dni od dnia opróżnienia urzędu.

129. Objęcie urzędu przez Premiera

Premier-elekt obejmuje urząd w ciągu 5 dni od dnia wyboru, składając przysięgę lub oświadczenie na wierności Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

130. Kadencja i złożenie Premiera z urzędu

1. Kadencja Premiera zaczyna się wraz z objęciem urzędu i kończy się wraz z opróżnieniem urzędu lub wraz z objęciem urzędu przez nowo wybranego Premiera.
2. Nikt nie może sprawować urzędu Premiera dłużej niż przez dwie kadencje, ale w przypadku wyboru na Premiera w razie opróżnienia urzędu, okres między tym wyborem a następnym wyborem Premiera nie jest liczony jako kadencja.
3. Legislatywa prowincji, w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 2/3 swoich członków, może złożyć Premiera ze urzędu jedynie w razie:
 - a. poważnego naruszenia Konstytucji lub prawa;
 - b. poważnego uchybienia lub
 - c. niemożności sprawowania urzędu.
4. Osoba, która została złożona z urzędu Premiera na zasadach określonych w ust. 3 pkt (a) lub (b), nie może otrzymywać żadnych świadczeń zwią-

⁵¹ Art. 128 ust. 2 i ust. 3 zostały zmienione Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

zanych ze sprawowaniem tego urzędu ani nie może sprawować żadnego urzędu publicznego.

131. Osoby pełniące obowiązki Premiera

1. W przypadku nieobecności Premiera lub niemożności wykonywania obowiązków przez Premiera lub w razie opróżnienia urzędu Premiera, obowiązki Premiera pełnią kolejno osoby sprawujące następujące urzędy:
 - a. Członek Rady Wykonawczej wyznaczony przez Premiera.
 - b. Członek Rady Wykonawczej wyznaczony przez pozostałych członków Rady Wykonawczej.
 - c. Przewodniczący legislatury prowincji, dopóki legislatura prowincji nie wyznaczy jednego ze swoich pozostałych członków.
2. Osoba pełniąca obowiązki Premiera wykonuje obowiązki, kompetencje i zadania Premiera.
3. Przed objęciem obowiązków, kompetencji i zadań Premiera osoba pełniąca obowiązki premiera składa przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

132. Rady Wykonawcze

1. Rada Wykonawcza prowincji składa się z Premiera, jako szefa Rady, oraz nie mniej niż pięciu i nie więcej niż dziesięciu członków powołanych przez Premiera spośród członków legislatury prowincji.
2. Premier prowincji powołuje członków Rady Wykonawczej, powierza im kompetencje i zadania oraz może ich odwołać.

133. Odpowiedzialność i obowiązki

1. Członkowie Rady Wykonawczej prowincji są odpowiedzialni za wykonywanie kompetencji i zadań z zakresu władzy wykonawczej powierzonych im przez Premiera.
2. Członkowie Rady Wykonawczej prowincji ponoszą odpowiedzialność solidarną i indywidualną przed legislaturą prowincji za wykonywanie swoich kompetencji i realizację zadań.
3. Członkowie Rady Wykonawczej prowincji:
 - a. działają zgodnie z Konstytucją i konstytucją prowincji, jeżeli została ona uchwalona dla danej prowincji oraz

- b. przedstawiają legislaturze prowincji pełne i regularne sprawozdania z wykonania spraw, które im podlegają.

134. Ciągłość funkcjonowania Rad Wykonawczych po wyborach

Po wyborach do legislatury prowincji Rada Wykonawcza i jej członkowie pełnią swoje funkcje, aż do objęcia urzędu przez osobę wybraną na Premiera przez nową legislaturę prowincji.

135. Przysięga lub oświadczenie

Przed przystąpieniem do pełnienia funkcji członkowie Rady Wykonawczej prowincji składają przysięgę lub oświadczenie na wierność Republice i posłuszeństwo wobec Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem 2.

136. Postępowanie członków Rad Wykonawczych

1. Członkowie Rady Wykonawczej prowincji postępują zgodnie z kodeksem etycznym ustanowionym przez prawodawstwo ogólnokrajowe.
2. Członkowie Rady Wykonawczej prowincji nie mogą:
 - a. podejmować żadnego innego zatrudnienia za wynagrodzeniem;
 - b. postępować w sposób niezgodny ze sprawowanym przez nich urzędem ani narażać się na sytuacje grożące konfliktem między obowiązkami urzędowymi a interesem prywatnym lub
 - c. wykorzystywać swojego stanowiska ani posiadanych informacji w celu wzbogacania się lub nieuzasadnionego przysporzenia korzyści innej osobie.

137. Przekazywanie zadań

Premier w drodze proklamacji może przekazać członkowi Rady Wykonawczej:

- a. wykonywanie prawodawstwa powierzone innemu członkowi lub
- b. kompetencję lub zadanie powierzone przez prawodawstwo innemu członkowi.

138. Tymczasowe powierzenie zadań

Premier prowincji może powierzyć członkowi Rady Wykonawczej każdą kompetencję lub zadanie innego członka, który jest nieobecny lub nie może wykonywać danej kompetencji lub realizować zadania.

139. Interwencja prowincji w sferę władzy lokalnej⁵²

1. W przypadku, gdy gmina nie może wykonać lub nie wykonuje obowiązku z zakresu władzy wykonawczej na zasadach określonych w Konstytucji lub prawodawstwie, właściwa władza wykonawcza prowincji może interweniować, stosując wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia wykonania tego obowiązku, w tym:
 - a. wydając wytyczne dla rady gminnej, określające zakres niewykonania zadania oraz wskazujące działania konieczne do jego wykonania oraz
 - b. przejmując odpowiedzialność za prawidłowe wykonanie danego zadania w określonej gminie w zakresie koniecznym do:
 - i. utrzymania podstawowych standardów ogólnokrajowych lub zapewnienia przestrzegania przyjętego minimalnego poziomu świadczonych usług;
 - ii. zapobieżenia nierozsądnym działaniom podjętym przez radę gminną, które szkodzą interesom innej gminy lub całej prowincji lub
 - iii. zachowania jedności gospodarczej lub
 - c. rozwiązując radę gminną i powołując administratora do chwili ogłoszenia wyboru nowo wybranej rady gminnej, jeżeli nadzwyczajne okoliczności uzasadniają podjęcie takiego kroku.
2. Jeżeli władza wykonawcza prowincji interweniuje w gminie na podstawie ust. 1 pkt (b):
 - a. przekazuje pisemne zawiadomienie o interwencji:
 - i. członkowi Gabinetu odpowiedzialnemu za sprawy władzy lokalnej oraz
 - ii. właściwej legislatywie prowincji i Krajowej Radzie Prowincji w ciągu 14 dni od dnia rozpoczęcia interwencji;
 - b. interwencja musi się zakończyć, jeżeli
 - i. członek Gabinetu odpowiedzialny za sprawy władzy lokalnej uchyli interwencję z ciągu 28 dni od dnia jej rozpoczęcia albo nie zatwierdzi interwencji w tym terminie lub
 - ii. rada uchyli interwencję z ciągu 180 dni od dnia jej rozpoczęcia albo nie zatwierdzi interwencji w tym terminie oraz

⁵² Art. 139 został zmieniony Jedenaściami Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- c. rada regularnie kontroluje przebieg interwencji i może wydawać odpowiednie zalecenia dla władzy wykonawczej prowincji.
3. Jeżeli rada gminna zostanie rozwiązana na podstawie ust. 1 pkt (c):
 - a. władza wykonawcza prowincji natychmiast przekazuje pisemne zawiadomienie o interwencji:
 - i. członkowi Gabinetu odpowiedzialnemu za sprawy lokalne oraz
 - ii. właściwej legislatywie prowincji i Krajowej Radzie Prowincji;
 - b. rozwiązanie zaczyna obowiązywać 14 dni od dnia otrzymania zawiadomienia przez radę, chyba że zostanie uchylone przez członka Gabinetu lub radę przed upływem terminu 14 dni.
4. W przypadku, gdy gmina nie może wykonać lub nie wykonuje obowiązku na zasadach określonych w Konstytucji lub prawodawstwie w zakresie przyjmowania budżetu lub jakichkolwiek środków służących do uzyskania przychodów w celu realizacji budżetu, właściwa władza wykonawcza prowincji interweniuje, stosując wszelkie odpowiednie środki w celu zapewnienia, aby budżet lub środki służące do uzyskania przychodów zostały przyjęte, w tym rozwiązując radę gminną oraz
 - a. wyznaczając administratora do chwili ogłoszenia wyboru nowo wybranej rady gminnej oraz
 - b. przyjmując tymczasowy budżet lub środki służące do uzyskania przychodów potrzebne dla ciągłości funkcjonowania gminy.
5. Jeżeli gmina, na skutek kryzysu w sprawach finansowych, poważnie lub trwale istotnie narusza wykonanie swoich obowiązków w świadczenia podstawowych usług lub wypełniania zobowiązań finansowych, lub stwierdza, że nie może wykonywać obowiązków zadań lub wypełniać swoich zobowiązań finansowych, właściwa władza wykonawcza prowincji:
 - a. ustanawia plan naprawczy, mający na celu zapewnienie zdolności gminy do wykonywania swoich zadań w zakresie koniecznym do świadczenia podstawowych usług lub wypełniania zobowiązań finansowych, który:
 - i. jest opracowywany zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym oraz
 - ii. wiąże gminę w zakresie wykonywania władzy prawodawczej i wykonawczej, ale tylko w stopniu koniecznym do rozwiązania kryzysu w sprawach finansowych oraz
 - b. rozwiązuje radę gminną, jeżeli gmina nie może przyjąć lub nie przyjmie środków prawodawczych, w tym budżetu lub środków służących

- do uzyskania przychodów koniecznych do realizacji planu naprawczego oraz
- i. wyznacza administratora do chwili ogłoszenia wyboru nowo wybranej rady gminnej oraz
 - ii. przyjmuje tymczasowy budżet lub środki służące do uzyskania przychodów lub jakiegokolwiek inne środki konieczne do realizacji planu naprawczego w celu zapewnienia ciągłości funkcjonowania gminy lub
- c. ponosi odpowiedzialność za wprowadzenie w życie planu naprawczego w stopniu, w jakim gmina nie może wprowadzić w życie lub nie wprowadza w życie planu naprawczego, jeżeli rada gminna nie zostanie rozwiązana na podstawie pkt (b).
6. Jeżeli władza wykonawcza prowincji interweniuje w gminie na podstawie ust. 4 lub 5, przekazuje pisemne zawiadomienie o interwencji:
- a. członkowi Gabinetu odpowiedzialnemu za sprawy władzy lokalnej oraz
 - b. właściwej legislatywie prowincji i Krajowej Radzie Prowincji w ciągu 7 dni od dnia rozpoczęcia interwencji.
7. Jeżeli władza wykonawcza prowincji nie może wykonać lub nie wykonuje lub nie wykonuje prawidłowo uprawnień albo nie może sprawować lub nie sprawuje lub nie sprawuje prawidłowo funkcji, o których mowa w ust. 4 lub 5, ogólnokrajowa władza wykonawcza interweniuje na podstawie ust. 4 lub 5 w miejsce właściwej władzy wykonawczej.
8. Prawodawstwo ogólnokrajowe może unormować wprowadzenie w życie niniejszego artykułu, w tym również postępowania ustanowione w niniejszym artykule.

140. Decyzje władzy wykonawczej

1. Decyzja podjęta przez Premiera prowincji musi przybrać formę pisemną, jeżeli:
 - a. jest podejmowana na podstawie aktu prawodawczego lub
 - b. wywołuje skutki prawne.
2. Pisemna decyzja Premiera jest kontrasygnowana przez innego członka Rady Wykonawczej, jeżeli dotyczy ona zadania powierzonego temu członkowi.
3. Proklamacje, rozporządzenia i inne akty podustawowe prowincji są dostępne dla obywateli.

4. Prawodawstwo prowincji może określić zakres i sposób, w jaki akty, o których mowa w ust. 3, są:
 - a. przedstawiane legislatywie prowincji oraz
 - b. zatwierdzane przez legislatywę prowincji.

141. Wotum nieufności

1. Jeżeli legislatywa prowincji głosami większości swoich członków wyrazi wotum nieufności Radzie Wykonawczej prowincji z wyłączeniem Premiera, Premier tworzy nową Radę.
2. Jeżeli legislatywa prowincji głosami większości swoich członków wyrazi Premierowi wotum nieufności, Premier oraz pozostali członkowie Rady Wykonawczej składają rezygnację.

Konstytucje prowincji

142. Uchwalanie konstytucji prowincji

Legislatywa prowincji może uchwalić konstytucję prowincji lub, w odpowiednich przypadkach, ustanawiać poprawki do niej, jeżeli co najmniej 2/3 jej członków głosuje za przyjęciem projektu.

143. Treść konstytucji prowincji

1. Konstytucja prowincji lub poprawka do konstytucji prowincji nie mogą być niezgodne z niniejszą Konstytucją, ale mogą przewidywać:
 - a. struktury i procedury prawodawcze lub wykonawcze prowincji, różne od tych, które zostały przewidziane w niniejszym rozdziale lub
 - b. ustanowienie, rolę, władzę i status tradycyjnego monarchy, w odpowiednich przypadkach.
2. Przepisy zawarte w konstytucji prowincji lub poprawce do konstytucji prowincji, o których mowa w ust. 1 pkt (a) lub (b):
 - a. muszą być zgodne z wartościami wyrażonymi w art. 1 i z rozdziałem 3 oraz
 - b. nie mogą przyznawać prowincji jakiegokolwiek kompetencji lub zadania, które wykraczają poza:
 - i. zakres kompetencji prowincji określonych w Załącznikach 4 i 5 lub
 - ii. kompetencje i zadania przyznane prowincji w innych artykułach niniejszej Konstytucji.

144. Uwierzytelnianie konstytucji prowincji

1. W przypadku, gdy legislatura prowincji uchwali konstytucję lub ustanowi poprawki do niej, przewodniczący legislatury przedstawia Trybunałowi Konstytucyjnemu tekst konstytucji lub poprawki do konstytucji w celu uwierzytelnienia.
2. Żaden tekst konstytucji prowincji ani poprawki do konstytucji prowincji nie nabierają mocy prawnej, dopóki Trybunał Konstytucyjny nie potwierdzi, że:
 - a. tekst został przyjęty zgodnie z art. 142 oraz
 - b. cały tekst jest zgodny z art. 143.

145. Podpisywanie, ogłaszanie i przechowywanie konstytucji prowincji

3. Premier prowincji akceptuje i podpisuje tekst konstytucji prowincji lub poprawki do konstytucji prowincji uwierzytelnione przez Trybunał Konstytucyjny.
4. Tekst zaakceptowany i podpisany przez Premiera jest ogłaszany w ogólnokrajowym Dzienniku Rządowym i zaczyna obowiązywać po ogłoszeniu lub w dniu określonym zgodnie z daną konstytucją lub poprawką.
5. Podpisany egzemplarz konstytucji prowincji lub poprawki do konstytucji prowincji stanowią rozstrzygające dowody treści przepisów konstytucji lub poprawki i po ogłoszeniu są powierzane Trybunałowi Konstytucyjnemu w celu przechowania.

*Sprzeczność aktów prawodawczych*⁵³

146. Sprzeczności między prawodawstwem ogólnokrajowym a prawodawstwem prowincji

1. Niniejszy artykuł stosuje się do sprzeczności między prawodawstwem ogólnokrajowym a prawodawstwem prowincji ustanowionym w dziedzinach wymienionych w Załączniku 4.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe, które stosuje się jednolicie w całym kraju, ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji, jeżeli spełniony jest którykolwiek z następujących warunków:

⁵³ W oryginale: *laws*.

- a. Prawodawstwo ogólnokrajowe dotyczy materii, która nie może być skutecznie unormowana w prawodawstwie ustanowionym przez każdą z prowincji oddzielnie.
 - b. Prawodawstwo ogólnokrajowe dotyczy materii, która, dla skutecznego unormowania, wymaga jednolitego unormowania dla całego narodu, a prawodawstwo ogólnokrajowe wprowadza tę jednolitość ustanawiając:
 - i. normy i standardy;
 - ii. przepisy ramowe lub
 - iii. zasady polityki ogólnokrajowej.
 - c. Prawodawstwo ogólnokrajowe jest niezbędne dla:
 - i. zapewnienia bezpieczeństwa narodowego;
 - ii. zachowania jedności gospodarczej;
 - iii. ochrony wspólnego rynku w zakresie przepływu towarów, usług, kapitału i siły roboczej;
 - iv. promowania działalności gospodarczej wykraczającej poza granice prowincji;
 - v. popierania równych szans lub równego dostępu do instytucji rządowych lub
 - vi. ochrony środowiska.
3. Prawodawstwo ogólnokrajowe ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji, jeżeli prawodawstwo ogólnokrajowe ma na celu zapobieżenie nierozsądnym działaniom podjętym przez prowincję, które:
 - a. stanowią zagrożenie dla interesów innej prowincji lub całego kraju w zakresie gospodarki, ochrony zdrowia bądź bezpieczeństwa lub
 - b. uniemożliwiają realizację ogólnokrajowej polityki gospodarczej.
 4. W przypadku wystąpienia sporu dotyczącego konieczności przyjęcia ogólnokrajowego aktu prawodawczego dla osiągnięcia celu określonego w ust. 2 pkt (c) i wniesienia sprawy do sądu w celu rozstrzygnięcia tego sporu, sąd bierze należycie pod uwagę decyzję Krajowej Rady Prowincji o przyjęciu lub odrzuceniu danego aktu.
 5. Prawodawstwo prowincji ma pierwszeństwo przed prawodawstwem ogólnokrajowym w przypadku, gdy przepisy ust. 2 lub 3 nie mają zastosowania.
 6. Akt prawodawczy ustanowiony na podstawie ustawy Parlamentu lub ustawy prowincji może mieć pierwszeństwo jedynie wtedy, gdy został zatwierdzony przez Krajową Radę Prowincji.

7. Jeżeli Krajowa Rada Prowincji nie podejmie decyzji w ciągu 30 dni od dnia pierwszego posiedzenia po przedłożeniu aktu prawodawczego⁵⁴, akt uznaje się za zatwierdzony przez Krajową Radę Prowincji.
8. Jeżeli Krajowa Rada Prowincji nie zatwierdzi aktu prawodawczego, o którym mowa w ust. 6, przedstawia ona, w ciągu 30 dni od dnia podjęcia decyzji, uzasadnienie odmowy zatwierdzenia tego aktu organowi władzy, który przedłożył dany akt.

147. Inne sprzeczności

1. Jeżeli zachodzi sprzeczność między prawodawstwem ogólnokrajowym a przepisem konstytucji prowincji w zakresie:
 - a. materii, dla której niniejsza Konstytucja wyraźnie wymaga ustanowienia lub przewiduje ustanowienie prawodawstwa ogólnokrajowego — prawodawstwo ogólnokrajowe ma pierwszeństwo przed danym przepisem konstytucji prowincji;
 - b. ogólnokrajowej interwencji ustawodawczej podejmowanej na podstawie art. 44 ust. 2 — prawodawstwo ogólnokrajowe ma pierwszeństwo przed przepisem konstytucji prowincji lub
 - c. materii należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 4 — stosuje się art. 146, tak jakby dany przepis konstytucji prowincji należał do prawodawstwa prowincji, o którym mowa w tym artykule.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w art. 44 ust. 2, ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji w zakresie materii należących do dziedzin wymienionych w Załączniku 5.

148. Sprzeczności, których nie można rozstrzygnąć

Jeżeli spór dotyczący sprzeczności nie może być rozstrzygnięty przez sąd, prawodawstwo ogólnokrajowe ma pierwszeństwo przed prawodawstwem prowincji lub konstytucją prowincji.

149. Status aktów prawodawczych, które nie mają pierwszeństwa

Orzeczenie sądu w sprawie pierwszeństwa aktu prawodawczego przed innym aktem prawodawczym nie pociąga za sobą nieważności tego ostatniego, ale akt ten nie wywołuje skutków prawnych w czasie utrzymywania się sprzeczności.

⁵⁴ W oryginale: *law*.

150. Interpretacja sprzeczności

Rozważając pojawiające się sprzeczności między prawodawstwem ogólnokrajowym a prawodawstwem prowincji lub między prawodawstwem ogólnokrajowym a konstytucją prowincji, każdy sąd przyznaje pierwszeństwo rozsądnej interpretacji prawodawstwa lub konstytucji, która zapobiega występowaniu sprzeczności, przed interpretacją, która prowadzi do wystąpienia sprzeczności.

Rozdział 7 WŁADZE LOKALNE

151. Status gmin

1. Lokalny szczebel sprawowania władzy składa się z gmin, które są ustanawiane na całym terytorium Republiki.
2. Władza wykonawcza i prawodawcza w gminie należy do rady gminnej.
3. Gmina ma prawo do sprawowania władzy, z własnej inicjatywy, w zakresie lokalnych spraw swojej wspólnoty⁵⁵, przy poszanowaniu prawodawstwa ogólnokrajowego i prawodawstwa prowincji, zgodnie z przepisami Konstytucji.
4. Władze ogólnokrajowe lub władze prowincji nie mogą podważać ani naruszać zdolności lub prawa gmin do wykonywania swoich kompetencji lub realizacji zadań.

152. Cele władzy lokalnej

1. Do celów władzy lokalnej należy:
 - a. zapewnienie demokratycznego i odpowiedzialnego sprawowania władzy we wspólnotach lokalnych;
 - b. zapewnianie świadczenia usług dla wspólnot w sposób długofalowy;
 - c. wspieranie rozwoju społecznego i gospodarczego;
 - d. promowanie bezpiecznego i zdrowego środowiska oraz
 - e. popieranie udziału wspólnot i organizacji wspólnotowych w zarządzaniu sprawami lokalnymi.

⁵⁵ W oryginale: *local government affairs of its community*.

2. Gmina dąży, w ramach swoich możliwości finansowych i administracyjnych, do osiągnięcia celów wymienionych w ust. 1.

153. Obowiązki gmin w zakresie rozwoju

Gmina:

- a. organizuje swoją administrację, finanse i planowanie i zarządza nimi w taki sposób, aby zaspokoić w pierwszej kolejności podstawowe potrzeby wspólnoty, wspierać rozwój społeczny i gospodarczy wspólnoty oraz
- b. bierze udział w ogólnokrajowych i prowincjonalnych programach rozwoju.

154. Współpraca gmin z innymi władzami

1. Władze ogólnokrajowe i władze prowincji, za pomocą środków prawodawczych i innych środków, wspierają i umacniają zdolność gmin do zarządzania własnymi sprawami, wykonywania swoich kompetencji i realizacji zadań.
2. Projekty aktów prawodawczych ogólnokrajowych lub aktów prawodawczych prowincji, które dotyczą statusu, organów, kompetencji lub zadań władzy lokalnej, są podawane do publicznej wiadomości w celu zasięgnięcia opinii obywateli zanim zostaną przedłożone Parlamentowi lub legislatywie prowincji, tak aby organizacje zrzeszające władze lokalne, gminy i inne zainteresowane osoby miały możliwość zgłoszenia swoich wniosków dotyczących projektów tych aktów.

155. Ustanawianie gmin⁵⁶

1. Ustanawia się następujące kategorie gmin:
 - a. Kategoria A: Gmina, która sprawuje wyłączną gminną władzę wykonawczą i prawodawczą na swoim obszarze.
 - b. Kategoria B: Gmina, która dzieli gminną władzę wykonawczą i prawodawczą na swoim obszarze z gminą kategorii C, na której terytorium się znajduje.
 - c. Kategoria C: Gmina, która sprawuje gminną władzę wykonawczą i prawodawczą na obszarze obejmującym więcej niż jedną gminę.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe określa poszczególne rodzaje gmin, które mogą zostać ustanowione w obrębie każdej kategorii.

⁵⁶ Ust. 6A został dodany Trzecią Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

3. Prawodawstwo ogólnokrajowe:
 - a. ustanawia kryteria, według których na danym obszarze ustanawiana jest pojedyncza gmina kategorii A lub ustanawiane są gminy zarówno kategorii B, jak i C;
 - b. ustanawia kryteria i procedury służące do określania granic gmin przez niezależny organ oraz
 - c. z zastrzeżeniem przepisów art. 229, zapewnia odpowiedni podział kompetencji i zadań między gminy w przypadku, gdy na danym terytorium ustanowione zostały gminy zarówno kategorii B, jak i C. Podział kompetencji i zadań między gminą kategorii B a gminą kategorii C może się różnić od podziału kompetencji i zadań między inną gminą kategorii B a daną gminą kategorii C.
4. Prawodawstwo, o którym mowa w ust. 3, bierze pod uwagę konieczność świadczenia usług gminnych w sposób sprawiedliwy i długofalowy.
5. Prawodawstwo prowincji określa poszczególne rodzaje gmin, ustanawiane w danej prowincji.
6. Poszczególne władze prowincji ustanawiają gminy w swoich prowincjach w sposób zgodny z prawodawstwem ustanowionym na zasadach określonych w ust. 2 i 3 i za pomocą środków prawodawczych lub innych środków:
 - a. zapewniają nadzór nad władzami lokalnymi w danej prowincji i wsparcie dla nich oraz
 - b. wspierają rozwój sprawności władz lokalnych, aby umożliwić gminom wykonywanie swoich zadań i zarządzanie swoimi sprawami.
- 6A. Jeżeli kryteria przewidziane w ust. 3 pkt (b) nie mogą zostać spełnione bez rozszerzenia granic gminy poza granice prowincji:
 - a. granice danej gminy mogą wykroczyć poza granice prowincji, ale wyłącznie:
 - i. za zgodą zainteresowanych prowincji oraz
 - ii. po otrzymaniu zezwolenia, w drodze prawodawstwa ogólnokrajowego, przez odpowiednie władze wykonawcze prowincji na ustanowienie gminy na danym obszarze gminnym oraz
 - b. prawodawstwo ogólnokrajowe może:
 - i. zgodnie z ust. 5, przewidywać ustanawianie na danym obszarze gminnym gminy, której rodzaj został uzgodniony przez zainteresowane prowincje;

- ii. ustanawia zasady ramowe dla wykonywania władzy wykonawczej prowincji na danym obszarze gminnym, dotyczące danej gminy oraz
 - iii. przewidywać ponowne wytyczenie granic gminy w przypadku, gdy jedna z zainteresowanych prowincji wycofała swoje poparcie dla granic gminy wytyczonych na zasadach określonych w pkt (a).
7. Władze ogólnokrajowe, z zastrzeżeniem przepisów art. 44, oraz władze prowincji sprawują władzę ustawodawczą i wykonawczą w celu zapewnienia skutecznego wykonywania przez gminy swoich zadań w materiałach wymienionych w Załącznikach 4 i 5, poprzez unormowanie sprawowania przez gminy władzy wykonawczej, o której mowa w art. 156 ust. 1.

156. Kompetencje i zadania gmin

1. Gmina sprawuje władzę wykonawczą i ma prawo zarządzać:
 - a. sprawami należącymi do władzy lokalnej wymienionymi w Części B Załącznika 4 i Części B Załącznika 5 oraz
 - b. wszelkimi innymi sprawami, które zostały jej powierzone przez prawodawstwo ogólnokrajowe lub prawodawstwo prowincji.
2. Gmina może wydawać i wykonywać zarządzenia⁵⁷ dla zapewnienia skutecznego zarządzania sprawami, którymi ma prawo zarządzać.
3. Z zastrzeżeniem przepisu art. 151 ust. 4, zarządzenie, które jest sprzeczne z prawodawstwem ogólnokrajowym lub prawodawstwem prowincji, jest nieważne. W przypadku sprzeczności między zarządzeniem a prawodawstwem ogólnokrajowym lub prawodawstwem prowincji, które nie wywołuje skutków prawnych z powodu wystąpienia sprzeczności, o której mowa w art. 149, zarządzenie uznaje się za obowiązujące tak długo, jak długo dany akt prawodawczy nie wywołuje skutków prawnych.
4. Władze ogólnokrajowe i władze prowincji powierzają gminom, w drodze porozumienia i z zastrzeżeniem określonych warunków, zarządzanie sprawami wymienionymi w Części A Załącznika 4 lub Części A Załącznika 5, które mają obowiązkowo związek ze sprawowaniem władzy na szczeblu lokalnym, jeżeli:
 - a. sprawa ta będzie skuteczniej zarządzana na szczeblu lokalnym oraz

⁵⁷ W oryginale: *by-laws*.

- b. gmina ma zdolność zarządzania nią.
5. Gmina ma prawo wykonywania wszelkich kompetencji dotyczących materii koniecznych, rozsądnie rzecz biorąc, dla skutecznego wykonywania jej zadań lub związanych z ich skutecznym wykonywaniem.

157. Skład i wybory rad gmin⁵⁸

1. Z zastrzeżeniem Załącznikiem 6A, rada gminna składa się z:
 - a. członków wybranych zgodnie z przepisami ust. 2, 3, 4 i 5 lub
 - b. jeżeli przewiduje to prawodawstwo ogólnokrajowe:
 - i. członków powoływanych przez inne rady gminne w celu reprezentowania tych rad lub
 - ii. zarówno członków wybranych zgodnie z przepisem pkt (a), jak i członków powoływanych zgodnie z podpkt (i) niniejszego punktu.
2. Wybory członków rad gminnych, przewidziane w ust. 1 pkt (a), odbywają się na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym, które ustanawia system:
 - a. wyborów proporcjonalnych, przeprowadzanych na podstawie tej części ogólnokrajowego powszechnego spisu wyborców, która obejmuje daną gminę, przy czym członkowie są wybierani z list kandydatów poszczególnych partii, ułożonych według kolejności określonej przez daną partię lub
 - b. wyborów proporcjonalnych, określonych w pkt (a), połączonych z systemem wyborów większościowych, przeprowadzanych na podstawie tej części ogólnokrajowego powszechnego spisu wyborców, która obejmuje daną gminę.
3. System wyborczy, o którym mowa w ust. 2, musi być zgodny, w swoich ogólnych skutkach, z zasadą proporcjonalności.
4. a. W przypadku, gdy system wyborczy obejmuje system większościowy, granice okręgów są wytyczane przez niezależny organ, powołany na podstawie prawodawstwa ogólnokrajowego i działający zgodnie z procedurami i kryteriami określonymi w tym prawodawstwie.

⁵⁸ Art. 157 ust. 1 i ust. 3 zostały zmienione Ósmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2002 r., a ust. 4 został zmieniony Trzecią Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

- b. W przypadku, gdy granica gminy została wytyczona na zasadach określonych w art. 155 ust. 6A, okręg ustanowiony w granicach gminy nie może wykraczać poza granice danej prowincji.
- 5. Osoba może głosować w danej gminie tylko wtedy, gdy jest zarejestrowana w tej części ogólnokrajowego powszechnego spisu wyborców, która obejmuje daną gminę.
- 6. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1 pkt (b), ustanawia system, który zapewnia partiom i grupom interesu, reprezentowanym w radzie gminnej obsadzającej stanowiska, sprawiedliwą reprezentację w tej radzie gminnej, w której są obsadzane stanowiska.

158. Członkostwo w radach gminnych

1. Każdy obywatel uprawniony do głosowania w wyborach do rady gminnej może zostać członkiem rady, z wyjątkiem:
 - a. osób, które zajmują stanowiska w gminie lub pozostają w służbie w gminie i pobierają wynagrodzenie z tego tytułu i które nie zostały zwolnione z tego wykluczenia na podstawie prawodawstwa ogólnokrajowego;
 - b. osób, które zajmują stanowiska państwowe na innym szczeblu władzy lub pozostają w służbie państwowej na innym szczeblu władzy i pobierają wynagrodzenie z tego tytułu i które nie mogą być członkami rady gminnej w myśl prawodawstwa ogólnokrajowego;
 - c. osób wyłączonych z udziału w głosowaniu do Zgromadzenia Narodowego lub niemogących być członkami Zgromadzenia Narodowego w myśl art. 47 ust. 1 pkt (c), (d) lub (e);
 - d. członka Zgromadzenia Narodowego, delegata do Krajowej Rady Prowincji lub członka legislatury prowincji, przy czym wykluczenie to nie dotyczy członka rady gminnej reprezentującego władze lokalne w Krajowej Radzie Prowincji lub
 - e. członka innej rady gminnej, przy czym wykluczenie to nie dotyczy członka rady gminnej, reprezentującego daną radę w radzie gminnej innej kategorii.
2. Osoba, która nie może być członkiem rady gminnej, w myśl przepisów ust. 1 pkt (a), (b), (d) lub (e), może kandydować do rady, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

159. Kadencja rad gmin⁵⁹

1. Kadencja rady gminnej nie może być dłuższa niż 5 lat, zgodnie z zasadami określonymi w prawodawstwie ogólnokrajowym.
2. Jeżeli rada gminna zostaje rozwiązana na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym lub jeżeli upływa jej kadencja, nowe wybory są przeprowadzane w ciągu 90 dni od dnia rozwiązania rady lub dnia upływu kadencji.
3. Rada gminna, z wyjątkiem rady, która została rozwiązana w następstwie interwencji dokonanej na podstawie art. 139, zachowuje kompetencję do działania od dnia rozwiązania lub upływu kadencji do czasu ogłoszenia wyboru nowo wybranej rady.

160. Procedury wewnętrzne

1. Rada gminna:
 - a. podejmuje decyzje dotyczące wykonywania wszystkich kompetencji i realizacji wszystkich zadań gminy;
 - b. wybiera swojego przewodniczącego;
 - c. może powołać komisję wykonawczą i inne komisje, na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym oraz
 - d. może zatrudniać personel konieczny do skutecznego wykonywania swoich zadań.
2. Rady gminne nie mogą przekazywać następujących zadań:
 - a. wydawanie zarządzeń;
 - b. uchwalanie budżetów;
 - c. nakładanie podatków gminnych oraz innych podatków, opłat i danin oraz
 - d. zaciąganie pożyczek.
3.
 - a. Obecność większości członków rady gminnej jest konieczna do przystąpienia do głosowania nad jakąkolwiek kwestią.
 - b. Wszystkie kwestie dotyczące spraw wymienionych w ust. 2 są rozstrzygane w drodze uchwały rady gminnej podjętej głosami większości swoich członków.

⁵⁹ Art. 159 został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

- c. We wszystkich pozostałych kwestiach rada gminna rozstrzyga większością głosów.
4. Rada gminna nie może wydać żadnego zarządzenia dopóki:
 - a. wszyscy członkowie rady nie zostaną o tym w rozsądny sposób zawiadomieni oraz
 - b. proponowane zarządzenie nie zostanie ogłoszone w celu umożliwienia zgłaszania uwag przez obywateli.
 5. Prawodawstwo ogólnokrajowe może ustanowić kryteria dotyczące określania:
 - a. liczby członków rady gminnej;
 - b. przypadków, w których rady gminne mogą wybrać komisję wykonawczą lub jakąkolwiek inną komisję lub
 - c. liczbę członków komisji wykonawczej i wszelkich innych komisji rad gminnych.
 6. Rada gminna może wydawać zarządzenia o ustanowieniu swego regulaminu w zakresie:
 - a. jej postanowień wewnętrznych;
 - b. jej funkcjonowania i postępowań oraz
 - c. zasad powoływania jej komisji, ich składu, procedur, kompetencji i zadań.
 7. Rada gminna działa w sposób otwarty i może uchylić jawność swoich posiedzeń lub posiedzeń swoich komisji jedynie w przypadku, gdy jest to rozsądne ze względu na charakter rozpatrywanych spraw.
 8. Członkowie rady gminnej mają prawo do uczestniczenia w postępowaniach rady i jej komisji w sposób, który:
 - a. pozwala partiom i grupom interesu reprezentowanym w radzie na ich sprawiedliwą reprezentację;
 - b. jest zgodny z zasadami demokracji oraz
 - c. może zostać unormowany w prawodawstwie ogólnokrajowym.

161. Przywileje

Prawodawstwo prowincji ustanowione w ramach wyznaczonych w prawodawstwie ogólnokrajowym może ustanawiać przywileje i immunitety dla rad gminnych i ich członków.

162. Ogłaszanie zarządzeń gminnych

1. Zarządzenie gminne może być egzekwowane dopiero po jego ogłoszeniu w dzienniku urzędowym danej prowincji.

2. Na wniosek gminy zarządzenie gminne jest ogłaszane w dzienniku urzędowym prowincji.
3. Zarządzenia gminne są dostępne dla obywateli.

163. Organizacje zrzeszające władze lokalne⁶⁰

Ustawa Parlamentu uchwalona zgodnie z procedurą ustanowioną w art. 76:

- a. określa zasady uznawania ogólnokrajowych i prowincjonalnych organizacji reprezentujących gminy oraz
- b. określa procedury, według których władze lokalne mogą:
 - i. konsultować się z władzami ogólnokrajowymi lub władzami prowincji;
 - ii. wyznaczać przedstawicieli do Krajowej Rady Prowincji oraz
 - iii. uczestniczyć w postępowaniu ustanowionym w prawodawstwie ogólnokrajowym przewidzianym w art. 221 ust. 1 pkt (c).

164. Inne sprawy

Wszelkie sprawy dotyczące władz lokalnych, które nie zostały uregulowane w niniejszej Konstytucji, mogą zostać określone w prawodawstwie ogólnokrajowym lub w prawodawstwie prowincji ustanowionym w ramach wyznaczonych przez prawodawstwo ogólnokrajowe.

Rozdział 8

SĄDY I WYMIERZANIE SPRAWIEDLIWOŚCI

165. Władza sądownicza

1. Władza sądownicza Republiki jest sprawowana przez sądy.
2. Sądy są niezawisłe i podlegają wyłącznie Konstytucji i prawu, które stosują bezstronnie i obiektywnie.
3. Żadna osoba ani organ państwowy nie może ingerować w funkcjonowanie sądów.
4. Organy państwowe, za pomocą środków prawodawczych i innych środków, wspomagają i chronią sądy w celu zagwarantowania ich niezawisłości, bezstronności, godności, dostępności do nich oraz skuteczności.

⁶⁰ Art. 163 pkt (b) podpkt (iii) został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

5. Zarządzenie lub orzeczenie wydane przez sąd wiąza wszystkie osoby i wszystkie organy państwowe, do których się odnoszą.

166. System sądownictwa

Sądami są:

- a. Trybunał Konstytucyjny;
- b. Najwyższy Sąd Apelacyjny;
- c. Sądy Wyższe, w tym wyższe sądy apelacyjne, które mogą zostać ustanowione przez ustawę Parlamentu w celu rozpatrywania odwołań od orzeczeń innych Sądów Wyższych;
- d. sądy rejonowe oraz
- e. wszelkie inne sądy ustanowione lub uznane na zasadach określonych w ustawie Parlamentu, w tym także sądy o statusie podobnym do statusu Sądów Wyższych lub sądów rejonowych.

167. Trybunał Konstytucyjny⁶¹

1. Trybunał Konstytucyjny składa się z Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, Wiceprezesa oraz dziewięciu innych sędziów.
2. Trybunał Konstytucyjny rozpoznaje sprawy w składzie co najmniej ośmiu sędziów.
3. Trybunał Konstytucyjny:
 - a. jest najwyższym sądem we wszystkich sprawach konstytucyjnych;
 - b. może orzekać wyłącznie w sprawach konstytucyjnych lub związanych z orzeczeniami w sprawach konstytucyjnych oraz
 - c. orzeka ostatecznie, czy dana sprawa ma charakter konstytucyjny lub czy jest związana z orzeczeniem w sprawie konstytucyjnej.
4. Jedynie Trybunał Konstytucyjny może:
 - a. rozstrzygać spory między organami państwowymi na ogólnokrajowym lub prowincjonalnym szczeblu władzy, dotyczące konstytucyjnego statusu, kompetencji lub zadań tych organów;
 - b. orzekać o zgodności z Konstytucją wszelkich projektów ustaw Parlamentu lub projektów ustaw prowincji⁶², ale może to uczynić wyłącznie w przypadkach przewidzianych w art. 79 lub art. 121;
 - c. orzekać w sprawie wniosków przewidzianych w art. 80 i art. 122;

⁶¹ Art. 167 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

⁶² W oryginale: *any parliamentary or provincial Bill*.

- d. orzekać o zgodności z Konstytucją wszelkich poprawek do Konstytucji;
 - e. stwierdzać, że Parlament lub Prezydent nie wypełnili obowiązku konstytucyjnego lub
 - f. uwierzytelniać konstytucję prowincji na zasadach określonych w art. 144.
5. Trybunał Konstytucyjny orzeka ostatecznie o zgodności z Konstytucją ustawy Parlamentu, ustawy prowincji lub postępowania Prezydenta oraz potwierdza wszelkie zarządzenia o nieważności wydane przez Najwyższy Sąd Apelacyjny, Sąd Wyższy lub sąd o podobnym statusie, zanim zarządzenia te wejdą w życie.
6. Prawodawstwo ogólnokrajowe lub regulamin Trybunału Konstytucyjnego, w przypadkach, w których przemawia za tym interes wymiaru sprawiedliwości i pod warunkiem uzyskania zezwolenia Trybunału Konstytucyjnego, upoważnia osoby do:
- a. wnoszenia spraw bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego lub
 - b. wnoszenia środka odwoławczego od orzeczenia wydanego przez jakikolwiek inny sąd bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego.
7. Sprawa konstytucyjna obejmuje wszelkie sprawy związane z interpretacją, ochroną lub realizacją Konstytucji.

168. Najwyższy Sąd Apelacyjny⁶³

1. Najwyższy Sąd Apelacyjny składa się z Prezesa, Wiceprezesa oraz sędziów apelacyjnych, których liczba została określona na podstawie ustawy Parlamentu.
2. Najwyższy Sąd Apelacyjny rozpoznaje sprawy w składzie określonym na podstawie ustawy Parlamentu.
3. Najwyższy Sąd Apelacyjny może rozpoznawać środki odwoławcze we wszystkich sprawach. Jest najwyższym sądem apelacyjnym, z wyjątkiem spraw konstytucyjnych, i może rozpoznawać wyłącznie:
 - a. środki odwoławcze;
 - b. sprawy związane ze środkami odwoławczymi oraz
 - c. wszelkie inne sprawy, które mogą zostać wniesione do tego sądu w okolicznościach określonych w ustawie Parlamentu.

⁶³ Art. 168 ust. 1 i ust. 2 zostały zmienione Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

169. Sądy Wyższe

Sąd Wyższy może rozpoznawać:

- a. wszelkie sprawy konstytucyjne, z wyjątkiem spraw:
 - i. które może rozpoznawać tylko Trybunał Konstytucyjny lub
 - ii. które zostały powierzone w drodze ustawy Parlamentu innemu sądowi o statusie podobnym do statusu Sądu Wyższego oraz
- b. wszelkie inne sprawy, które nie zostały powierzone innemu sądowi w drodze ustawy Parlamentu.

170. Sądy rejonowe i inne sądy

Sądy rejonowe i inne sądy mogą rozpoznawać wszelkie sprawy określone w ustawie Parlamentu, ale sąd niższego szczebla niż Sąd Wyższy nie może ani badać zgodności z Konstytucją prawodawstwa lub postępowania Prezydenta, ani orzekać w tej sprawie.

171. Procedury sądowe

Wszystkie sądy działają na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym, a ich regulaminy i zasady postępowania są ustanawiane na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

172. Kompetencje sądów w sprawach konstytucyjnych

1. Orzekając w sprawie konstytucyjnej należącej do jego kompetencji, sąd:
 - a. stwierdza, że prawo⁶⁴ lub postępowanie niezgodne z Konstytucją są nieważne w zakresie tej niezgodności oraz
 - b. może wydawać wszelkie zarządzenia, które są sprawiedliwe i słuszne, w tym:
 - i. zarządzenie o ograniczeniu działania wstecz stwierdzenia nieważności oraz
 - ii. zarządzenie o zawieszeniu skuteczności stwierdzenia nieważności na ustalony przez siebie okres i na ustalonych przez siebie warunkach, aby umożliwić właściwemu organowi władzy usunięcie wady.
2. a. Najwyższy Sąd Apelacyjny, Sąd Wyższy lub sąd o podobnym statusie mogą wydać zarządzenie stwierdzające konstytucyjną ważność ustawy Parlamentu, ustawy prowincji lub postępowania Prezydenta,

⁶⁴ W oryginale: *law*.

ale zarządzenie stwierdzające nieważność z powodu niekonstytucyjności nie ma mocy prawnej, chyba że zostanie potwierdzone przez Trybunał Konstytucyjny.

- b. Sąd, który wydaje zarządzenie w sprawie konstytucyjnej nieważności aktu, może wydać zarządzenie tymczasowe zakazujące określonych działań lub zapewniające w inny sposób ochronę interesów strony lub zawiesić postępowanie, w oczekiwaniu na orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego o ważności ustawy lub postępowania.
- c. Prawodawstwo ogólnokrajowe przewiduje środek odwoławczy wnoszony do Trybunału Konstytucyjnego od zarządzeń stwierdzających nieważność z powodu niekonstytucyjności.
- d. Każda osoba lub organ państwowy mające wystarczający interes w sprawie, mogą wnieść środek odwoławczy lub złożyć wniosek bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego w celu potwierdzenia lub zmiany zarządzenia o nieważności z powodu niekonstytucyjności, wydanego przez sąd na zasadach określonych w niniejszym ustępie.

173. Kompetencje własne

Trybunał Konstytucyjny, Najwyższy Sąd Apelacyjny oraz Sądy Wyższe mają kompetencje własne⁶⁵ do ochrony i regulowania swoich procedur oraz rozwijania *common law*, przy uwzględnieniu interesów wymiaru sprawiedliwości.

174.⁶⁶ Powoływanie funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości⁶⁷

1. Każda odpowiednia osoba, kobieta lub mężczyzna, mająca właściwe kwalifikacje może zostać powołana na stanowisko funkcjonariusza wymiaru sprawiedliwości. Osoba powołana na stanowisko sędziego Trybunału Konstytucyjnego musi być ponadto obywatelem południowoafrykańskim.
2. Przy powoływaniu funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości bierze się pod uwagę wymóg, aby władza sądownicza w szerokim zakresie odzwierciedlała strukturę ras i płci ludności Południowej Afryki.

⁶⁵ W oryginale: *inherent power*.

⁶⁶ Art. 174 ust. 3 i ust. 4 zostały zmienione Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

⁶⁷ W oryginale: *judicial officer*.

3. Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej, po zasięgnięciu opinii Komisji Służby Sądowniczej i przywódców partii reprezentowanych w Zgromadzeniu Narodowym, powołuje Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego oraz, po zasięgnięciu opinii Komisji Służby Sądowniczej, powołuje Prezesa i Wiceprezesa Najwyższego Sądu Apelacyjnego.
4. Pozostali sędziowie Trybunału Konstytucyjnego są powoływani przez Prezydenta jako głowę ogólnokrajowej władzy wykonawczej, po zasięgnięciu opinii Prezesa Trybunału Konstytucyjnego oraz przywódców partii reprezentowanych w Zgromadzeniu Narodowym, zgodnie z następującą procedurą:
 - a. Komisja Służby Sądowniczej przygotowuje listę kandydatów zawierającą o trzy nazwiska więcej niż liczba obsadzanych stanowisk i przedstawia ją Prezydentowi.
 - b. Prezydent może powołać kandydatów z listy i zawiadamia Komisję Służby Sądowniczej, przedstawiając uzasadnienie, jeżeli jacyś kandydaci nie mogą zostać zaakceptowani i pozostają stanowiska do obsadzenia.
 - c. Komisja Służby Sądowniczej uzupełnia listę o nowych kandydatów, a Prezydent powołuje osoby na pozostałe stanowiska z uzupełnionej listy.
5. Liczba członków Trybunału Konstytucyjnego, którzy zajmowali stanowisko sędziego w chwili powołania do Trybunału Konstytucyjnego, nie może być mniejsza od czterech.
6. Prezydent powołuje sędziów wszystkich pozostałych sądów za radą Komisji Służby Sądowniczej.
7. Pozostali funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości są powoływani na zasadach określonych w ustawie Parlamentu, która gwarantuje, że powołanie, awans, przeniesienie lub zwolnienie funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości lub postępowanie dyscyplinarne przeciwko nim odbywa się w sposób bezstronny.
8. Przed przystąpieniem do pełnienia funkcji, funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości składają przysięgę lub oświadczenie, że będą stać na straży Konstytucji i ją chronić, zgodnie z Załącznikiem 2, lub oświadczenie, że będą stać na straży Konstytucji i ją chronić, zgodnie z Załącznikiem 2.

175. Osoby czasowo pełniące funkcje sędziego⁶⁸

1. Prezydent może powierzyć kobiecie lub mężczyźnie czasowe pełnienie funkcji sędziego Trybunału Konstytucyjnego w przypadku wystąpienia wakatu lub nieobecności sędziego. Powołanie następuje na wniosek członka Gabinetu odpowiedzialny za wymiar sprawiedliwości, działającego w porozumieniu z Prezesem Trybunału Konstytucyjnego.
2. Członek Gabinetu odpowiedzialny za wymiar sprawiedliwości powierza czasowe pełnienie funkcji sędziego innego sądu po zasięgnięciu opinii prezesa sądu, w którym osoba czasowo pełniąca funkcje sędziego będzie orzekać.

176. Kadencja i wynagrodzenie⁶⁹

1. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego są powoływani na dwunastoletnią, nieodnawialną kadencję i sprawują urząd do jej upływu lub do ukończenia 70 lat, w zależności od tego, co nastąpi szybciej, chyba że ustawa Parlamentu przedłuży kadencję sędziego Trybunału Konstytucyjnego.
2. Pozostali sędziowie sprawują urząd do czasu zwolnienia ze służby czynnej na zasadach określonych w ustawie Parlamentu.
3. Wynagrodzenia, dodatki i świadczenia przysługujące sędziom nie mogą zostać zmniejszone.

177. Złożenie z urzędu

1. Sędzia może zostać złożony z urzędu jedynie w przypadku, gdy:
 - a. Komisja Służby Sądowniczej stwierdzi, że sędzia nie jest zdolny do wykonywania zawodu, jest rażąco niekompetentny lub winny poważnego uchybienia oraz
 - b. Zgromadzenie Narodowe zwróci się o odwołanie sędziego w drodze uchwały podjętej głosami co najmniej 2/3 swoich członków.
2. Prezydent odwołuje sędziego ze stanowiska w przypadku podjęcia uchwały żądającej odwołania tego sędziego.
3. Prezydent, za radą Komisji Służby Sądowniczej, może zawiesić sędziego, przeciwko któremu prowadzone jest postępowanie na podstawie ust. 1.

⁶⁸ Art. 175 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

⁶⁹ Art. 176 ust. 1 został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

178.⁷⁰ Komisja Służby Sądowniczej⁷¹

1. Ustanawia się Komisję Służby Sądowniczej, w której skład wchodzi:
 - a. Prezes Trybunału Konstytucyjnego, który przewodniczy posiedzeniom Komisji;
 - b. Prezes Najwyższego Sądu Apelacyjnego;
 - c. jeden sędzia — prezes sądu wyznaczony przez sędziów — prezesów sądów;
 - d. członek Gabinetu odpowiedzialny za wymiar sprawiedliwości lub zastępca wyznaczony przez tego członka Gabinetu;
 - e. dwóch czynnych zawodowo adwokatów zgłoszonych spośród adwokatów w celu reprezentowania całego środowiska zawodowego i powołanych przez Prezydenta;
 - f. dwóch czynnych zawodowo prokuratorów zgłoszonych spośród prokuratorów w celu reprezentowania całego środowiska zawodowego i powołanych przez Prezydenta;
 - g. jeden wykładowca prawa wyznaczony przez wykładowców prawa uniwersytetów Południowej Afryki;
 - h. sześć osób wyznaczonych przez Zgromadzenie Narodowe spośród swoich członków, przy czym co najmniej trzy z nich muszą być członkami partii opozycyjnych reprezentowanych w Zgromadzeniu;
 - i. czterech delegatów stałych do Krajowej Rady Prowincji wyznaczonych łącznie przez Radę głosami co najmniej sześciu prowincji;
 - j. cztery osoby wyznaczone przez Prezydenta jako główę ogólnokrajowej władzy wykonawczej po zasięgnięciu opinii przywódców wszystkich partii reprezentowanych w Zgromadzeniu Narodowym oraz
 - k. w przypadku rozpatrywania spraw dotyczących określonego Sądu Wyższego — prezes tego sądu oraz Premier danej prowincji lub osoba przez niego wyznaczona.
2. Jeżeli liczba osób zgłoszonych spośród adwokatów lub prokuratorów na zasadach określonych w ust. 1 pkt (e) lub (f) jest równa liczbie wakatów

⁷⁰ Art. 178 ust. 1 pkt (b) został zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r., pkt (k) został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r. oraz Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r., ust. 7 został dodany Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r. i zmieniony Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r., a ust. 8 został dodany Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji uchwaloną w 1998 r.

⁷¹ W oryginale: *Judicial Service Commission*.

do obsadzenia, Prezydent powołuje te osoby. Jeżeli liczba zgłoszonych osób przekracza liczbę wakatów do obsadzenia, Prezydent, po zasięgnięciu opinii danego środowiska zawodowego, powołuje kandydatów w liczbie wystarczającej do obsadzenia wakatów, biorąc pod uwagę konieczność zapewnienia reprezentowania przez nich całego środowiska zawodowego.

3. Członkowie Komisji wyznaczeni przez Krajową Radę Prowincji pełnią swoje funkcje do czasu, gdy zostaną łącznie zmienieni lub do chwili wystąpienia wakatów w ich gronie. Pozostali członkowie wyznaczeni lub zgłoszeni do Komisji pełnią swoje funkcje do czasu, gdy zostaną zmienieni przez tych, którzy ich wyznaczyli lub zgłosili.
4. Komisji Służby Sądowniczej przysługują kompetencje i zadania powierzone jej przez Konstytucję i prawodawstwo ogólnokrajowe.
5. Komisja Służby Sądowniczej może przedstawiać swoje opinie władzy ogólnokrajowej w każdej sprawie związanej z władzą sądowniczą lub wymiarem sprawiedliwości, ale rozpatrując wszelkie sprawy z wyjątkiem powołania sędziego, Komisja zbiera się bez udziału członków wyznaczonych na zasadach określonych w ust. 1 pkt (h) i (i).
6. Komisja Służby Sądowniczej może określić swoją własną procedurę, ale decyzje Komisji są przyjmowane głosami większości jej członków.
7. W przypadku, gdy Prezes Trybunału Konstytucyjnego lub Prezes Najwyższego Sądu Apelacyjnego nie mogą przejściowo uczestniczyć w pracach Komisji, Wiceprezes Trybunału Konstytucyjnego lub Wiceprezes Najwyższego Sądu Apelacyjnego, w zależności od przypadku, zastępują ich w Komisji.
8. Prezydent i osoby, które powołują, zgłaszają lub wyznaczają członków Komisji na zasadach określonych w ust. 1 pkt (c), (e), (f) i (g), mogą, w taki sam sposób, powoływać, zgłaszać lub wyznaczać zastępców dla każdego z tych członków, aby uczestniczyli oni w pracach Komisji za każdym razem, gdy któryś z członków nie może przejściowo pełnić swoich funkcji lub jest nieobecny na terytorium Republiki, lub z każdego innego odpowiednio uzasadnionego powodu.

179. Prokuratura

1. Ustanawia się jedną ogólnokrajową prokuraturę w Republice, o strukturze określonej w ustawie Parlamentu, w której skład wchodzi:

- a. Krajowy Dyrektor Prokuratury, który jest głową prokuratury, powoływany przez Prezydenta jako głowę ogólnokrajowej władzy wykonawczej oraz
 - b. dyrektorzy prokuratury i prokuratorzy, na zasadach określonych w ustawie Parlamentu.
2. Prokuratura ma kompetencję do wszczynania postępowań karnych w imieniu państwa oraz wykonywania wszelkich innych niezbędnych zadań, związanych ze wszczynaniem postępowań karnych.
 3. Prawodawstwo ogólnokrajowe gwarantuje, że dyrektorzy prokuratury:
 - a. mają odpowiednie kwalifikacje oraz
 - b. są odpowiedzialni za ściganie przestępstw w określonych okręgach, na zasadach określonych w ust. 5.
 4. Prawodawstwo ogólnokrajowe gwarantuje, że prokuratura wykonuje swoje zadania bezstronnie i obiektywnie.
 5. Krajowy Dyrektor Prokuratury:
 - a. określa, w porozumieniu z członkiem Gabinetu odpowiedzialnym za wymiar sprawiedliwości oraz po zasięgnięciu opinii dyrektorów prokuratury, politykę w zakresie ścigania przestępstw, która musi być przestrzegana w procedurze ścigania;
 - b. wydaje wytyczne w zakresie prowadzonej polityki, które muszą być przestrzegane w procedurze ścigania;
 - c. może ingerować w procedurę ścigania w przypadku, gdy wytyczne w zakresie prowadzonej polityki nie są przestrzegane oraz
 - d. może ponownie rozpatrzyć decyzję o ściganiu lub zaniechaniu ścigania, po zasięgnięciu opinii właściwego dyrektora prokuratury oraz po uzyskaniu stanowiska, w terminie określonym przez Krajowego Dyrektora Prokuratury, następujących osób:
 - i. Oskarżonego.
 - ii. Wnoszącego skargę.
 - iii. Jakiegokolwiek innej osoby lub strony, którą Krajowy Dyrektor Prokuratury uznał za istotną.
 6. Członek Gabinetu odpowiedzialny za wymiar sprawiedliwości ponosi ostateczną odpowiedzialność za prokuraturę.
 7. Wszystkie inne kwestie dotyczące prokuratury są określane w prawodawstwie ogólnokrajowym.

180. Inne sprawy dotyczące wymiaru sprawiedliwości

Prawodawstwo ogólnokrajowe może regulować wszelkie sprawy dotyczące wymiaru sprawiedliwości, które nie zostały unormowane w niniejszej Konstytucji, w tym także:

- a. programy szkoleniowe dla funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości;
- b. procedury rozpatrywania skarg przeciwko funkcjonariuszom wymiaru sprawiedliwości oraz
- c. udziału obywateli innych niż funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości w wydawaniu orzeczeń sądowych.

Rozdział 9

INSTYTUCJE PAŃSTWOWE WSPIERAJĄCE DEMOKRACJĘ KONSTYTUCYJNĄ

181. Ustanowienie i zasady działania⁷²

1. Następujące instytucje państwowe umacniają demokrację konstytucyjną w Republice:
 - a. Rzecznik Obywateli⁷³.
 - b. Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka.
 - c. Komisja do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych.
 - d. Komisja do Spraw Równości Płci⁷⁴.
 - e. Główny Rewident⁷⁵.
 - f. Komisja Wyborcza.
2. Instytucje te są niezależne i podlegają wyłącznie Konstytucji i prawu; są one bezstronne i wykonują swoje kompetencje i realizują zadania bezstronnie i obiektywnie.

⁷² Art. 181 ust. 1 pkt (b) został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

⁷³ W oryginale: *Public Protector*.

⁷⁴ W oryginale: *Commission for Gender Equality*.

⁷⁵ W oryginale: *Auditor-General*.

3. Inne organy państwowe, za pomocą środków prawodawczych i innych środków, wspomagają i chronią te instytucje w celu zapewnienia ich niezależności, bezstronności, godności i skuteczności.
4. Żadna osoba ani organ państwowy nie mogą utrudniać funkcjonowania tych instytucji.
5. Instytucje te ponoszą odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Narodowym i co najmniej raz w roku przedstawiają Zgromadzeniu sprawozdanie ze swojej działalności i wykonywanych zadań.

Rzecznik Obywateli

182. Zadania Rzecznika Obywateli

1. Rzecznik Obywateli ma kompetencje określone w prawodawstwie ogólnokrajowym do:
 - a. badania działań w sprawach państwowych lub w administracji publicznej na każdym szczeblu władzy, co do których postawiono zarzut lub zachodzi podejrzenie, że były one nieprawidłowe lub spowodowały nieprawidłowości lub szkody;
 - b. przedstawiania sprawozdań z takich działań oraz
 - c. stosowania odpowiednich środków zaradczych.
2. Rzecznik Obywateli ma dodatkowe kompetencje i zadania określone przez prawodawstwo ogólnokrajowe.
3. Rzecznik Obywateli nie może badać orzeczeń sądowych.
4. Rzecznik Obywateli jest dostępny dla wszystkich osób i wspólnot.
5. Każde sprawozdanie przedstawione przez Rzecznika Obywateli jest udostępniane obywatelom, chyba że wystąpią wyjątkowe okoliczności, określone w prawodawstwie ogólnokrajowym, które wymagają uchylecia jawności sprawozdania.

183. Kadencja

Rzecznik Obywateli jest powoływany na siedmioletnią, nieodnawialną kadencję.

Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka

184. Zadania Południowoafrykańskiej Komisji Praw Człowieka⁷⁶

1. Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka:
 - a. popiera poszanowanie dla praw człowieka oraz kulturę praw człowieka,
 - b. wspiera ochronę, rozwój i realizację praw człowieka oraz
 - c. kontroluje i ocenia przestrzeganie praw człowieka w Republice.
2. Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka ma kompetencje, określone w prawodawstwie ogólnokrajowym, konieczne do wykonywania swoich zadań, w tym kompetencje w zakresie:
 - a. badania przestrzegania praw człowieka i przedstawiania sprawozdań w tej sprawie;
 - b. podejmowania kroków w celu zapewnienia odpowiedniego naprawienia szkody w przypadku naruszenia praw człowieka;
 - c. prowadzenia badań naukowych oraz
 - d. nauczania.
3. Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka corocznie żąda od właściwych organów państwowych przedstawienia Komisji informacji na temat środków zastosowanych w celu realizacji praw zawartych w Deklaracji Praw w zakresie mieszkalnictwa, ochrony zdrowia, żywności, wody, zabezpieczenia społecznego, edukacji i środowiska.
4. Południowoafrykańska Komisja Praw Człowieka ma dodatkowe kompetencje i zadania określone przez prawodawstwo ogólnokrajowe.

Komisja do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych

185. Zadania Komisji⁷⁷

1. Do podstawowych celów Komisji do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych należy:

⁷⁶ Art. 184 został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

⁷⁷ Art. 185 ust. 3 został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

- a. popieranie poszanowania dla praw wspólnot kulturowych, religijnych i językowych;
 - b. umacnianie i rozwijanie pokoju, przyjaźni, humanizmu, tolerancji i jedności narodowej pomiędzy wspólnotami kulturowymi, religijnymi i językowymi, w oparciu o zasady równości, niedyskryminacji i wolności zrzeszania się oraz
 - c. zalecanie ustanowienia lub uznania, zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym, rady kulturowej lub innej rady, lub rad dla wspólnoty lub wspólnot Południowej Afryki.
2. Komisja ma kompetencje, określone w prawodawstwie ogólnokrajowym, konieczne do osiągnięcia swoich podstawowych celów, w tym także kompetencję w zakresie kontroli, badania spraw, prowadzenia badań, nauczania, nakłaniania do podjęcia określonych działań, przedstawiania opinii oraz sprawozdań w sprawach dotyczących praw wspólnot kulturowych, religijnych i językowych.
 3. Komisja może przedstawiać wszelkie sprawy należące do zakresu jej kompetencji i zadań Południowoafrykańskiej Komisji Praw Człowieka, w celu ich zbadania.
 4. Komisja ma dodatkowe kompetencje i zadania określone przez prawodawstwo ogólnokrajowe.

186. Skład Komisji

1. Liczbę członków Komisji do Spraw Wspierania i Ochrony Praw Wspólnot Kulturowych, Religijnych i Językowych, zasady ich powoływania i ich kadencję określa prawodawstwo ogólnokrajowe.
2. Skład Komisji:
 - a. reprezentuje w szerokim zakresie podstawowe wspólnoty kulturowe, religijne i językowe Południowej Afryki oraz
 - b. odzwierciedla w szerokim zakresie strukturę płci ludności Południowej Afryki.

Komisja do Spraw Równości Płci

187. Zadania Komisji do Spraw Równości Płci

1. Komisja do Spraw Równości Płci popiera poszanowanie dla zasady równości płci oraz ochronę, rozwój i dążenie do osiągnięcia równości płci.
2. Komisja do Spraw Równości Płci ma kompetencje, określone w prawodawstwie ogólnokrajowym, niezbędne dla realizacji swoich zadań,

- w tym także kompetencję w zakresie kontroli, badania spraw, badań naukowych, nauczania, nakłaniania do podjęcia określonych działań, przedstawiania opinii oraz sprawozdań w sprawach dotyczących równości płci.
3. Komisja do Spraw Równości Płci ma dodatkowe kompetencje i zadania określone w prawodawstwie ogólnokrajowym.

Główny Rewident

188. Zadania Głównego Rewidenta

1. Główny Rewident bada rachunki, sprawozdania finansowe i zarządzanie finansami oraz przedstawia sprawozdania z kontroli:
 - a. wszystkich ogólnokrajowych i prowincjonalnych ministerstw i administracji;
 - b. wszystkich gmin oraz
 - c. wszystkich instytucji lub jednostek rachunkowych, które prawodawstwo ogólnokrajowe lub prawodawstwo prowincji poddaje kontroli Głównego Rewidenta.
2. Oprócz obowiązków określonych w ust. 1 i z zastrzeżeniem przepisów prawodawstwa, Główny Rewident może badać rachunki, sprawozdania finansowe i zarządzanie finansami oraz przedstawiać sprawozdania z kontroli:
 - a. każdej instytucji wykorzystującej środki z Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego, Funduszu Skarbowego Prowincji lub gmin lub
 - b. każdej instytucji, która została upoważniona na podstawie prawa do otrzymywania środków finansowych na cele publiczne.
3. Główny Rewident przedstawia sprawozdania pokontrolne ciałom prawodawczym, które są bezpośrednio zainteresowane kontrolą, oraz każdemu innemu organowi władzy, określonemu w prawodawstwie ogólnokrajowym. Wszystkie sprawozdania są udostępniane obywatelom.
4. Główny Rewident ma dodatkowe kompetencje i zadania określone w prawodawstwie ogólnokrajowym.

189. Kadencja

Główny Rewident jest powoływany na określoną i nieodnawialną kadencję, która może trwać od pięciu do dziesięciu lat.

Komisja Wyborcza

190. Zadania Komisji Wyborczej

1. Komisja Wyborcza:
 - a. przeprowadza wybory do ogólnokrajowych, prowincjonalnych i gminnych ciał prawodawczych zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym;
 - b. gwarantuje, że wybory są wyłączone od polityki i sprawiedliwe oraz
 - c. ogłasza wyniki wyborów w terminie określonym w prawodawstwie ogólnokrajowym, najkrótszym, jaki jest, rozsądnie rzecz biorąc, możliwy.
2. Komisja Wyborcza ma dodatkowe kompetencje i zadania określone w prawodawstwie ogólnokrajowym.

191. Skład Komisji Wyborczej

Komisja Wyborcza składa się z co najmniej trzech osób. Liczbę członków i ich kadencję określa prawodawstwo ogólnokrajowe.

Niezależna Władza do Spraw Regulacji Radiofonii i Telewizji

192. Władza do Spraw Regulacji Radiofonii i Telewizji

Prawodawstwo ogólnokrajowe ustanawia niezależną władzę w celu regulowania działalności radiofonii i telewizji w interesie publicznym oraz zapewnienia równowagi i różnorodności poglądów szeroko odzwierciedlających społeczeństwo Południowej Afryki.

Przepisy ogólne

193. Powoływanie⁷⁸

1. Rzecznikiem Obywateli i członkami Komisji ustanowionych w niniejszym rozdziale mogą zostać kobiety lub mężczyźni, którzy:
 - a. są obywatelami południowoafrykańskimi;
 - b. są odpowiednimi osobami do sprawowania określonego urzędu oraz

⁷⁸ Art. 193 ust. 4 pkt (b) został zmieniony Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

- c. spełniają wszelkie inne warunki określone w prawodawstwie ogólnokrajowym.
2. Przy powoływaniu członków Komisji ustanowionych w niniejszym rozdziale bierze się pod uwagę wymóg, aby skład Komisji w szerokim zakresie odzwierciedlał strukturę ras i płci ludności Południowej Afryki.
3. Główny Rewident jest kobietą lub mężczyzną, obywatelem południowoafrykańskim i odpowiednią osobą do sprawowania tego urzędu. Przy powoływaniu Głównego Rewidenta bierze się pod uwagę wiedzę fachową lub doświadczenie w zakresie kontroli, finansów państwowych i administracji publicznej.
4. Prezydent, na wniosek Zgromadzenia Narodowego, powołuje Rzecznika Obywateli, Głównego Rewidenta oraz członków:
 - a. Południowoafrykańskiej Komisji Praw Człowieka;
 - b. Komisji do Spraw Równości Płci oraz
 - c. Komisji Wyborczej.
5. Zgromadzenie Narodowe składa wnioski o powołanie osób:
 - a. zgłoszonych przez komisję Zgromadzenia, w której skład wchodzi członkowie wszystkich partii reprezentowanych w Zgromadzeniu, proporcjonalnie do liczby mandatów oraz
 - b. zatwierdzonych przez Zgromadzenie w drodze uchwały podjętej głosami:
 - i. co najmniej 60 procent członków Zgromadzenia, w przypadku wniosku o powołanie na stanowisko Rzecznika Obywateli lub Głównego Rewidenta lub
 - ii. większości członków Zgromadzenia w przypadku wniosku o powołanie na członka Komisji.
6. Udział społeczeństwa obywatelskiego w procedurze przedstawiania kandydatów może zostać przewidziany zgodnie z art. 59 ust. 1 pkt (a).

194. Złożenie z urzędu

1. Rzecznik Obywateli, Główny Rewident oraz członkowie Komisji ustanowionych w niniejszym rozdziale mogą zostać złożeni z urzędu jedynie:
 - a. z powodu uchybienia, niemożności pełnienia funkcji lub niekompetencji;
 - b. w razie stwierdzenia tych okoliczności przez komisję Zgromadzenia Narodowego oraz

- c. w wyniku podjęcia przez Zgromadzenie Narodowe uchwały żądającej złożenia danej osoby z urzędu.
- 2. Uchwała Zgromadzenia Narodowego żądająca złożenia z urzędu:
 - a. Rzecznika Obywateli i Głównego Rewidenta jest podejmowana głosami 2/3 członków Zgromadzenia lub
 - b. członka Komisji jest podejmowana głosami większości członków Zgromadzenia.
- 3. Prezydent:
 - a. może zawiesić osobę w sprawowaniu urzędu w każdej chwili po rozpoczęciu w komisji Zgromadzenia Narodowego postępowania w sprawie złożenia tej osoby z urzędu oraz
 - b. składa daną osobę z urzędu w razie podjęcia przez Zgromadzenie Narodowe uchwały żądającej złożenia danej osoby z urzędu.

Rozdział 10

ADMINISTRACJA PUBLICZNA

195. Podstawowe wartości i zasady wiążące administrację publiczną

1. Administracja publiczna kieruje się demokratycznymi wartościami i zasadami zawartymi w Konstytucji, a w szczególności:
 - a. Promowania i utrzymywania wysokiego poziomu etyki zawodowej.
 - b. Promowania gospodarnego, oszczędnego i efektywnego wykorzystywania środków.
 - c. Ukierunkowania administracji publicznej na rozwój.
 - d. Świadczenia usług zgodnie z zasadami bezstronności, sprawiedliwości, słuszności i bez uprzedzeń.
 - e. Zaspokajania potrzeb ludności i zachęcania obywateli do udziału w kształtowaniu polityki.
 - f. Ponoszenia odpowiedzialności przez administrację publiczną.
 - g. Dbalości o przejrzystość poprzez zapewnienie obywatelom aktualnej, dostępnej i dokładnej informacji.
 - h. Dbalości o odpowiednie zarządzanie zasobami ludzkimi oraz sprzyjanie rozwojowi kariery zawodowej w celu maksymalnego wykorzystania potencjału ludzkiego.

- i. Odzwierciedlania przez administrację publiczną w szerokim zakresie ludności Południowej Afryki; opierania zasad zatrudniania i zarządzania personelem na zdolnościach, obiektywizmie, sprawiedliwości oraz potrzebie wyrównania naruszeń równowagi, w celu osiągnięcia szerokiej reprezentacji.
2. Powyższe zasady stosuje się do:
 - a. administracji na wszystkich szczeblach władzy;
 - b. organów państwowych oraz
 - c. przedsiębiorstw publicznych.
3. Prawodawstwo ogólnokrajowe gwarantuje umacnianie wartości i zasad wymienionych w ust. 1.
4. Powoływanie pewnej liczby osób na stanowiska w administracji publicznej na podstawie kryteriów politycznych nie jest zabronione, ale prawodawstwo ogólnokrajowe określa zasady takiego obsadzania stanowisk w służbach publicznych.
5. Prawodawstwo normujące administrację publiczną może różnicować poszczególne sektory, działy administracji lub instytucje.
6. Istota i zadania poszczególnych sektorów, działów administracji lub instytucji administracji publicznej są istotnymi czynnikami branymi pod uwagę w prawodawstwie normującym administrację publiczną.

196. Komisja Służby Publicznej⁷⁹

1. Ustanawia się jednolitą Komisję Służby Publicznej dla Republiki.
2. Komisja jest niezależna i bezstronna; wykonuje swoje kompetencje i realizuje zadania bezstronnie i obiektywnie w celu zachowania skutecznej i sprawnej administracji publicznej oraz wysokiego poziomu etyki zawodowej w służbie publicznej. Działalność Komisji reguluje prawodawstwo ogólnokrajowe.
3. Pozostałe organy państwowe, za pomocą środków prawodawczych i innych środków, wspomagają i chronią Komisję w celu zapewnienia jej niezależności, bezstronności, godności i skuteczności. Żadna osoba ani organ państwowy nie mogą ingerować w funkcjonowanie Komisji.
4. Do kompetencji i zadań Komisji należy:
 - a. umacnianie wartości i zasad określonych w art. 195, w całej służbie publicznej;

⁷⁹ Art. 196 ust. 4 pkt (g) został dodany Drugą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1998 r.

- b. badanie, kontrolowanie i ocena organizacji i administrowania oraz polityki kadrowej w służbie publicznej;
 - c. proponowanie środków zapewniających skuteczne i sprawne działanie służby publicznej;
 - d. wydawanie wytycznych w celu zapewnienia, aby procedury dotyczące zatrudniania, przenoszenia, awansowania i zwalniania personelu były zgodne z wartościami i zasadami określonymi w art. 195;
 - e. przedstawianie sprawozdań ze swojej działalności i wykonywania swoich zadań, w tym także wszelkich ustaleń, które może przedstawiać oraz wszelkich wytycznych i opinii, które może wydawać, a także przedstawianie oceny stopnia przestrzegania wartości i zasad określonych w art. 195 oraz
 - f. z własnej inicjatywy lub w wyniku skargi:
 - i. badanie i ocena realizacji polityki kadrowej oraz polityki w zakresie administracji publicznej oraz przedstawianie sprawozdań odpowiedniemu organowi władzy wykonawczej i ciała prawodawczemu;
 - ii. badanie skarg pracowników służby publicznej dotyczących aktów urzędowych lub zaniechań oraz zalecanie stosowania odpowiednich środków zaradczych;
 - iii. kontrolowanie i badanie stopnia przestrzegania procedur stosowanych w służbie publicznej oraz
 - iv. przedstawianie opinii ogólnokrajowym i prowincjonalnym organom państwowym w zakresie polityki kadrowej w służbie publicznej, w tym także praktyk dotyczących zatrudnienia, mianowania, przenoszenia, zwalniania ze służby oraz innych aspektów kariery zawodowej pracowników służby publicznej oraz
 - g. wykonywanie dodatkowych kompetencji i realizowanie dodatkowych zadań określonych w ustawie Parlamentu.
5. Komisja ponosi odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Narodowym.
6. Komisja przedstawia sprawozdanie co najmniej raz w roku na zasadach określonych w ust. 4 pkt (e):
- a. Zgromadzeniu Narodowemu oraz
 - b. w zakresie swojej działalności w danej prowincji, legislatywie tej prowincji.
7. Komisja składa się z czternastu komisarzy powoływanych przez Prezydenta:

- a. pięciu komisarzy zatwierdzanych przez Zgromadzenie Narodowe na zasadach określonych w ust. 8 pkt (a) oraz
 - b. jednego komisarza dla każdej prowincji wyznaczonego przez Premiera danej prowincji na zasadach określonych w ust. 8 pkt (b).
8. a. Komisarz powoływany na zasadach określonych w ust. 7 pkt (a) musi zostać:
- i. zaproponowany przez komisję Zgromadzenia Narodowego, w której skład wchodzi członkowie wszystkich partii reprezentowanych w Zgromadzeniu, proporcjonalnie do liczby mandatów oraz
 - ii. zatwierdzony przez Zgromadzenie w drodze uchwały podjętej głosami większości jego członków.
- b. Komisarz wyznaczony przez Premiera prowincji musi zostać:
- i. zaproponowany przez komisję legislatywy prowincji, której skład jest proporcjonalny do liczby członków wszystkich partii reprezentowanych w legislatywie oraz
 - ii. zatwierdzony przez legislatywę prowincji w drodze uchwały podjętej głosami większości jej członków.
9. Ustawa Parlamentu określa procedurę powoływania komisarzy.
10. Komisarz jest powoływany na pięcioletnią kadencję, która może zostać odnowiona tylko jeden raz; osoba ta, kobieta lub mężczyzna, musi być:
- a. obywatelem południowoafrykańskim oraz
 - b. odpowiednią osobą posiadającą wiedzę lub doświadczenie w dziedzinie administracji, zarządzania lub świadczenia usług publicznych.
11. Komisarz może zostać złożony z urzędu jedynie:
- a. z powodu uchybienia, niemożności pełnienia funkcji lub niekompetencji;
 - b. w razie stwierdzenia tych okoliczności przez komisję Zgromadzenia Narodowego lub, w przypadku komisarza wyznaczonego przez Premiera prowincji, przez komisję legislatywy prowincji oraz
 - c. w wyniku podjęcia przez Zgromadzenie Narodowe lub właściwą legislatywę prowincji głosami większości ich członków uchwały żądającej złożenia danego komisarza z urzędu.
12. Prezydent składa komisarza z urzędu w razie:
- a. podjęcia przez Zgromadzenie Narodowe uchwały żądającej złożenia danego komisarza z urzędu lub

- b. otrzymania pisemnego zawiadomienia od Premiera informującego, że legislatura prowincji podjęła uchwałę żądającą złożenia danego komisarza z urzędu.
13. Komisarze, o których mowa w ust. 7 pkt (b), mogą wykonywać kompetencje i realizować zadania Komisji w swoich prowincjach na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

197. Służba publiczna

1. W ramach administracji publicznej ustanawia się służbę publiczną na rzecz Republiki, której funkcjonowanie i organizację określa prawodawstwo ogólnokrajowe i która wiernie realizuje zgodną z prawem politykę aktualnych władz.
2. Zasady i warunki zatrudnienia w służbie publicznej określa prawodawstwo ogólnokrajowe. Pracownicy mają prawo do godziwej emerytury na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
3. Żaden pracownik służby publicznej nie może być uprzywilejowany ani dyskryminowany ze względu na popieranie określonej partii politycznej lub sprawy.
4. Władze prowincji są odpowiedzialne za zatrudnianie, mianowanie, awansowanie, przenoszenie i odwoływanie członków służby publicznej w swoich organach administracji w ramach jednolitych norm i standardów stosowanych w służbie publicznej.

Rozdział 11 SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA

198. Zasady działania

Następujące zasady rządzą bezpieczeństwem narodowym Republiki:

1. Bezpieczeństwo narodowe odzwierciedla postanowienie mieszkańców Południowej Afryki, jako jednostek i jako narodu, aby żyć jako ludzie równi, żyć w pokoju i harmonii, być wolnymi od strachu i niedostatku oraz dążyć do lepszego życia.
2. Postanowienie życia w pokoju i harmonii zabrania jakiegokolwiek obywatelowi południowoafrykańskiemu uczestnictwa w konflikcie zbroj-

nym, krajowym lub międzynarodowym, z wyjątkiem przypadków określonych w Konstytucji lub prawodawstwie ogólnokrajowym.

3. Bezpieczeństwo narodowe jest zapewniane zgodnie z prawem, w tym także prawem międzynarodowym.
4. Bezpieczeństwo narodowe podlega władzy Parlamentu i ogólnokrajowej władzy wykonawczej.

199. Ustanawianie, organizacja oraz działanie służb bezpieczeństwa

1. Służby bezpieczeństwa Republiki składają się z jednolitych sił obronnych, jednolitych sił policyjnych oraz służb wywiadowczych ustanowionych na zasadach określonych w Konstytucji.
2. Siły obronne są jedynymi legalnymi siłami zbrojnymi w Republice.
3. Organizacje lub służby zbrojne, inne niż służby bezpieczeństwa ustanowione na zasadach określonych w Konstytucji, mogą być ustanawiane wyłącznie na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
4. Strukturę i zasady działania służb bezpieczeństwa określa prawodawstwo ogólnokrajowe.
5. Służby bezpieczeństwa działają, uczą swoich członków działać i wymagają od nich działania zgodnie z Konstytucją i prawem, w tym także międzynarodowym prawem zwyczajowym oraz umowami międzynarodowymi wiążącymi Republikę.
6. Żaden członek służb bezpieczeństwa nie może wykonać rozkazu w sposób oczywisty niezgodny z prawem.
7. Ani służby bezpieczeństwa, ani żaden z ich członków nie mogą, wykonując swoje zadania:
 - a. szkodzić interesom partii politycznej uznanym za uzasadnione na zasadach określonych w Konstytucji lub
 - b. służyć w sposób stronnictwo interesom partii politycznej.
8. W celu wprowadzenia w życie zasad jawności i odpowiedzialności, wielopartyjne komisje parlamentarne nadzorują wszystkie służby bezpieczeństwa w sposób określony w prawodawstwie ogólnokrajowym i regulaminie Parlamentu.

Obrona

200. Siły obronne

1. Siły obronne są zorganizowane i zarządzane jako siły zbrojne podlegające dyscyplinie.
2. Podstawowym celem sił obronnych jest obrona i ochrona Republiki, jej integralności terytorialnej i jej ludności zgodnie z Konstytucją i zasadami prawa międzynarodowego regulującymi użycie siły.

201. Odpowiedzialność polityczna

1. Jeden z członków Gabinetu ponosi odpowiedzialność za obronę.
2. Jedynie Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej może zezwolić na użycie sił obronnych:
 - a. we współpracy z policją;
 - b. w obronie Republiki lub
 - c. w celu wypełnienia zobowiązania międzynarodowego.
3. W przypadku użycia sił obronnych w jednym z celów wymienionych w ust. 2 Prezydent bezzwłocznie i wystarczająco szczegółowo informuje Parlament o:
 - a. przyczynach użycia sił obronnych;
 - b. każdym miejscu, gdzie używane są siły obronne;
 - c. liczbie osób biorących udział w działaniach oraz
 - d. okresie, na jaki planowane jest użycie sił.
4. W przypadku, gdy Parlament nie obraduje w ciągu pierwszych 7 dni od chwili użycia sił obronnych w sposób przewidziany w ust. 2, Prezydent przekazuje informacje wymagane w ust. 3 właściwej komisji kontrolnej.

202. Dowództwo sił obronnych

1. Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej jest naczelnym dowódcą sił obronnych i powołuje wojskowe dowództwo sił obronnych.
2. Siły obronne są dowodzone zgodnie z wytycznymi członka Gabinetu odpowiedzialnego za obronę, pod zwierzchnictwem Prezydenta.

203. Stan obrony narodowej

1. Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej może wprowadzić stan obrony narodowej i ma obowiązek bezzwłocznie i wystarczająco szczegółowo poinformować Parlament o:

- a. przyczynach wprowadzenia stanu obrony;
 - b. każdym miejscu, gdzie używane są siły obronne oraz
 - c. liczbie osób biorących udział w działaniach.
2. Jeżeli Parlament nie obraduje w chwili wprowadzenia stanu obrony narodowej, Prezydent zwołuje Parlament na posiedzenie nadzwyczajne w ciągu 7 dni od dnia wprowadzenia stanu obrony;
 3. Wprowadzenie stanu obrony narodowej traci moc obowiązującą, chyba że zostanie zatwierdzone przez Parlament w ciągu 7 dni od dnia wprowadzenia stanu obrony.

204. Cywilny sekretariat obrony

Cywilny sekretariat obrony jest ustanawiany przez prawodawstwo ogólnokrajowe i funkcjonuje pod kierownictwem członka Gabinetu odpowiedzialnego za obronę.

Policja

205. Policja

1. Policja ogólnokrajowa jest zorganizowana tak, aby funkcjonowała na ogólnokrajowym, prowincjonalnym i, w odpowiednich przypadkach, lokalnym szczeblu władzy.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe określa kompetencje i zadania policji i umożliwia jej skuteczne wykonywanie obowiązków przy uwzględnieniu wymagań prowincji.
3. Do zadań policji należy zapobieganie przestępstwom, zwalczanie przestępstw i prowadzenie dochodzeń w ich sprawie, utrzymanie porządku publicznego, ochrona i bezpieczeństwo mieszkańców Republiki i ich własności oraz przestrzeganie i zapewnianie przestrzegania prawa.

206. Odpowiedzialność polityczna

1. Jeden z członków Gabinetu jest odpowiedzialny za utrzymywanie porządku publicznego i określa ogólnokrajową politykę utrzymywania porządku publicznego po zasięgnięciu opinii władz prowincji i przy uwzględnieniu potrzeb i priorytetów prowincji w zakresie utrzymywania porządku publicznego, określonych przez władze wykonawcze prowincji.

2. Ogólnokrajowa polityka utrzymywania porządku publicznego może przewidywać różne polityki w poszczególnych prowincjach, przy uwzględnieniu potrzeb i priorytetów tych prowincji w zakresie utrzymywania porządku publicznego.
3. Każda prowincja jest uprawniona do:
 - a. kontrolowania działań policji;
 - b. nadzorowania skuteczności i sprawności sił policyjnych, w tym także do otrzymywania sprawozdań na temat sił policyjnych;
 - c. rozwijania dobrych stosunków między policją a wspólnotą;
 - d. oceny skuteczności jawnego utrzymywania porządku publicznego oraz
 - e. współpracy w sprawach dotyczących przestępczości i utrzymywania porządku publicznego w prowincji z członkiem Gabinetu odpowiedzialnym za utrzymywanie porządku publicznego.
4. Władza wykonawcza prowincji ponosi odpowiedzialność za wykonanie zadania utrzymywania porządku publicznego:
 - a. powierzone jej w niniejszym rozdziale;
 - b. powierzone jej na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym oraz
 - c. przypisane jej w ramach ogólnokrajowej polityki utrzymywania porządku publicznego.
5. W celu wykonywania zadań określonych w ust. 3, prowincja:
 - a. może badać skargi dotyczące nieudolności policji lub naruszenia stosunków między policją a wspólnotą lub powołać w tym celu komisję śledczą oraz
 - b. wydaje zalecenia członkowi Gabinetu odpowiedzialnemu za utrzymywanie porządku publicznego.
6. Po otrzymaniu skargi złożonej przez władzę wykonawczą prowincji niezależny organ do spraw skarg dotyczących policji, ustanowiony w drodze prawodawstwa ogólnokrajowego, bada każde zarzucane uchybienie lub przestępstwo popełnione przez funkcjonariusza policji w prowincji.
7. Prawodawstwo ogólnokrajowe określa zasady ramowe w zakresie ustanawiania policji gminnych, ich kompetencji, zadań i oraz nadzoru nad nimi.
8. W celu zapewnienia skutecznej koordynacji działań policji i skutecznej współpracy między poszczególnymi szczeblami władzy, zostanie powołana komisja złożona z członka Gabinetu i członków Rad Wykonawczych odpowiedzialnych za utrzymywanie porządku publicznego.

9. Legislatywa prowincji może zażądać od komisarza danej prowincji, aby stawił się przed nią lub jedną z jej komisji w celu udzielenia odpowiedzi na pytania.

207. Nadzór nad policją

1. Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej powołuje kobietę lub mężczyznę na stanowisko Krajowego Komisarza Policji w celu sprawowania nadzoru nad policją i kierowania nią.
2. Krajowy Komisarz sprawuje nadzór nad policją i kieruje nią zgodnie z ogólnokrajową polityką utrzymywania porządku publicznego oraz wytycznymi członka Gabinetu odpowiedzialnego za utrzymywanie porządku publicznego.
3. Krajowy Komisarz we współdziałaniu z władzą wykonawczą prowincji powołuje kobietę lub mężczyznę na stanowisko komisarza danej prowincji, a w przypadku, gdy Krajowy Komisarz i władza wykonawcza prowincji nie mogą dojść do porozumienia w sprawie jego powołania, członek Gabinetu odpowiedzialny za utrzymywanie porządku publicznego prowadzi mediację między obiema stronami.
4. Komisarze prowincji są odpowiedzialni za utrzymywanie porządku publicznego w swoich prowincjach:
 - a. na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym oraz
 - b. podlegając władzy Krajowego Komisarza w zakresie sprawowania nadzoru nad policją i kierowania nią na zasadach określonych w ust. 2.
5. Komisarz prowincji przedstawia corocznie legislatywie prowincji sprawozdanie z utrzymywania porządku publicznego w prowincji i przekazuje kopię tego sprawozdania Krajowemu Komisarzowi.
6. Jeżeli komisarz prowincji stracił zaufanie władzy wykonawczej prowincji, może ona wszcząć odpowiednie postępowanie w celu odwołania lub przeniesienia komisarza, lub zastosowania sankcji dyscyplinarnych, na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

208. Cywilny sekretariat policji

Cywilny sekretariat policji jest ustanawiany przez prawodawstwo ogólnokrajowe i działa pod kierownictwem członka Gabinetu odpowiedzialnego za utrzymanie porządku publicznego.

Wywiad

209. Ustanawianie i kontrola służb wywiadowczych

1. Każda służba wywiadowcza inna niż oddział wywiadowczy sił obronnych lub policji może zostać ustanowiona wyłącznie przez Prezydenta jako głowę ogólnokrajowej władzy wykonawczej i wyłącznie na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
2. Prezydent jako głowa ogólnokrajowej władzy wykonawczej powołuje kobietę lub mężczyznę na szefa każdej ze służb wywiadowczych ustanowionych na zasadach określonych w ust. 1 i ponosi polityczną odpowiedzialność za kontrolę tych służb i kierowanie nimi lub wyznacza członka Gabinetu, który ponosi tę odpowiedzialność.

210. Kompetencje, zadania i kontrola

Prawodawstwo ogólnokrajowe normuje cele, kompetencje i zadania służb wywiadowczych, w tym także wszelkich oddziałów wywiadowczych sił obronnych lub policji i określa zasady:

- a. współdziałania wszystkich służb wywiadowczych oraz
- b. cywilnego nadzoru nad działaniami tych służb przez inspektora powołanego przez Prezydenta jako głowę ogólnokrajowej władzy wykonawczej i zatwierdzonego w drodze uchwały podjętej przez Zgromadzenie Narodowe większością głosów co najmniej 2/3 jego członków.

Rozdział 12

TRADYCYJNI PRZYWÓDCY

211. Uznawanie

1. Instytucja, status i rola tradycyjnych przywódców, zgodnie z prawem zwyczajowym, są uznawane przy poszanowaniu Konstytucji.
2. Tradycyjna władza, która przestrzega systemu prawa zwyczajowego, może funkcjonować zgodnie z prawodawstwem i zwyczajami znajdującymi zastosowanie, w tym także ustanowionymi poprawkami lub aktami uchylającymi to prawodawstwo lub zwyczaj.

3. Sądy stosują prawo zwyczajowe w przypadkach, gdy znajduje ono zastosowanie, z zastrzeżeniem przepisów Konstytucji i prawodawstwa, które w sposób szczególny dotyczą prawa zwyczajowego.

212. Rola tradycyjnych przywódców

1. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić rolę tradycyjnego przywództwa jako instytucji na szczeblu lokalnym, właściwej w sprawach dotyczących wspólnot lokalnych.
2. Dla rozpatrywania spraw związanych z tradycyjnym przywództwem, rolą tradycyjnych przywódców, prawem zwyczajowym i zwyczajami wspólnot przestrzegających systemu prawa zwyczajowego.
 - a. prawodawstwo ogólnokrajowe lub prawodawstwo prowincji może przewidywać ustanawianie izb tradycyjnych przywódców oraz
 - b. prawodawstwo ogólnokrajowe może ustanowić radę tradycyjnych przywódców.

Rozdział 13

FINANSE

Ogólne zagadnienia finansowe

213. Ogólnokrajowy Fundusz Skarbowy⁸⁰

1. Ustanawia się Ogólnokrajowy Fundusz Skarbowy, na który wpłacane są wszystkie środki pieniężne otrzymane przez władze ogólnokrajowe, z wyjątkiem środków pieniężnych wyłączonych z rozsądnych powodów w drodze ustawy Parlamentu.
2. Środki pieniężne mogą być pobierane z Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego tylko:
 - a. w formie kredytów ustalonych w drodze ustawy Parlamentu lub
 - b. bezpośrednio z Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego, w przypadkach określonych w Konstytucji lub ustawie Parlamentu.
3. Sprawiedliwy udział prowincji w przychodach uzyskanych na szczeblu ogólnokrajowym jest pokrywany bezpośrednio z Ogólnokrajowego Funduszu Skarbowego.

⁸⁰ W oryginale: *National Revenue Fund*.

214. Sprawiedliwy udział w przychodach i ich podział

1. Ustawa Parlamentu przewiduje:
 - a. sprawiedliwy podział przychodów uzyskanych na szczeblu ogólnokrajowym pomiędzy ogólnokrajowy, prowincjonalny i lokalny szczebel władzy;
 - b. sposób określenia sprawiedliwego udziału każdej prowincji w części przychodów przypadającej prowincjom oraz
 - c. wszelkie inne przydziały środków dla prowincji, władz lokalnych lub gmin z ogólnokrajowej części przychodów oraz warunki, na jakich dokonuje się tych przydziałów.
2. Ustawa, o której mowa w ust. 1, może zostać uchwalona jedynie po zasięgnięciu opinii władz prowincji, reprezentacji władz lokalnych i Komisji Finansowej i Podatkowej oraz po rozważeniu wszelkich założeń Komisji; ustawa ta bierze pod uwagę:
 - a. interes narodowy;
 - b. wszelkie przepisy, które muszą zostać ustanowione odnośnie do długu ogólnokrajowego i innych zobowiązań ogólnokrajowych;
 - c. potrzeby i interesy władz ogólnokrajowych, określone na podstawie obiektywnych kryteriów;
 - d. konieczność zapewnienia zdolności prowincji i gmin do świadczenia podstawowych usług i wykonywania powierzonych im zadań;
 - e. zdolność podatkową i wydajność prowincji i gmin;
 - f. potrzeby rozwojowe i inne potrzeby prowincji, władz lokalnych i gmin;
 - g. różnice w rozwoju gospodarczym wewnątrz prowincji i pomiędzy prowincjami;
 - h. obowiązki prowincji i gmin określone w prawodawstwie ogólnokrajowym;
 - i. zalety stałych i przewidywalnych przydziałów odpowiednich części przychodów oraz
 - j. konieczność elastyczności reagowania w nagłych wypadkach lub innych czasowych potrzebach oraz w przypadku wystąpienia innych czynników opartych na podobnych obiektywnych kryteriach.

215. Budżety ogólnokrajowe oraz budżety prowincji i gmin

1. Budżety ogólnokrajowe, budżety prowincji i gmin oraz procedury budżetowe promują przejrzystość, odpowiedzialność i skuteczne zarządzanie finansowe gospodarką, długiem i sektorem publicznym.

2. Prawodawstwo ogólnokrajowe:
 - a. określa kształt budżetów ogólnokrajowych oraz budżetów prowincji i gmin;
 - b. określa termin wniesienia projektów budżetów ogólnokrajowych i budżetów prowincji oraz
 - c. wymaga, aby budżety na każdym szczeblu władzy wskazywały źródła przychodów oraz sposób zapewnienia zgodności planowanych wydatków z prawodawstwem ogólnokrajowym.
3. Budżety na każdym szczeblu władzy zawierają:
 - a. oszacowanie przychodów i wydatków, z rozróżnieniem wydatków inwestycyjnych i bieżących;
 - b. propozycje dotyczące finansowania przewidywanego deficytu w okresie obowiązywania budżetu oraz
 - c. informacje na temat planowanych pożyczek i innych form zobowiązań publicznych, które zwiększą dług publiczny w następnym roku.

216. Nadzór skarbowy⁸¹

1. Prawodawstwo ogólnokrajowe ustanawia skarb państwa i określa środki zapewniające przejrzystość wydatków i nadzór nad nimi na każdym szczeblu władzy, wprowadzając:
 - a. ogólnie uznane praktyki w dziedzinie księgowości;
 - b. jednolitą klasyfikację wydatków oraz
 - c. jednolite normy i standardy skarbowe.
2. Skarb państwa zapewnia wykonanie środków ustanowionych na zasadach określonych w ust. 1 i może wstrzymać przekazywanie środków organowi państwa, jeżeli organ ten dopuszcza się poważnego lub trwałego istotnego naruszenia zasad ustanowionych na podstawie ust. 1.
3. Decyzja o wstrzymaniu przekazywania środków dla prowincji na zasadach określonych w art. 214 ust. 1 pkt (b) może zostać podjęta wyłącznie na zasadach określonych w ust. 2 oraz
 - a. nie może wstrzymać przekazywania środków na czas dłuższy niż 120 dni oraz
 - b. może być bezzwłocznie wykonywana, lecz traci moc ze skutkiem wstecznym, o ile nie zostanie zatwierdzona przez Parlament w pro-

⁸¹ Art. 216 ust. 2 i ust. 3 zostały zmienione Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

cedurze analogicznej do procedury określonej w art. 76 ust. 1 i przyjętej we wspólnym regulaminie Parlamentu. Procedura ta musi zakończyć się w ciągu 30 dni od dnia podjęcia decyzji przez skarbu państwa.

4. Parlament może każdorazowo przedłużyć decyzję o wstrzymaniu przekazywania środków na okres nie dłuższy niż 120 dni, stosując procedurę określoną w ust. 3.
5. Zanim Parlament zatwierdzi lub przedłuży decyzję o wstrzymaniu przekazywania środków prowincji:
 - a. Główny Rewident przedstawia sprawozdanie Parlamentowi oraz
 - b. prowincja musi mieć możliwość odpowiedzi na stawiane jej zarzuty i przedstawienia swojej sprawy przed właściwą komisją.

217. Zamówienia⁸²

1. Organ państwowy na ogólnokrajowym, prowincjonalnym lub lokalnym szczeblu władzy lub inna instytucja określona w prawodawstwie ogólnokrajowym, które zawierają umowy dotyczące dóbr lub usług, czynią to w oparciu o system sprawiedliwy, zgodny z zasadą słuszności, przejrzysty, oparty na zasadzie konkurencji i minimalizacji kosztów.
2. Przepis ust. 1 nie stoi na przeszkodzie realizowaniu przez organy państwowe lub instytucje, o których mowa w niniejszym ustępie, polityki zamówień przewidującej:
 - a. przypadki preferencji przy zawieraniu umów oraz
 - b. ochronę lub wspieranie osób lub kategorii osób, znajdujących się w niekorzystnej sytuacji w wyniku niesprawiedliwej dyskryminacji.
3. Prawodawstwo ogólnokrajowe określa ogólne ramy, w których jest realizowana polityka, o której mowa w ust. 2.

218. Gwarancje rządowe

1. Władza ogólnokrajowa oraz władza prowincji lub gmin mogą udzielać gwarancji przy zaciąganiu pożyczek wyłącznie w przypadku, gdy gwarancje spełniają warunki określone w prawodawstwie ogólnokrajowym.

⁸² Art. 217 ust. 3 został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

2. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1, może zostać uchwalone wyłącznie po rozważeniu zaleceń Komisji Finansowej i Podatkowej.
3. Każda władza ogłasza corocznie sprawozdanie z udzielonych gwarancji.

219. Wynagrodzenie osób piastujących urzędy publiczne

1. Ustawa Parlamentu określa ogólne zasady ustalania:
 - a. wynagrodzeń, dodatków i innych świadczeń przysługujących członkom Zgromadzenia Narodowego, delegatom stałym do Krajowej Rady Prowincji, członkom Gabinetu, wiceministrom, tradycyjnym przywódcom i członkom rad tradycyjnych przywódców oraz
 - b. górnych granic wynagrodzeń, dodatków i innych świadczeń przysługujących członkom legislatury prowincji, członkom Rad Wykonawczych i członkom rad gminnych poszczególnych kategorii.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe powołuje niezależną komisję, której zadaniem jest wydawanie zaleceń w sprawie wynagrodzeń, dodatków i innych świadczeń, o których mowa w ust. 1.
3. Parlament może przyjąć ustawę, o której mowa w ust. 1, wyłącznie po rozpatrzeniu zaleceń komisji powołanej na podstawie ust. 2.
4. Ogólnokrajowa władza wykonawcza, władza wykonawcza prowincji, gminy lub inne właściwe władze mogą realizować prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1, wyłącznie po rozpatrzeniu zaleceń komisji powołanej na podstawie ust. 2.
5. Prawodawstwo ogólnokrajowe ustanawia ogólne zasady ustalania wynagrodzeń, dodatków i innych świadczeń przysługujących sędziom, Rzecznikowi Obywateli, Głównemu Rewidentowi, członkom wszelkich komisji powołanych na mocy Konstytucji, w tym także władzy do spraw regulacji radiofonii i telewizji, o której mowa w art. 192.

Komisja Finansowa i Podatkowa

220. Utworzenie i zadania

1. Tworzy się Komisję Finansową i Podatkową Republiki, która przedstawia zalecenia, przewidziane w niniejszym rozdziale lub w prawodawstwie ogólnokrajowym, Parlamentowi, legislatury prowincji oraz

wszelkim innym władzom określonym w prawodawstwie ogólnokrajowym.

2. Komisja jest niezależna, podlega wyłącznie Konstytucji i prawu i jest bezstronna.
3. Komisja działa na zasadach określonych w ustawie Parlamentu i wykonując swoje zadania, bierze pod uwagę wszystkie istotne czynniki, w tym także te wymienione w art. 214 ust. 2.

221. Powoływanie i kadencja członków⁸³

1. Komisja składa się z następujących kobiet i mężczyzn powołanych przez Prezydenta jako głowę ogólnokrajowej władzy wykonawczej:
 - a. przewodniczącego i wiceprzewodniczącego,
 - b. trzech osób wyznaczonych, po zasięgnięciu opinii Premiera, z listy określonej zgodnie z postępowaniem ustanowionym w prawodawstwie ogólnokrajowym;
 - c. dwóch osób wyznaczonych, po zasięgnięciu opinii organizacji zrzeszającej władze lokalne, z listy określonej zgodnie z postępowaniem ustanowionym w prawodawstwie ogólnokrajowym oraz
 - d. dwóch innych osób.
- A. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1, określa zasady udziału:
 - a. premierów w ustalaniu listy, o której mowa w ust. 1 pkt (b), oraz
 - b. organizacji zrzeszających władze lokalne w ustalaniu listy, o której mowa w ust. 1 pkt (c).
2. Członkowie Komisji muszą mieć odpowiednie kwalifikacje.
3. Członkowie pełnią swoje funkcje przez okres ustalony w prawodawstwie ogólnokrajowym. Prezydent może odwołać członka ze stanowiska z powodu uchybienia, niemożności pełnienia funkcji lub niekompetencji.

222. Sprawozdania

Komisja przedstawia regularne sprawozdania zarówno Parlamentowi, jak i legislatywom prowincji.

⁸³ Art. 221 ust. 1 został zmieniony Piątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1999 r. i Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r., a ust. 1A został dodany Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

Bank Centralny

223. Ustanowienie

Południowoafrykański Bank Rezerw jest bankiem centralnym Republiki, a jego działalność jest regulowana na podstawie ustawy Parlamentu.

224. Podstawowy cel

1. Podstawowym celem Południowoafrykańskiego Banku Rezerw jest ochrona wartości pieniądza w celu zapewnienia zrównoważonego i trwałego wzrostu gospodarczego Republiki.
2. Południowoafrykański Bank Rezerw, realizując swój podstawowy cel, wykonuje swoje zadania niezależnie, bezstronnie i obiektywnie, ale między Bankiem a członkiem Gabinetu odpowiedzialnym za ogólnokrajowe sprawy finansowe odbywają się okresowe konsultacje.

225. Kompetencje i zadania

Do kompetencji i zadań Południowoafrykańskiego Banku Rezerw należą kompetencje i zadania zwykle wykonywane przez banki centralne; kompetencje te i zadania są określone w ustawie Parlamentu i są wykonywane zgodnie z warunkami określonymi w tej ustawie.

Prowincjonalne i lokalne sprawy finansowe

226. Fundusz Skarbowy Prowincji⁸⁴

1. W każdej prowincji ustanawia się Fundusz Skarbowy Prowincji, na który wpłacane są wszystkie środki pieniężne otrzymane na prowincjonalnym szczeblu władzy, z wyjątkiem środków pieniężnych wyłączonych, z rozsądnych powodów, w ustawie Parlamentu.
2. Środki pieniężne mogą być pobierane z Funduszu Skarbowego Prowincji tylko:
 - a. w formie kredytów ustalonych w drodze ustawy prowincji lub
 - b. bezpośrednio z Funduszu Skarbowego Prowincji, w przypadkach określonych w Konstytucji lub ustawie prowincji.

⁸⁴ Art. 226 ust. 4 został dodany Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

3. Przychody przeznaczone przez prowincję dla władz lokalnych danej prowincji na zasadach określonych w art. 214 ust. 1 są bezpośrednio pokrywane z Funduszu Skarbowego Prowincji.
4. Prawodawstwo ogólnokrajowe może określić ramy, w których:
 - a. ustawa prowincji może, na zasadach określonych w ust. 2 pkt (b), zezwolić na pobranie środków pieniężnych bezpośrednio z Funduszu Skarbowego Prowincji oraz
 - b. dochody przyznane za pośrednictwem prowincji władzom lokalnym danej prowincji na zasadach określonych w ust. 3 są wypłacane gminom w tej prowincji.

227. Ogólnokrajowe źródła finansowania władz prowincji i władz lokalnych

1. Władze lokalne i każda prowincja:
 - a. są uprawnione do sprawiedliwego udziału w przychodach uzyskanych na szczeblu ogólnokrajowym w celu zapewnienia im zdolności świadczenia podstawowych usług i wykonywania powierzonych im zadań oraz
 - b. mogą otrzymywać inne przydziały z przychodów władzy ogólnokrajowej, warunkowo lub bezwarunkowo.
2. Dodatkowe przychody uzyskane przez prowincje lub gminy nie mogą być odliczane od przypadającego im udziału w przychodach uzyskanych na szczeblu ogólnokrajowym lub od innych przydziałów z przychodów władz ogólnokrajowych. Na tej samej zasadzie władze ogólnokrajowe nie mają obowiązku przyznania rekompensaty prowincjom lub gminom, które nie uzyskują przychodów odpowiadających ich zdolności do użytkowania dochodów podatkowych oraz podstawie opodatkowania.
3. Sprawiedliwa część przychodów uzyskanych na szczeblu ogólnokrajowym jest przekazywana prowincji bezzwłocznie i bez potrąceń, z wyjątkiem przypadku, gdy przekazywanie zostało wstrzymane na zasadach określonych w art. 216.
4. Prowincja zapewnia sobie potrzebne środki, na zasadach określonych w konstytucji prowincji, mające charakter uzupełniający wobec wymogów przewidzianych w Konstytucji.

228. Podatki prowincji⁸⁵

1. Legislatywa prowincji może nakładać:
 - a. podatki, opłaty i daniny inne niż podatek od dochodów, podatek od wartości dodanej, podatek obrotowy, podatek majątkowy lub cło oraz
 - b. podatki dodatkowe o jednolitych stawkach i o podstawie opodatkowania takiej, jak w przypadku wszelkich innych podatków, opłat lub danin ustanowionych przez prawodawstwo ogólnokrajowe, z wyjątkiem podatku od dochodów przedsiębiorstw, podatku od wartości dodanej, podatku majątkowego oraz cła.
2. Kompetencja legislatywy prowincji dotycząca nakładania podatków, opłat, danin i podatków dodatkowych:
 - a. nie może być wykonywana w sposób, który poważnie i w sposób nierozsądny szkodzi ogólnokrajowej polityce gospodarczej, działalności gospodarczej wykraczającej poza granice prowincji lub przepływowi towarów, usług, kapitału lub siły roboczej w skali kraju oraz
 - b. jest regulowana w ustawie Parlamentu, która może być uchwalona wyłącznie po rozpatrzeniu zaleceń Komisji Finansowej i Podatkowej.

229. Kompetencje i zadania gmin w zakresie podatków

1. Z zastrzeżeniem przepisów ust. 2, 3 i 4, gmina może nałożyć:
 - a. podatek majątkowy i opłaty dodatkowe do opłat za usługi świadczone przez gminę lub w imieniu gminy oraz
 - b. jeżeli zezwala na to prawodawstwo ogólnokrajowe — inne podatki, opłaty i daniny odpowiednie dla władzy lokalnej lub kategorii władzy lokalnej, do której należy gmina; żadna gmina nie może nałożyć podatku od dochodów, podatku od wartości dodanej, podatku obrotowego lub cła.
2. Kompetencje gminy w zakresie nakładania podatku majątkowego, opłat dodatkowych do opłat za usługi świadczone przez gminę lub w imieniu gminy lub innych podatków, opłat lub danin:
 - a. nie mogą być wykonywane w sposób, który poważnie i w sposób nierozsądny szkodzi ogólnokrajowej polityce gospodarczej, działalności gospodarczej wykraczającej poza granice gminy lub przepływowi towarów, usług, kapitału lub siły roboczej w skali kraju oraz

⁸⁵ Art. 228 ust. 1 pkt (b) został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- b. mogą zostać uregulowane w drodze prawodawstwa ogólnokrajowego.
- 3. W przypadku, gdy dwie gminy mają takie same kompetencje i zadania dotyczące podatków na tym samym obszarze, prawodawstwo ogólnokrajowe dokonuje odpowiedniego podziału tych kompetencji i zadań. Podziału można dokonać wyłącznie po uwzględnieniu co najmniej następujących kryteriów:
 - a. Konieczności przestrzegania zdrowych zasad opodatkowania.
 - b. Kompetencji i zadań wykonywanych przez każdą z gmin.
 - c. Zdolności podatkowej każdej z gmin.
 - d. Skuteczności i sprawności w ściąganiu podatków, opłat i danin.
 - e. Słuszności.
- 4. Żaden przepis niniejszego artykułu nie zabrania podziału przychodów uzyskanych na zasadach określonych w niniejszym artykule między gminy, które mają kompetencje i zadania dotyczące podatków na tym samym obszarze.
- 5. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w niniejszym artykule, może być uchwalone wyłącznie po zasięgnięciu opinii reprezentacji władz lokalnych i Komisji Finansowej i Podatkowej oraz po rozważeniu wszelkich zaleceń Komisji.

230. Pożyczki zaciągane przez prowincje⁸⁶

1. Prowincja może zaciągać pożyczki na wydatki inwestycyjne lub bieżące zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym, przy czym pożyczki na wydatki bieżące mogą być zaciągane wyłącznie dla uzupełnienia brakujących środków w czasie roku podatkowego.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1, może zostać ustanowione wyłącznie po rozważeniu zaleceń Komisji Finansowej i Podatkowej.

230A. Pożyczki zaciągane przez gminy⁸⁷

1. Rada gminna może, zgodnie z prawodawstwem ogólnokrajowym:

⁸⁶ Art. 230 został zmieniony Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

⁸⁷ Art. 230 A został dodany Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

- a. zaciągać pożyczki na wydatki inwestycyjne lub bieżące gminy, przy czym pożyczki na wydatki bieżące mogą być zaciągane wyłącznie dla uzupełnienia brakujących środków w ciągu roku podatkowego oraz
 - b. związać siebie i przyszłą radę w zakresie sprawowania władzy prawodawczej i wykonawczej w celu zapewnienia gminie pożyczek lub inwestycji.
2. Prawodawstwo ogólnokrajowe, o którym mowa w ust. 1, może zostać ustanowione wyłącznie po rozważeniu zaleceń Komisji Finansowej i Podatkowej.

Rozdział 14 PRZEPISY OGÓLNE

Prawo międzynarodowe

231. Umowy międzynarodowe

1. Negocjowanie i podpisywanie wszystkich umów międzynarodowych należy do zakresu działania ogólnokrajowej władzy wykonawczej.
2. Umowa międzynarodowa wiąże Republikę wyłącznie po jej zaaprobowaniu w drodze uchwały podjętej zarówno przez Zgromadzenie Narodowe, jak i Krajową Radę Prowincji, chyba że jest to umowa, o której mowa w ust. 3.
3. Umowa międzynarodowa o charakterze technicznym, administracyjnym lub wykonawczym bądź umowa, która nie wymaga ratyfikacji lub akcesji, zawarta przez ogólnokrajową władzę wykonawczą, wiąże Republikę bez konieczności aprobowania jej przez Zgromadzenie Narodowe i Krajową Radę Prowincji, ale musi zostać przedłożona Zgromadzeniu i Radzie w rozsądnym terminie.
4. Umowa międzynarodowa staje się prawem Republiki, gdy zostanie włączona do porządku prawnego przez prawodawstwo ogólnokrajowe, ale samowymagalny przepis umowy, zaaprobowanej przez Parlament stanowi prawo Republiki, chyba że jest niezgodny z Konstytucją lub ustawą Parlamentu.
5. Republika jest związana umowami międzynarodowymi, które ją wiązały w chwili wejścia w życie niniejszej Konstytucji.

232. Międzynarodowe prawo zwyczajowe

Międzynarodowe prawo zwyczajowe stanowi prawo Republiki, chyba że jest niezgodne z Konstytucją lub ustawą Parlamentu.

233. Stosowanie prawa międzynarodowego

Interpretując akt prawodawczy, każdy sąd musi dać pierwszeństwo rozsądnej interpretacji tego aktu zgodnej z prawem międzynarodowym przed inną interpretacją, niezgodną z prawem międzynarodowym.

Inne zagadnienia

234. Karty Praw

W celu wzmocnienia kultury demokracji ustanowionej przez Konstytucję, Parlament może przyjmować Karty Praw zgodne z przepisami Konstytucji.

235. Samostanowienie

Wyrażone w niniejszej Konstytucji prawo ludu południowoafrykańskiego jako całości do samostanowienia nie wyklucza uznania w ramach tego prawa pojęcia prawa do samostanowienia wspólnot dzielących wspólne dziedzictwo kulturowe i językowe, wewnątrz jednostek terytorialnych Republiki lub w jakikolwiek inny sposób, określony w prawodawstwie ogólnokrajowym.

236. Finansowanie partii politycznych

W celu umocnienia demokracji wielopartyjnej prawodawstwo ogólnokrajowe zapewnia finansowanie partii politycznych wchodzących w skład ogólnokrajowych ciał prawodawczych lub ciał prawodawczych prowincji zgodnie z zasadami słuszności i proporcjonalności.

237. Rzetelne wykonywanie obowiązków

Wszystkie obowiązki konstytucyjne winny być wykonywane rzetelnie i bezzwłocznie.

238. Powierzenie i przekazywanie uprawnień

Organ wykonawczy państwa na każdym szczeblu władzy może:

- a. przekazywać kompetencję lub zadanie, które są wykonywane lub realizowane na zasadach określonych w prawodawstwie, innemu organowi wykonawczemu państwa, pod warunkiem, że przekazanie jest zgodne z prawodawstwem, na mocy którego wykonywana jest kompetencja lub realizowane zadanie lub
- b. wykonywać kompetencję lub realizować zadanie za inny organ wykonawczy państwa w wyniku powierzenia lub przekazania uprawnień.

239. Definicje

W Konstytucji, o ile kontekst nie wskazuje inaczej:

„prawodawstwo ogólnokrajowe” obejmuje:

- a. akty podustawowe ustanawiane na podstawie ustawy Parlamentu oraz
- b. prawodawstwo obowiązujące w chwili wejścia w życie Konstytucji, wykonywane przez władze ogólnokrajowe;

„organ państwowy” oznacza:

- a. każde ministerstwo lub dział administracji na ogólnokrajowym, prowincjonalnym lub lokalnym szczeblu władzy lub
- b. każdego innego urzędnika lub instytucję:
 - i. wykonujących kompetencje lub realizujących zadania na zasadach określonych w Konstytucji lub konstytucji prowincji lub
 - ii. wykonujących kompetencje publiczne lub realizujących zadania publiczne na zasadach określonych w prawodawstwie,

ale nie obejmuje sądów ani funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości.

„prawodawstwo prowincji” obejmuje:

- a. prawodawstwo podustawowe ustanawiane na zasadach określonych w ustawie prowincji oraz
- b. prawodawstwo obowiązujące w chwili wejścia w życie Konstytucji, wykonywane przez władze prowincji.

240. Niezgodności pomiędzy poszczególnymi wersjami

W razie niezgodności między poszczególnymi wersjami Konstytucji, tekst angielski jest rozstrzygający.

241. Przepisy przejściowe

Przejście do nowego porządku konstytucyjnego ustanowionego w niniejszej Konstytucji oraz wszystkie sprawy z tym związane są określone w Załączniku 6.

242. Uchylenie aktów prawodawczych

Akty prawodawcze wymienione w Załączniku 7 zostają uchylone, z zastrzeżeniem przepisów art. 243 i Załącznika 6.

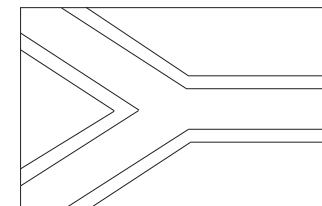
243. Skrócony tytuł i wejście w życie

1. Niniejsza Ustawa nosi nazwę Konstytucji Republiki Południowej Afryki z 1996 roku i wchodzi w życie tak szybko, jak jest to możliwe, w dniu ustalonym przez Prezydenta w drodze proklamacji, przy czym nie może to być dzień późniejszy niż 1 lipca 1997 roku.
2. Prezydent może ustalić inne terminy, poprzedzające termin wymieniony w ust. 1, dla poszczególnych przepisów Konstytucji.
3. Jeżeli z kontekstu nie wynika inaczej, odniesienie w przepisie Konstytucji do dnia wejścia w życie Konstytucji jest rozumiane jako odniesienie do dnia, w którym dany przepis wszedł w życie.
4. W przypadku, gdy dla określonego przepisu Konstytucji zostanie ustalony inny dzień wejścia w życie, na zasadach określonych w ust. 2, każdy odpowiadający mu przepis Konstytucji Republiki Południowej Afryki z 1993 roku (Ustawa 200 z 1993 roku), wymieniony w proklamacji, zostaje uchylony ze skutkiem w tym samym dniu.
5. Art. 213, art. 214, art. 215, art. 216, art. 218, art. 226, art. 227, art. 228, art. 229 i art. 230 wchodzi w życie 1 stycznia 1998 roku, przy czym nie stoi to na przeszkodzie ustanowieniu przed tym dniem, na zasadach określonych w Konstytucji, aktów prawodawczych przewidzianych przez te przepisy. Do tego dnia zachowują moc obowiązującą wszelkie odpowiadające im oraz związane z nimi przepisy Konstytucji Republiki Południowej Afryki z 1993 roku.

Załącznik 1

FLAGA PAŃSTWOWA

1. Flaga państwowa jest prostokątna; jest ona półtora raza dłuższa niż szersza.
2. Jest w kolorach: czarnym, złotym, zielonym, białym, czerwonego pieprzu i niebieskim.
3. Ma zielony pas w kształcie litery Y, którego szerokość wynosi 1/5 szerokości flagi. Centralne linie tego pasa zaczynają się w górnym i dolnym rogu obok drzewca flagi, łączą się w środku flagi i ciągną się dalej poziomo w kierunku środka wolnego brzegu flagi.
4. Zielony pas jest obramowany z góry i z dołu kolorem białym, a w kierunku drzewca flagi kolorem złotym. Szerokość każdego obramowania wynosi 1/15 szerokości flagi.
5. Trójkąt od strony drzewca flagi jest czarny.
6. Górny poziomy pas jest koloru czerwonego pieprzu, a dolny poziomy pas jest koloru niebieskiego. Szerokość każdego z tych pasów wynosi 1/3 szerokości flagi.

PRZYSIĘGI I UROCZYSTE OŚWIADCZENIA

Przysięga lub uroczyste oświadczenie Prezydenta i osoby pełniącej obowiązki Prezydenta

1. Prezydent lub osoba pełniąca obowiązki Prezydenta składają przed Prezesem Trybunału Konstytucyjnego lub innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego następującą przysięgę lub oświadczenie:

W obecności wszystkich tu zgromadzonych, w pełni świadom zaszczytne-
go powołania, które wypełniam jako Prezydent/osoba pełniąca obowiązki
Prezydenta Republiki Południowej Afryki, ja, A.B., przysięgam/uroczyście
oświadczam, że będę wierny Republice Południowej Afryki i posłuszny
Konstytucji i wszystkim pozostałym prawom Republiki, będę ich przestrze-
gał, stał na ich straży i zapewniał ich przestrzeganie oraz uroczyście i szcze-
rze przyrzekam, że zawsze będę:

- wspierał wszystko, co przyczynia się do rozwoju Republiki i sprzeci-
wiał się wszystkiemu, co może jej szkodzić;
- chronił i utwierdzał prawa wszystkich Południowoafrykańczyków;
- wykonywał swoje obowiązki, wykorzystując najlepiej, jak potrafię
wszystkie swoje siły i zdolności, wierny nakazom mojego sumienia;
- sprawiedliwie traktował wszystkich oraz
- poświęcał się dla zapewnienia dobrobytu Republiki i wszystkich jej
mieszkańców.

(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

Przysięga lub uroczyste oświadczenie Wiceprezydenta

2. Wiceprezydent składa przed Prezesem Trybunału Konstytucyjnego lub
innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego
następującą przysięgę lub oświadczenie:

⁸⁸ Załącznik 2 został zmieniony Pierwszą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną
w 1997 r. i Szóstą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r.

W obecności wszystkich tu zgromadzonych, w pełni świadom zaszczytne-
go powołania, które wypełniam jako Wiceprezydent Republiki Południowej
Afryki, ja, A.B., przysięgam/uroczyście oświadczam, że będę wierny
Republice Południowej Afryki i posłuszny Konstytucji i wszystkim pozo-
stałym prawom Republiki, będę ich przestrzegał, stał na ich straży i zapew-
niał ich przestrzeganie oraz uroczyście i szczyrze przyrzekam, że zawsze
będę:

- wspierał wszystko, co przyczynia się do rozwoju Republiki i sprzeci-
wiał się wszystkiemu, co może jej szkodzić;
- prawdziwym i wiernym doradcą;
- wykonywał swoje obowiązki, wykorzystując najlepiej, jak potrafię
wszystkie swoje siły i zdolności, wierny nakazom mojego sumienia;
- sprawiedliwie traktował wszystkich oraz
- poświęcał się dla dobrobytu Republiki i wszystkich jej mieszkańców.
(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

Przysięga lub uroczyste oświadczenie ministrów i wiceministrów

3. Każdy minister i wiceminister składa przed Prezesem Trybunału Konsty-
tucyjnego lub innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa Trybunału
Konstytucyjnego następującą przysięgę lub oświadczenie:

Ja, A.B., przysięgam/uroczyście oświadczam, że będę wierny Republice
Południowej Afryki i posłuszny Konstytucji i wszystkim pozostałym pra-
wom Republiki, będę ich przestrzegał i stał na ich straży oraz podejmę się
sprawować swój urząd ministra/wiceministra z honorem i godnością, być
prawdziwym i wiernym doradcą, nie wyjawiać bezpośrednio ani pośrednio
żadnych tajemnic mi powierzonych i wykonywać zadania związane ze spra-
wowaniem urzędu sumienne i najlepiej, jak potrafię.

(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

Przysięga lub uroczyste oświadczenie członków Zgromadzenia Narodowego, delegatów stałych do Krajowej Rady Prowincji i członków legislatyw prowincji

- 4.1. Członkowie Zgromadzenia Narodowego, delegaci stali do Krajowej
Rady Prowincji i członkowie legislatyw prowincji składają przed Pre-

zesem Trybunału Konstytucyjnego lub innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego następującą przysięgę lub oświadczenie:

Ja, A.B., przysięgam/uroczyście oświadczam, że będę wierny Republice Południowej Afryki i posłuszny Konstytucji i wszystkim pozostałym prawom Republiki, będę ich przestrzegał i stał na ich straży oraz uroczyście obiecuję wykonywać zadania członka Zgromadzenia Narodowego/delegata stałego do Krajowej Rady Prowincji/członka legislatury prowincji C.D. najlepiej, jak potrafię.

(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

2. Osoby obejmujące urząd w przypadku wystąpienia wakat w Zgromadzeniu Narodowym, delegacji stałej do Krajowej Rady Prowincji lub legislatury prowincji mogą złożyć przysięgę lub oświadczenie przewidziane w ust. 1 przed osobą przewodniczącą Zgromadzeniu, Radzie lub legislatury prowincji, w zależności od przypadku.

**Przysięga lub uroczyste oświadczenie Premiera,
osób pełniących obowiązki Premiera
i członków Rad Wykonawczych Prowincji**

5. Premier lub osoba pełniący obowiązki Premiera prowincji oraz każdy członek Rady Wykonawczej prowincji składają przed Prezesem Trybunału Konstytucyjnego lub innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego następującą przysięgę lub oświadczenie:

Ja, A.B., przysięgam/uroczyście oświadczam, że będę wierny Republice Południowej Afryki i posłuszny Konstytucji i wszystkim pozostałym prawom Republiki, będę ich przestrzegał i stał na ich straży oraz podejmuję się sprawować swój urząd/premier/pełnić obowiązki Premiera/pełnić funkcję członka Rady Wykonawczej prowincji C.D. z honorem i godnością, być prawdziwym i wiernym doradcą, nie wyjawiać bezpośrednio ani pośrednio żadnych tajemnic mi powierzonych i wykonywać zadania związane ze sprawowaniem urzędu sumiennie i najlepiej, jak potrafię.

(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

**Przysięga lub uroczyste oświadczenie
funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości**

6.1. Każdy sędzia lub osoba czasowo pełniący funkcję sędziego składają przed Prezesem Trybunału Konstytucyjnego lub innym sędzią wyznaczonym przez Prezesa następującą przysięgę lub oświadczenie:

Ja, A.B., przysięgam/uroczyście oświadczam, że jako sędzia Trybunału Konstytucyjnego/Najwyższego Sądu Apelacyjnego/Sądów Wyższych/Sądu E.F. będę wierny Republice Południowej Afryki, będę dbał o przestrzeganie Konstytucji i praw człowieka w niej ustanowionych i chronił je oraz będę wymierzał sprawiedliwość wszystkim osobom bezstronnie i obiektywnie, zgodnie z Konstytucją i prawem.

(W przypadku przysięgi: Tak mi dopomóż Bóg.)

2. Osoba powołana na stanowisko Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, niebędąca sędzią w chwili powołania, składa przysięgę lub oświadczenie przed Wiceprezesem Trybunału Konstytucyjnego lub najstarszym sędzią Trybunału Konstytucyjnego.

3. Funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości i osoby pełniące czasowo funkcje w wymiarze sprawiedliwości, niebędące sędziami, składają przysięgę/oświadczenie na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.

Załącznik 3⁸⁹
PROCEDURY WYBORCZE

Część A — Procedury wyborcze
dla osób sprawujących urzędy konstytucyjne

Zastosowanie

1. Procedurę ustanowioną w niniejszym Załączniku stosuje się w przypadku, gdy:
 - a. Zgromadzenie Narodowe zbiera się w celu dokonania wyboru Prezydenta, Przewodniczącego lub Wiceprzewodniczącego Zgromadzenia;
 - b. Krajowa Rada Prowincji zbiera się w celu dokonania wyboru swojego Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego lub
 - c. legislatura prowincji zbiera się w celu dokonania wyboru Premiera prowincji, Przewodniczącego lub Wiceprzewodniczącego legislatury prowincji.

Zgłaszanie kandydatów

2. Osoba przewodnicząca posiedzeniu, do którego stosuje się niniejszy Załącznik, zwraca do zgłoszenia kandydatów na tym posiedzeniu.

Wymagania formalne

- 3.1. Kandydatury zgłaszane są na formularzu określonym w regulaminie, o którym mowa w art. 9.
2. Formularz, na którym zgłaszana jest kandydatura, musi być podpisany:
 - a. przez dwóch członków Zgromadzenia Narodowego w przypadku wyboru Prezydenta, Przewodniczącego lub Wiceprzewodniczącego Zgromadzenia;
 - b. w imieniu dwóch delegacji prowincji w przypadku wyboru Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego Krajowej Rady Prowincji lub

⁸⁹ Załącznik 3 został zmieniony Trzecią Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 1999 r., Siódmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2001 r. i Dziewiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2002 r.

- c. przez dwóch członków właściwej legislatury prowincji w przypadku wyboru Premiera prowincji, Przewodniczącego lub Wiceprzewodniczącego legislatury prowincji.
3. Zgłoszona osoba wyraża zgodę na kandydowanie poprzez podpisanie formularza zgłoszeniowego lub w jakikolwiek inny sposób na piśmie.

Ogłoszenie nazwisk kandydatów

4. Na posiedzeniu, o którym mowa w niniejszym Załączniku, osoba przewodnicząca ogłasza nazwiska osób zgłoszonych na kandydatów, ale nie może zezwolić na żadną debatę.

Jedyny kandydat

5. W przypadku zgłoszenia tylko jednego kandydata osoba przewodnicząca ogłasza wybór tego kandydata.

Procedura wyborcza

6. W przypadku zgłoszenia więcej niż jednego kandydata:
 - a. na posiedzeniu przeprowadzane jest tajne głosowanie;
 - b. każdy obecny członek lub, w przypadku posiedzenia Krajowej Rady Prowincji, każda reprezentowana prowincja, mogą oddać jeden głos oraz
 - c. osoba przewodnicząca ogłasza wybór kandydata, który otrzymał większość⁹⁰ głosów.

Procedura eliminacyjna

- 7.1. W przypadku, gdy żaden kandydat nie otrzymał większości głosów, kandydat, który otrzymał najmniejszą liczbę głosów jest eliminowany i przeprowadzane jest kolejne głosowanie nad pozostałymi kandydatami zgodnie z art. 6. Procedura jest powtarzana, dopóki jeden z kandydatów nie otrzyma większości głosów.
2. W przypadku stosowania przepisu ust. 1, jeżeli dwóch lub więcej kandydatów otrzyma taką samą najmniejszą liczbę głosów, przeprowadzane jest oddzielne głosowanie nad tymi kandydatami i jest ono powtarzane tyle razy, ile jest to konieczne do stwierdzenia, który kandydat ma być wyeliminowany.

⁹⁰ W oryginale: *majority*, ale z kontekstu wynika, że chodzi o większość bezwzględną.

8. Kolejne posiedzenia

- 8.1. Jeżeli zgłoszonych zostało tylko dwóch kandydatów lub jeżeli po zastosowaniu procedury eliminacyjnej pozostało tylko dwóch kandydatów, a obaj kandydaci otrzymali taką samą liczbę głosów, kolejne posiedzenie jest zwoływane w ciągu siedmiu dni, w terminie ustalonym przez osobę przewodniczącą.
2. W przypadku posiedzenia odbywającego się na zasadach określonych w ust. 1, procedurę określoną w niniejszym Załączniku stosuje się na tym posiedzeniu tak, jakby to było pierwsze posiedzenie zwołane w celu dokonania danego wyboru.

Regulamin

- 9.1. Prezes Trybunału Konstytucyjnego ustala regulamin określający:
 - a. procedurę posiedzeń, do których stosuje się niniejszy załącznik;
 - b. obowiązki osoby przewodniczącej posiedzeniu oraz osoby pomagającej osobie przewodniczącej;
 - c. formularz, na którym zgłaszane są kandydatury oraz
 - d. sposób przeprowadzania głosowania.
2. Regulamin ten jest ogłaszany w sposób określony przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego.

Część B — Zasady stosowane w celu ustalenia liczby członków partii w delegacjach prowincji do Krajowej Rady Prowincji

1. Liczbę delegatów w delegacji prowincji do Krajowej Rady Prowincji, do której partia ma prawo, ustala się mnożąc liczbę mandatów posiadanych przez daną partię w legislatywie prowincji przez dziesięć i dzieląc otrzymany wynik przez liczbę mandatów w legislatywie powiększoną o jeden.
2. Jeżeli obliczenie dokonane zgodnie z zasadami określonymi w ust. 1 pozostawi nadwyżkę mandatów, której nie wypełnia liczba delegatów przyznana partii na mocy tego ustępu, nadwyżka współzawodniczy z podobnymi nadwyżkami przypadającymi innej partii lub partiom, a pozostające nierozdzielone mandaty w delegacji są przyznawane partii lub partiom w kolejności według największej nadwyżki.
3. Jeżeli współzawodniczące ze sobą nadwyżki, o których mowa w pkt 2, są równe, nierozdzielone mandaty w delegacji są przyznawane partii

lub partiom, w tym również partiom powstałym w wyniku połączenia na zasadach określonych w art. 61 ust. 2 pkt (b) i mającym taką samą nadwyżkę, według liczby otrzymanych głosów podczas ostatnich wyborów do danej legislatywy prowincji, zaczynając od partii lub partii powstałej w wyniku połączenia, która otrzymała największą liczbę głosów, z uwzględnieniem sumy głosów w przypadku partii powstałej wyniku połączenia, przy czym jeżeli któraś z partii z taką samą nadwyżką:

- a. powstała w wyniku zmiany członkostwa partii lub podziału partii wchodzących w skład tej legislatywy na zasadach określonych w art. 61 ust. 2 pkt (b) oraz
- b. nie uczestniczyła w ostatnich wyborach do danej legislatywy prowincji, legislatywa przyznaje nierozdzielone mandaty w delegacji partii lub partiom mającym taką samą nadwyżkę, w sposób zgodny z zasadami demokracji.

Załącznik 4

DZIEDZINY RÓWNOLEGLYCH KOMPETENCJI PRAWODAWCZYCH OGÓLNOKRAJOWYCH I KOMPETENCJI PRAWODAWCZYCH PROWINCJI

Część A

Zarządzanie lasami pierwotnymi
Rolnictwo
Lotniska oprócz lotnisk międzynarodowych i krajowych
Kontrola zwierząt i ich choroby
Kasyna, wyścigi, gry hazardowe i zakłady, z wyjątkiem loterii i totalizatorów sportowych
Ochrona konsumentów
Sprawy kultury
Zarządzanie w przypadku klęsk żywiołowych
Szkolnictwo na wszystkich poziomach, z wyjątkiem poziomu policealnego
Środowisko
Służba zdrowia
Mieszkalnictwo
Prawo rdzennej ludności i prawo zwyczajowe, z zastrzeżeniem przepisów rozdziału 12 Konstytucji
Wspieranie przemysłu
Polityka językowa i regulacje dotyczące języków urzędowych w zakresie, w jakim przepisy art. 6 Konstytucji wyraźnie przyznają kompetencję ustawodawczą legislatywom prowincji
Usługi w zakresie środków masowego przekazu bezpośrednio kontrolowane lub świadczone przez rząd prowincji, z zastrzeżeniem przepisów art. 192.
Ochrona przyrody, z wyjątkiem parków narodowych, narodowych ogrodów botanicznych i zasobów morskich
Policja w zakresie, w jakim przepisy rozdziału 11 Konstytucji wyraźnie przyznają kompetencję ustawodawczą legislatywom prowincji
Kontrola zanieczyszczenia środowiska

Rozwój demograficzny
Opłaty z tytułu przeniesienia własności
Przedsiębiorstwa publiczne prowincji w dziedzinach wymienionych w niniejszym Załączniku i Załączniku 5
Transport publiczny
Roboty publiczne prowadzone wyłącznie dla zaspokojenia potrzeb ministerstw rządu prowincji w ramach wykonywania obowiązków związanych z realizacją zadań specjalnie im powierzonych na podstawie Konstytucji lub wszystkich pozostałych aktów prawodawczych
Planowanie regionalne i rozwój regionalny
Zasady ruchu drogowego
Ochrona gleb
Turystyka
Handel
Tradycyjne przywództwo, z zastrzeżeniem przepisów rozdziału 12 niniejszej Konstytucji
Rozwój obszarów miejskich i wiejskich
Rejestracja pojazdów
Zabezpieczenie społeczne

Część B

Następujące materie dotyczące władzy lokalnej w zakresie określonym w art. 155 ust. 6 pkt (a) i ust. 7:
Zanieczyszczenie powietrza
Normy dotyczące budownictwa
Ośrodki opieki nad dziećmi
Sieć elektryczna i gazowa
Straż pożarna
Turystyka lokalna
Lotniska gminne
Planowanie w gminach
Gminna służba zdrowia
Gminny transport publiczny
Gminne roboty publiczne prowadzone wyłącznie dla zaspokojenia potrzeb gmin w ramach wykonywania obowiązków związanych z realizacją za-

dań specjalnie im powierzonych zgodnie z Konstytucją lub wszystkimi pozostałymi aktami prawodawczymi
Pontony, promy, mola, przystanie i porty, z wyjątkiem regulacji dotyczących żeglugi międzynarodowej i krajowej i spraw z nimi związanymi
Systemy odprowadzania wód deszczowych na terenach zabudowanych
Normy dotyczące handlu
Usługi wodne i sanitarne ograniczone do systemów dostarczania wody pitnej i wody do użytku domowego oraz kanalizacji ściekowe

Załącznik 5
MATERIE NALEŻĄCE DO WYŁĄCZNEJ KOMPETENCJI
PRAWODAWCZEJ PROWINCJI

Część A

Rzeźnie
Pogotowie ratunkowe
Archiwa, z wyjątkiem archiwów narodowych
Biblioteki, z wyjątkiem bibliotek narodowych
Zezwolenia na sprzedaż alkoholu
Muzea, z wyjątkiem muzeów narodowych
Planowanie w prowincjach
Sprawy kultury w prowincjach
Miejsca rekreacji i infrastruktury w prowincjach
Sport w prowincjach
Drogi i ruch drogowy w prowincjach
Usługi weterynaryjne, z wyjątkiem regulacji dotyczących wykonywania zawodu

Część B

Następujące materie dotyczące władzy lokalnej w zakresie określonym dla prowincji w art. 155 ust. 6 pkt (a) i ust. 7:

Plaże i obiekty rekreacyjne
Bilbordy i umieszczanie ogłoszeń w miejscach publicznych
Cmentarze, sale pogrzebowe i krematoria
Utrzymywanie czystości w miejscach publicznych
Kontrola uciążliwości w miejscach publicznych
Kontrola przedsiębiorstw sprzedających alkohol ludności
Miejsca, w których przebywają zwierzęta, miejsca opieki nad nimi i ich pochówku
Budowa ogrodzeń i ogrodzenia
Zezwolenia na posiadanie psów
Zezwolenia dla przedsiębiorstw sprzedających żywność ludności i ich kontrola

Infrastruktury lokalne
Lokalne obiekty sportowe
Targi
Rzeźnie gminne
Gminne parki i miejsca rekreacji
Drogi gminne
Hałas
Miejsca przechowywania rzeczy zajętych lub znalezionych
Miejsca publiczne
Wywóz śmieci, wysypiska śmieci i niszczenie trwałych odpadów
Handel uliczny
Oświetlenie ulic
Ruch drogowy i parkowanie

[Załącznik 6]
[pominięty]

Załącznik 6A⁹¹

ZACHOWANIE CZŁONKOSTWA ZGROMADZENIA NARODOWEGO LUB LEGISLATYWY PROWINCJI W PRZYPADKU ZMIANY CZŁONKOSTWA PARTII, POŁĄCZENIA PARTII, PODZIAŁU PARTII ORAZ PODZIAŁU I POŁĄCZENIA PARTII

Definicja

1. W niniejszym Załączniku „legislatywa” oznacza Zgromadzenie Narodowe lub legislatury prowincji.

Zachowanie członkostwa legislatury w przypadku zmiany członkostwa partii

- 2.1. Z zastrzeżeniem przepisów art. 4, członek legislatury, który zostaje członkiem partii (nowej partii) innej niż partia, która zgłosiła jego kandydaturę (partia zgłaszająca), pozostaje członkiem legislatury niezależnie od tego, czy nowa partia uczestniczyła w wyborach, pod warunkiem, że członek ten osobno lub razem z jednym, lub większą liczbą członków, którzy w okresie, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) lub (b), przestali być członkami partii zgłaszającej, ma nie mniej niż 10 procent wszystkich mandatów posiadanych w danej legislatury przez partię zgłaszającą.
2. Mandat sprawowany przez członka, o którym mowa w ust. 1, uznaje się za przyznany nowej partii, którą dany członek reprezentuje.

Zachowanie członkostwa legislatury w przypadku połączeń, podziału oraz podziału i połączenia partii

- 3.1. Z zastrzeżeniem przepisów art. 4, każda partia (partia pierwotna) reprezentowana w legislatury może:
 - a. połączyć się z inną partią, niezależnie od tego, czy ta druga partia uczestniczyła w wyborach lub

⁹¹ Załącznik 6A został dodany Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- b. podzielić się na więcej niż jedną partię lub podzielić się, a każdy odłam może połączyć się z inną partią, niezależnie od tego, czy partia ta uczestniczyła w wyborach, pod warunkiem, że członkowie odłamu opuszczającego partię pierwotną mają nie mniej niż 10 procent wszystkich mandatów posiadanych przez partię pierwotną w danej legislatywie.
2. Jeżeli partia łączy się z inną partią lub dzieli na więcej niż jedną partię albo dzieli się, a jeden z jej odłamów łączy się z inną partią na zasadach określonych w ust. 1, zainteresowani członkowie pozostają członkami legislatywy, a sprawowane przez nich mandaty uznaje się za przyznane partii, którą reprezentują w wyniku połączenia, podziału albo podziału i połączenia przewidzianych w ust. 1.

Okres stosowania przepisów art. 2 i art. 3 oraz inne wymogi

- 4.1. Przepisy art. 2 i art. 3 stosuje się wyłącznie:
- a. w ciągu 15 dni od pierwszego do piętnastego września w drugim roku następującym po dniu wyborów do legislatywy oraz
 - b. w ciągu 15 dni od pierwszego do piętnastego września w czwartym roku następującym po dniu wyborów do legislatywy.
2. Dla celów ust. 1 „rok” oznacza okres 365 dni.
3. Podczas każdego z okresów, o których mowa w ust. 1 pkt (a) i (b):
- a. członek legislatywy może tylko raz zmienić członkostwo partii, zawiadamiając o tym pisemnie przewodniczącego legislatywy i przedstawiając przewodniczącemu pisemnie potwierdzenie od partii, że został do niej przyjęty oraz
 - b. partia może tylko raz:
 - i. połączyć się z inną partią;
 - ii. podzielić się na więcej niż jedną partię oraz
 - iii. podzielić się, a każdy odłam może połączyć się z inną partią, zawiadamiając o tym pisemnie przewodniczącego legislatywy i przedstawiając przewodniczącemu pisemne potwierdzenie od drugiej partii zawierające nazwiska wszystkich członków, których dotyczy połączenie lub podział, oraz oświadczenie, że partia ta zgodziła się na połączenie oraz
 - c. żadna partia reprezentowana w legislatywie nie może:
 - i. zawiesić w prawach lub wykluczyć z partii członka reprezentującego tę partię w danej legislatywie lub

- ii. dokonać jakiejkolwiek czynności, która mogłaby spowodować, że dany członek przestanie spełniać warunki sprawowania urzędu jako członek, bez pisemnej zgody zainteresowanego członka.
4. Partię, która nie została zarejestrowana na podstawie aktu prawodawczego mającego zastosowanie do rejestracji partii politycznych, uznaje się za partię dla celów niniejszego Załącznika, ale partia ta musi złożyć wnioski o zarejestrowanie jako partia zgodnie ze stosowną ustawą w terminie, o którym mowa w ust. 1 pkt (a) lub (b). Jeżeli partia nie zostanie zarejestrowana w ciągu 4 miesięcy od upływu tego terminu, uznaje się, że przestała ona istnieć, a odpowiednie mandaty przyznawane są pozostałym partiom, zgodnie z aktem prawodawczym mającym zastosowanie w tym przypadku.

Skład legislatywy zachowany do czasu wyborów lub ponownego rozdzielenia mandatów na zasadach określonych w niniejszym Załączniku

- 5.1. Po upływie terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) lub (b), skład legislatywy, który został ponownie ustalony w wyniku postępowania na zasadach art. 2 lub art. 3, zostaje zachowany do następnych wyborów do tej legislatywy lub do ponownego ustalenia składu legislatywy zgodnie z art. 2 lub art. 3.
2. W ciągu 7 dni od upływu terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) lub (b), każda partia reprezentowana w legislatywie, o której mowa w ust. 1 przedstawia listę swoich kandydatów sekretarzowi legislatywy.
3. Przewodniczący legislatywy, o której mowa w ust. 1, w ciągu 7 dni od upływu terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) lub (b), ogłasza obwieszczenie w Dzienniku Rządowym, podające:
- a. liczbę mandatów przyznanych każdej partii reprezentowanej w danej legislatywie oraz
 - b. nazwiska wszystkich członków i partii, które reprezentują.
6. [Pominięty — przepisy przejściowe]

Załącznik 6B⁹²

UTRATA LUB ZACHOWANIE CZŁONKOSTWA RADY GMINNEJ W PRZYPADKU ZMIANY CZŁONKOSTWA PARTII, POŁĄCZENIA PARTII, PODZIAŁU PARTII, PODZIAŁU I POŁĄCZENIA PARTII ORAZ OBSADZANIE WAKATÓW

Utrata lub zachowanie członkostwa rady

- 1.1. Radny niereprezentujący określonego okręgu przestaje być członkiem rady gminnej, jeżeli przestaje być członkiem partii, która zgłosiła jego kandydaturę do danej rady gminnej, z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w art. 2, art. 3 lub art. 7.
2. Z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w art. 2, art. 3 lub art. 7, radny reprezentujący okręg w radzie gminnej przestaje być członkiem tej rady, jeżeli:
 - a. przestaje być członkiem partii, która zgłosiła jego kandydaturę w wyborach w okręgu lub
 - b. nie został zgłoszony przez żadną partię jako kandydat w wyborach w okręgu i został członkiem tej partii.

Zachowanie członkostwa rady w przypadku zmiany członkostwa partii

- 2.1. Z zastrzeżeniem przepisów art. 4, radny:
 - a. niereprezentujący okręgu, a który jest członkiem partii reprezentowanej w radzie gminy (partii pierwotnej) i który zostaje członkiem innej partii (nowej partii), pozostaje radnym danej rady, niezależnie od tego, czy nowa partia uczestniczyła w wyborach, lub
 - b. reprezentujący okręg w danej radzie, pozostaje radnym danego okręgu, jeżeli:
 - i. został zgłoszony przez partię (partię pierwotną) jako kandydat w wyborach w okręgu oraz
 - (aa) przestaje być członkiem partii pierwotnej i zostaje członkiem innej partii (nowej partii), niezależnie od tego, czy nowa partia uczestniczyła w wyborach, lub

⁹² Załącznik 6B, pierwotnie Załącznik 6A, został dodany Ósmą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2002 r. i zmieniony Dziesiątą Ustawą o zmianie Konstytucji, uchwaloną w 2003 r.

- (bb) przestaje być członkiem partii pierwotnej i nie zostaje członkiem innej partii lub
 - ii. nie został zgłoszony przez żadną partię jako kandydat w wyborach w okręgu i zostaje członkiem partii, niezależnie od tego, czy partia ta uczestniczyła w wyborach, pod warunkiem, że radny, o którym mowa w pkt (a) i (b) podpkt (i), osobno bądź razem z jednym lub większą liczbą radnych, którzy przestali być członkami partii pierwotnej w okresie, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) podpkt (i) lub (ii), ma nie mniej niż 10 procent wszystkich mandatów posiadanych przez partię pierwotną w radzie.
2. Mandat sprawowany przez radnego, o którym mowa w ust. 1 pkt (a), uznaje się za przyznany nowej partii, której dany radny został członkiem.
 3. Okręg reprezentowany przez radnego, o którym mowa w ust. 1 pkt (b), uznaje się za:
 - a. przyznany partii, której radny został członkiem lub
 - b. objęty przez radnego, jeżeli nie został on członkiem żadnej innej partii.

Zachowanie składu rady w przypadku połączeń, podziału oraz podziału i połączenia partii

- 3.1. Z zastrzeżeniem przepisów art. 4, każda partia (partia pierwotna), która jest reprezentowana w radzie gminnej, może:
 - a. połączyć się z inną partią, niezależnie od tego, czy partia ta uczestniczyła w wyborach, lub
 - b. podzielić się na więcej niż jedną partię albo podzielić się, a każdy odłam może połączyć się z inną partią, niezależnie od tego, czy partia ta uczestniczyła w wyborach, jeżeli członkowie odłamu opuszczającego partię pierwotną mają nie mniej niż 10 procent wszystkich mandatów posiadanych przez partię pierwotną w danej radzie.
2. Jeżeli partia łączy się z inną partią lub dzieli na więcej niż jedną partię albo dzieli się i łączy się z inną partią na zasadach określonych w ust. 1, zainteresowani radni pozostają członkami danej rady gminnej, a sprawowane przez nich mandaty uznaje się za przyznane nowej partii, którą reprezentują w wyniku połączenia, podziału albo podziału i połączenia przewidzianych w ust. 1.

Okres stosowania przepisów art. 2 i art. 3 oraz inne wymogi

- 4.1.a. Przepisy art. 2 i art. 3 stosuje się wyłącznie:
 - i. w ciągu 15 dni od pierwszego do piętnastego września w drugim roku następującym po dniu wyborów do wszystkich rad gminnych oraz
 - ii. w ciągu 15 dni od pierwszego do piętnastego września w czwartym roku następującym po dniu wyborów do wszystkich rad gminnychlecz nie stosuje się ich w roku kończącym się 31 grudnia 2002 roku.
- b. Dla celów pkt (a) „rok” oznacza okres 365 dni.
2. W okresie, o którym mowa w ust. 1 pkt (a) podpkt (i) lub (ii):
 - a. radny może tylko raz:
 - i. zmienić członkostwo partii;
 - ii. zostać członkiem partii lub
 - iii. przestać być członkiem partii,informując o tym pisemnie urzędnika wyznaczonego przez Komisję Wyborczą, a w przypadku, gdy radny zmienił członkostwo partii lub został członkiem partii, przedstawiając temu urzędnikowi pisemne potwierdzenie od danej partii, że został do niej przyjęty oraz
 - b. partia może tylko raz:
 - i. połączyć się z inną partią;
 - ii. podzielić się na więcej niż jedną partię lub
 - iii. podzielić się, a każdy odłam może połączyć się z inną partią,informując o tym pisemnie urzędnika wyznaczonego przez Komisję Wyborczą i przedstawiając temu urzędnikowi pisemne potwierdzenie od tej partii:
 - (aa) nazwisk wszystkich radnych, których dotyczy dane połączenie lub podział oraz
 - (bb) że partia ta zaakceptowała połączenie oraz
 - c. żadna partia reprezentowana w radzie gminnej nie może:
 - i. zawiesić w prawach lub wykluczyć z partii członka reprezentującego tę partię w danej radzie lub
 - ii. dokonać jakiegokolwiek czynności, która mogłaby spowodować, że dany radny przestanie spełniać warunki sprawowania urzędu jako członek danej radybez pisemnej zgody zainteresowanego radnego.

Skład rady zachowany do czasu wyborów lub wyborów uzupełniających lub ponownego rozdzielenia mandatów na zasadach określonych w niniejszym Załączniku

5. Po upływie terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a), skład rady gminnej, który został ponownie ustalony w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie art. 2 lub art. 3, zostaje zachowany do następnych wyborów do wszystkich rad gminnych lub do ponownego ustalenia składu rady gminnej zgodnie z art. 2 lub art. 3 lub do wyborów uzupełniających do danej rady gminnej.

Ponowne ustalanie składu rad gminnych

- 6.a. Rada gminna, o której mowa w art. 5 i która powołuje członków innej rady gminnej w myśl art. 157 ust. 1 pkt (b), stosuje ponownie procedurę ustaloną w prawodawstwie ogólnokrajowym dla powoływania członków reprezentujących radę powołującą, w ciągu 15 dni od upływu terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) podpkt (i) lub (ii).
- b. W ciągu 30 dni od upływu terminu, o którym mowa w art. 4 ust. 1 pkt (a) podpkt (i) lub (ii), składy wszystkich struktur i komisji:
 - i. gmin kategorii A i kategorii B, o których mowa w art. 5, są ustalane ponownie zgodnie z obowiązującym prawem oraz
 - ii. gmin kategorii C, o których mowa w art. 5, są ustalane ponownie zgodnie z obowiązującym prawem po powołaniu wszystkich członków w gminach kategorii C zgodnie z pkt (a).
7. [Pominięty — przepisy przejściowe]

Obsadzanie wakatów

8. Wakaty w radzie gminnej obsadzane są na zasadach określonych w prawodawstwie ogólnokrajowym.
9. [Pominięty — zmienia załącznik 6A]

ANEKSY

Aneks 1
PROWINCJE REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI

Prowincja	Powierzchnia w km ²	Liczba mieszkańców w tys. (2005 r.)	Stolica
Gauteng	17 010	9018	Johannesburg
KwaZulu-Natal	92 100	9651,1	Pietermaritzburg
Limpopo	123 910	5635	Polokwane
Mpumalanga	79 490	3219,9	Nelspruit
Prowincja Północno-Zachodnia	116 320	3823,9	Mmabatho
Prowincja Przylądkowa Północna	361 830	902,3	Kimberley
Prowincja Przylądkowa Wschodnia	169 580	3359,8	Bisho
Prowincja Przylądkowa Zachodnia	129 370	4546,6	Kapsztad
Wolne Państwo	129 480	2963,1	Bloemfontein

Źródło: Statistics South Africa, <http://www.statssa.gov.za/>

Aneks 2

WYNIKI WYBORÓW DO ZGROMADZENIA NARODOWEGO OD 1994 R.

Partia	1994	1994	1999	1999	2004	2004
	procent głosów	liczba manda-tów	procent głosów	liczba manda-tów	procent głosów	liczba manda-tów
Afrykański Kongres Narodowy (ANC)	62,5	252	66,4	266	69,7	279
Partia Demokratyczna (DP)	1,7	7	9,6	38	–	–
Sojusz Demokratyczny (DA)	–	–	–	–	12,4	50
Partia Wolności Inkatha IFP	10,5	43	8,6	34	7,0	28
Zjednoczony Ruch Demokratyczny (UDM)	–	–	3,4	14	2,3	9
Niezależni Demokraci (ID)	–	–	–	–	1,7	7
Partia Narodowa	20,4	82	–	–	–	–
Nowa Partia Narodowa (NNP)	–	–	6,9	28	1,7	7
Afrykańska Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (ACDP)	0,5	2	1,4	6	1,6	6
Front Wolności Plus (VF Plus)	–	–	–	–	0,9	4
Front Wolności (VF)	2,2	9	0,8	3	–	–
Zjednoczona Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (UCDP)	–	–	0,8	3	0,8	3
Kongres Panafrykański Azanii (PAC)	1,2	5	0,7	3	0,7	3
Front Mniejszościowy (MF)	0,1	–	0,3	1	0,4	2
Azańska Organizacja Ludowa (AZAPO)	–	–	0,2	1	0,3	2
Sojusz Federalny (FA)	–	–	0,5	2	–	–
Ruch Jedności Afrykanerskiej (AEB)	–	–	0,3	1	–	–
Inne	–	–	–	–	–	–

Źródła: General Elections in the Republic of South Africa, <http://electionresources.org/za/>
Independent Electoral Commission, <http://www.elections.org.za/>

Aneks 3

PREZYDENCI REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI OD 1994 R.

Imię i nazwisko	Czas sprawowania urzędu
Nelson Mandela	10 V 1994 – 16 VI 1999
Thabo Mbeki	Od 16 VI 1999 r.

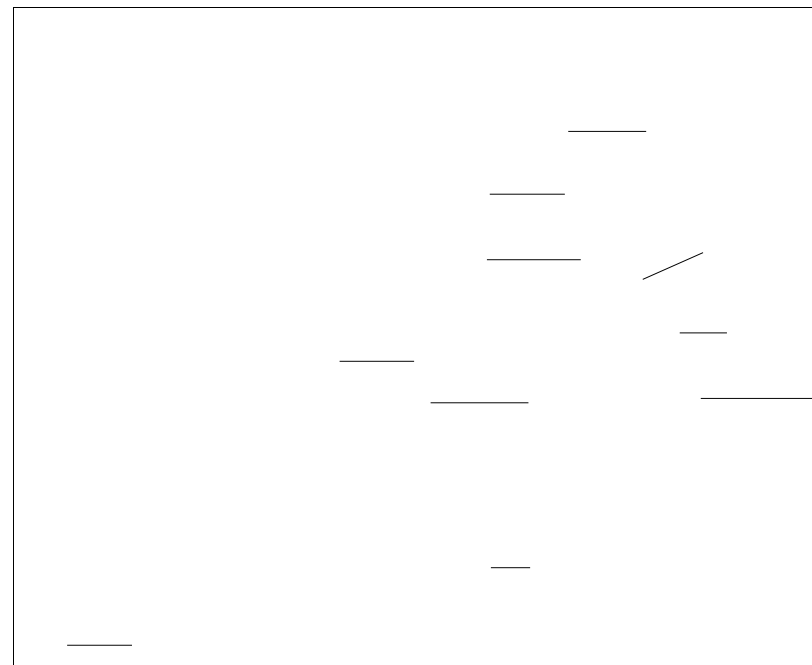
Aneks 4

**WYKAZ NOWELIZACJI KONSTYTUCJI
REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI**

Numeracja w dzienniku urzędowym (Government Gazette)	Pierwotna nazwa	Nazwa wprowadzona ustawą nr 5 z 2005 r. o powoływaniu ustaw konstytucyjnych (Act No. 5, 2905 Citation Of Constitutional Laws Act, 2005)
Act No. 35 of 1997 Ustawa nr 35 z 1997 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 1997 Ustawa z 1997 r. o zmianie Konstytucji	Constitution First Amendment Act of 1997 Pierwsza ustawa o zmianie Konstytucji, z 1997 r.
Act No. 65 of 1998 Ustawa nr 65 z 1998 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 1998 Ustawa z 1998 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Second Amendment Act of 1998 Druga ustawa o zmianie Konstytucji, z 1998 r.
Act No. 87 of 1998 Ustawa nr 87 z 1998 r.	Constitution of the Republic of South Africa Second Amendment Act, 1998 Druga ustawa z 1998 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Third Amendment Act of 1998 Trzecia ustawa o zmianie Konstytucji, z 1998 r.
Act No. 3 of 1999 Ustawa nr 3 z 1999 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 1999 Ustawa z 1999 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Fourth Amendment Act of 1999 Czwarta ustawa o zmianie Konstytucji, z 1999 r.
Act No. 2 of 1999 Ustawa nr 2 z 1999 r.	Constitution of the Republic of South Africa Second Amendment Act, 1999 Druga ustawa z 1999 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Fifth Amendment Act of 1999 Piąta ustawa o zmianie Konstytucji, z 1999 r.

Numeracja w dzienniku urzędowym (Government Gazette)	Pierwotna nazwa	Nazwa wprowadzona w ustawą nr 5 z 2005 r. o powoływaniu ustaw konstytucyjnych (Act No. 5, 2905 Citation Of Constitutional Laws Act, 2005)
Act No. 34 of 2001 Ustawa nr 34 z 2001 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 2001 Ustawa z 2001 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Sixth Amendment Act of 2001 Szósta ustawa o zmianie Konstytucji, z 2001 r.
Act No. 61 of 2001 Ustawa nr 61 z 2001 r.	Constitution of the Republic of South Africa Second Amendment Act, 2001 Druga ustawa z 2001 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Seventh Amendment Act of 2001 Siódma ustawa o zmianie Konstytucji, z 2001 r.
Act No. 18 of 2002 Ustawa nr 18 z 2002 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 2002 Ustawa z 2002 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Eighth Amendment Act of 2002. Ósma ustawa o zmianie Konstytucji, z 2001 r.
Act No. 21 of 2002 Ustawa nr 21 z 2002 r.	Constitution of the Republic of South Africa Second Amendmerit Act, 2002 Druga ustawa z 2002 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Ninth Amendment Act of 2002 Dziewiąta ustawa o zmianie Konstytucji, z 2002 r.
Act No. 2 of 2003 Ustawa nr 2 z 2003 r.	Constitution of the Republic of South Africa Amendment Act, 2003 Ustawa z 2003 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Tenth Amendment Act of 2003 Dziesiąta ustawa o zmianie Konstytucji, z 2003 r.
Act No. 3 of 2003 Ustawa nr 3 z 2003 r.	Constitution of the Republic of South Africa Second Amendment Act, 2003 Druga ustawa z 2003 r. o zmianie Konstytucji	Constitution Eleventh Amendment Act of 2003 Jedenasta ustawa o zmianie Konstytucji, z 2003 r.

MAPA REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI

Źródło: Arkadiusz Żukowski, *System konstytucyjny Republiki Południowej Afryki*, Warszawa 2003, s. 91.

BIBLIOGRAFIA

- F. Hale: *Komisja prawdy i pojednania w RPA — potencjalne i realne możliwości. Teoria a rzeczywistość*, *Ius et Lex* 2003 nr 1.
- M. Małecki: *System polityczny Republiki Południowej Afryki* [w:] *Systemy polityczne wybranych państw*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2004.
- R. Mańko: *Prawo rzymskie jako źródło prawa w Afryce Południowej*, *Zeszyty Prawnicze UKSW* 2003 nr 3.
- M. Orkin: *Budowanie demokracji w Republice Południowej Afryki. Społeczeństwo obywatelskie, poczucie obywatelskie i ideologia polityczna*, *Przegląd Socjologiczny* 1995 nr 44.
- K. Poborca: *Przemiany wewnętrzne w Republice Południowej Afryki w latach 90-tych i ich implikacje społeczne, polityczne i ekonomiczne*, *Gdańskie Studia Międzynarodowe* 1998 nr 1.
- M. Smolak: *Sprawiedliwość transformacyjna na przykładzie Komisji Prawdy i Pojednania Republiki Południowej Afryki*, *Państwo i Prawo* 2002 nr 11.
- M. Szostak, M. Jankowska-Szostak: *Dyskryminacja rasowa w II połowie XX wieku w Republice Południowej Afryki*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo* 1999 nr 267.
- A. Żukowski: *Parlament Republiki Południowej Afryki*, Warszawa 2002.
- A. Żukowski: *System konstytucyjny Republiki Południowej Afryki*, Warszawa 2003.

SPIS TREŚCI

WSTĘP

1. Uwagi wstępne	3
2. Zarys historii konstytucyjnej	4
2.1. Okres do 1910 r.	4
2.2. Związek Południowej Afryki	6
2.3. Republika Południowej Afryki do 1990 r.	11
2.4. Wprowadzenie demokracji „wielorasowej”	14
3. Podstawowe zasady ustrojowe	17
4. Prawa człowieka	19
5. Źródła prawa	23
6. Parlament	24
6.1. Struktura i zasady funkcjonowania parlamentu	24
6.2. Funkcje parlamentu	27
6.3. Funkcja ustrojodawcza. Zmiana konstytucji	28
6.4. Postępowanie ustawodawcze	29
6.5. Kontrola parlamentarna	31
7. Prezydent i Gabinet	33
8. Sądownictwo	35
8.1. Uwagi ogólne	35
8.2. Kompetencje sądów w zakresie kontroli konstytucyjnej prawa	36
8.3. Trybunał Konstytucyjny	38
9. Instytucje wspierające demokrację konstytucyjną	41
10. Federalizm	42
10.1. Podział kompetencji między organy centralne a prowincje	42
10.2. Ustrój prowincji	44
11. Tradycyjni przywódcy	45
12. System partyjny	46
KONSTYTUCJA REPUBLIKI POŁUDNIOWEJ AFRYKI	
Preambuła	49
Rozdział 1. Przepisy podstawowe	50
Rozdział 2. Deklaracja Praw	52
Rozdział 3. Współdziałanie władz	70
Rozdział 4. Parlament	71
Rozdział 5. Prezydent i ogólnokrajowa władza wykonawcza	96
Rozdział 6. Prowincje	103

Rozdział 7. Władze lokalne	125
Rozdział 8. Sądy i wymierzanie sprawiedliwości	133
Rozdział 9. Instytucje państwowe wspierające demokrację konstytucyjną	143
Rozdział 10. Administracja publiczna	150
Rozdział 11. Służby bezpieczeństwa	154
Rozdział 12. Tradycyjni przywódcy	160
Rozdział 13. Finanse	161
Rozdział 14. Przepisy ogólne	171
Załącznik 1	175
Załącznik 2	176
Załącznik 3	180
Załącznik 4	184
Załącznik 5	187
Załącznik 6A	189
Załącznik 6B	192
Aneks 1. Prowincje Republiki Południowej Afryki	199
Aneks 2. Wyniki wyborów do Zgromadzenia Narodowego od 1994 r.	200
Aneks 3. Prezydenci Republiki Południowej Afryki od 1994 r.	201
Aneks 4. Wykaz nowelizacji Konstytucji Republiki Południowej Afryki	201
Mapa Republiki Południowej Afryki	203
Bibliografia	204

Dotychczas ukazały się konstytucje następujących państw:

BIBLIOTEKA SEJMOWA

**KONSTYTUCJA
REPUBLIKI
POŁUDNIOWEJ
AFRYKI**

Wydawnictwo Sejmowe